

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

Lisans Bitirme Tezi

AZERBAYCAN’DA SİYASAL KATILIM ARACI OLARAK
REFERANDUM

Hazırlayan:

YUSİF HÜSEYNZADE

1317.02036

Bakü-2017

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

Lisans Bitirme Tezi

AZERBAYCAN’DA SİYASAL KATILIM ARACI OLARAK
REFERANDUM

Hazırlayan:

YUSİF HÜSEYNZADE

1317.02036

Tez Danışmanı:

Ziyadhan Hasanov

Bakü-2017

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu genel olarak referandum ve Azerbaycan'daki uygulamaları oluşturmaktadır.

Referandum, özel önemli devlet meselelerinin çözümü için ortaya çıkmış bir sorunu ya da yasama işlemini halkın oyuna sunmak demektir ve uygulanabilirliği bakımından ülkeden ülkeye değişmektedir. Köklü demokrasilerde bir rutin olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni gelişen demokrasilerde ise azınlık hakları, plebisite dönüşme ihtimali gibi konularda tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebeple referandumu objektif olarak değerlendirdiğimiz zaman, bir yarı doğrudan demokrasi kurumu olduğu ortaya çıkar.

Bu çalışmada, demokrasi kavram ve tarihçesinden başlayarak; temel ilkeleri, araçları, demokratik sürecin kriterleri, modelleri, siyasal katılım üzerinde durulmuş ve bu konuların içeriği teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Bunun ardından referandum kavramı, türleri, demokrasi açısından olumlu ve olumsuz yönleri, plebisitle farkları ve dünyada referandumun ülke örnekleri geniş bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra Azerbaycan'da uygulanan referandumların bu açılardan değerlendirme ve eleştirilerine, 1991'den günümüze kadar yapılmış referandumlar ve referandum yoluyla yapılmış anayasal değişikliklere yer verilmiştir.

Azerbaycan anayasa tarihinde 1991 bağımsızlığından günümüze kadar altı referandum gerçekleştirilmiştir. 1991 yılında yapılan referandum Azerbaycanın kendi bağımsızlığını ilan etmesi, 1993 yılında yapılan referandum ise Ebülfez Elçibeye güven gösterilmesi nedeniyle halk oyuna sunulmuştur. Bunun ardından 1995 yılında yapılan referandum Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulü nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 2002, 2009 ve 2016 yıllarında yapılan referandumlar anayasada değişiklik ve eklemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilmiş ve halk yapılan bu referandumlara aktif bir şekilde katılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan bu tez çalışması, bir yarı doğrudan demokrasi kurumu olarak referandumun demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Azerbaycan halkı bağımsızlık kazandıktan bugüne kadar onun hak ve çıkarlarına ait olan her konuyu referandum yoluyla çözebilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: DEMOKRASİ VE DEMOKRASİ ARACILIĞIYLA SİYASAL KATILIM	3
1.1. DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE TARİHÇESİ	3
1.1.1. Demokrasinin Temel İlkeleri	3
1.1.2. Demokrasi Araçları	5
1.1.3. Demokratik Sürecin Kriterleri	6
1.1.4. Samuel P. Huntington'un Söz Etdiyi Demokratikleşme Dalgaları	7
1.2. FARKLI DEMOKRATİK GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİLER	8
1.2.1. Çoğulculuk görüşü (Plüralist)	8
1.2.2. Seçkinlik görüşü (Elitizm)	8
1.2.3. Marksist görüş	9
1.2.4. Korporatist görüş	9
1.3. DEMOKRASİ BİÇİMLERİ	9
1.3.1. Doğrudan Demokrasi	9
1.3.2. Temsili Demokrasi	10
1.3.3. Yarı Doğrudan Demokrasi	11
1.3.3.1. Veto Hakkı	11
1.3.3.2. Referandum	11
1.3.3.3. Halkın İnisiyatifi (Teklif Hakkı)	12

1.4. DEMOKRASİ MODELLERİ (TÜRLERİ).....	12
1.4.1. Liberal Demokrasi	12
1.4.2. Halk Demokrasisi	13
1.4.3. Radikal Demokrasi	14
1.4.4. Çoğunlukçu (Mutlak) Demokrasi	14
1.4.5. Plebistçi Demokrasi	14
1.4.6. Klasik (Çoğulcu) Demokrasi	15
1.5. DEMOKRASİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ.....	15
1.5.1. Yerel Demokrasi	16
1.5.2. Yerel Doğrudan Demokrasi	17
1.5.3. Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları.....	18
1.5.3.1. Otomatik Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları.....	18
1.5.3.2. Yukarıdan Aşağıya Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları.....	19
1.5.3.3. Aşağıdan Yukarıya Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları.....	19
1.5.3.4. Yerel Doğrudan Demokrasinin Fayda ve Sakıncaları	21
1.6. KATILIMCI DEMOKRASİ MODELİ	22
1.6.1. Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim	24
1.7. SİYASAL KATILIM.....	25
1.7.2. Katılmayı Belirleyen Etkenler	27
1.7.3. Siyasal Katılımın Boyutları	29
1.7.4. Siyasal Katılmada Farklı Davranışlar	29
1.7.5. Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler.....	30

1.7.6. Bireyin Siyasal Hayata Katılım Biçimleri	31
1.7.7. Siyasal Katılım Özellikleri	32
1.7.8. Siyasal Katılım Düzeyleri.....	33
1.7.8.1. Lester W.Milbrath’a Göre Siyasal Katılım Düzeyleri.....	34
1.7.8.2. Verba ve Nie’nin Siyasal Katılım Düzeyleri.....	34
1.7.8.3. Samuel Barnes ve Max Kease’in Yaptığı Sınıflandırma.....	35
1.7.9. Siyasal Rejimler ve Siyasal Katılma	36
1.7.9.1. Demokrasilerde Siyasal Katılma	36
1.7.9.2. Totaliter Sistemlerde Siyasal Katılma	38
BÖLÜM II: DEMOKRASİ ARACI OLARAK REFERANDUM ...	40
2.1. REFERANDUM KAVRAMI.....	40
2.1.1. Referandum ve Plebisit Ayırımı	40
2.1.2. Referandumun Teorik Kökeni ve Tarihi Gelişimi.....	42
2.1.3. Referandumun Hukuki Niteliği	44
2.2. REFERANDUMUN TÜRLERİ	45
2.2.1. Bağlayıcılık Açısından Referandum.....	45
2.2.1.1. Danışma Referandumu	45
2.2.1.2. Onay Referandumu	46
2.2.2. Yöntem Açısından Referandum	46
2.2.2.1. Zorunlu Referandum.....	47
2.2.2.2. İhtiyari Referandum.....	47
2.2.3. Konu Açısından Referandum	48
2.2.3.1. Kurucu Referandum.....	48

2.2.3.2. Yasama Referandumu.....	49
2.2.3.3. Uluslararası Referandum	50
2.2.4. Referandumun Geçerli Olduğu Düzey Bakımından Referandum.....	50
2.2.4.1. Ulusal Referandum	50
2.2.4.2. Eyalet/Bölge Düzeyinde Referandum	50
2.2.4.3. Yerel Referandum.....	51
2.3. DEMOKRASİ AÇISINDAN REFERANDUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ	51
2.3.1. Referandumun Olumlu Tarafları	52
2.3.2. Referandumun Olumsuz Tarafları	54
2.4. DÜNYADA REFERANDUM (ÜLKE ÖRNEKLERİ)	55
2.4.1. Referandum Konuları	56
2.4.2. Hükümetlerce Başlatılan Referandumlar.....	57
2.4.2.1. Bölünmeyi Engelleyen Referandumlar	57
2.4.2.2. Yasama Referandumları	58
2.4.3. Referandumlarla İlgili Dört Yalınış.....	59
2.4.4. Avusturya.....	60
2.4.5. Belçika	61
2.4.6. Bulgaristan	61
2.4.7. Fransa.....	61
2.4.8. İsveç	63
2.4.9. Azerbaycan	64

BÖLÜM III: REFERANDUM ve AZERBAYCAN UYGULAMASI	65
3.1. AZERBAYCAN’DA 1991 BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILMIŞ REFERANDUMLAR.....	65
3.2. AZERBAYCAN ANAYASASINDA REFERANDUM.....	68
3.3. AZERBAYCANDA 1991 YILI, 29 ARALIK TARİHİNDE YAPILMIŞ REFERANDUM	71
3.4. 1993 YILINDA YAPILMIŞ REFERANDUM VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ	72
3.5. 1995 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİNİN İLK ANAYASASININ KABULÜ	73
3.6. 2002 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA ANAYASAYA YAPILMIŞ EK VE DEĞİŞİKLİKLER.....	75
3.7. 2009 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA ANAYASAYA YAPILMIŞ EK VE DEĞİŞİKLİKLER.....	82
3.8. 26 EYLÜL 2016 YILINDA YAPILMIŞ SON REFERANDUM ...	89
3.8.1. Azerbaycan’ın Referanduma Hazırlanıldığı Süreç	89
3.8.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti MSK Raporu	90
3.8.2. Vekil Aydın Abbasovun 26 Eylül’deki Referendumu Değerlendirmesi.....	94
3.8.3. 2016 Yılı 26 Eylül Tarihinde Yapılmış Referandumun Sonuçları	95
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AB:	Avrupa Birliği
a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
Çev:	Çeviren
DİK:	Devlet İstatistik Komitesi
MSK:	Merkezi Seçim Komisyonu
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s:	Sayfa
ss:	Sayfa Sayı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C:	Türkiye Cumhuriyeti
vb:	ve başka
vd:	ve diğerleri

GİRİŞ

Bu çalışmada, bir yarı doğrudan demokrasi kurumu olan referandum, üç ana başlık altında işlenecektir.

Bu çalışmanın temel amacı demokrasi aracı olarak referandumun dünyadaki önemini, demokrasi için vazgeçilmez bir uygulama olduğunu ortaya koymak ve bu uygulamanın Azerbaycanda nasıl uygulandığını, Azerbaycan Anayasasındaki önemini ve yerini tanımlamaktır.

İlk olarak çalışmanın birinci bölümünde demokrasi kavram ve tarihçesinden başlayarak; temel ilkeleri, araçları, demokratik sürecin kriterleri, modelleri, siyasal katılım üzerinde durulmuş ve bu konuların içeriği geniş bir şekilde anlatılmıştır. Demokrasi ortaya çıkışından günümüze kadar bir çok aşamalardan geçmiş, buna bağlı olarak da değişik şekilde tanımlamaları ve tasnifleri yapılmıştır. Biz burada demokrasinin, egemenliğin kullanılması bakımından tasnifini ele alacağız. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, yarı doğrudan demokrasi olarak üç uygulama biçiminden söz edilebilir. Yapılan çalışmada bu konulara önemli yer verilmiş ve ilk bölümde yer alan bu konular geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Bunun ardından ikinci bölümde halkın gerçek iradesini yansıtmaları açısından referandum kavramı, türleri, demokrasi açısından olumlu ve olumsuz yönleri, plebisitle farkları ve dünyada referandumun ülke örnekleri geniş bir şekilde incelenmiştir. Zira referandum, demokrasilerin vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte, aynı zamanda içinde bulundurduğu tehlikelerle demokrasiler için bir risk de taşımaktadır. Referandum bir taraftan çoğunluğun elinde azınlığa karşı bir tehdide dönüşebileceği gibi, diğer taraftan diktatörlerin kendilerine

meşruluk kazandırmak için başvurdukları bir plebisite de dönüşebilir. Bu sebeple demokrasi kültürünün gelişme düzeyine bağlı olarak her ülke için uygulanabilirliği ayrı ayrılıkta değerlendirilmelidir.

Üçüncü, son bölümde ise genel olarak Azerbaycanda 1991 yılından günümüze kadar yapılmış referandumlara yer verilmiştir. Azerbaycan Anayasası tarihinde 1991 yılından günümüze kadar altı referandum gerçekleştirilmiştir. 1. referandum 1991 yılında yapılmış ve Azerbaycan Cumhuriyetinin kendi bağımsızlığını ilan etmek istemesi nedeniyle gerçekleştirilmiştir. 2. referandum 1993 yılında gerçekleşmiş ve Ebülfez Elçibey'e güven gösterilmesi konusunda halk oylaması yapılmıştır. 3. referandum 1995 yılında yapılmış ve bu referandum da Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulü konusunda gerçekleştirilmiştir. Bu anayasa, Bağımsız Azerbaycan'ın ilk anayasasıydı. Daha sonra 2002, 2009 ve son olarak 2016 yılında yapılmış referandumlar anayasada değişiklik ve eklemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilmiş ve halk oyuna sunulmuştur. 2002 yılında anayasada toplam 31, 2009 yılında 41 ve son olarak 2016 yılında anayasaya yeni 6 madde ilave edilmiş, varolan 23 maddesinde ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır.

Bu çalışma hem demokrasi, hem de demokrasi aracı olarak referandum ve bu referandumun Azerbaycandaki uygulama yöntemleri, hangi konularda ve kaç defa uygulandığı hakkında bilgi sahibi olmak için büyük önem taşımaktadır.

BÖLÜM I: DEMOKRASİ VE DEMOKRASİ ARACILIĞIYLA SİYASAL KATILIM

1.1. DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE TARİHÇESİ

Demokrasi anlayışı halkın, halk tarafında idare edilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Yunancada demos (halk) ve kratos (yönetim) kelimelerinin birleşmesiyle “halkın yönetimi” anlamına gelmektedir.¹ Demokrasinin çok eski bir tarihi vardır. Başlangıcı tarih öncesi zamanlara kadar uzanmaktadır. Ancak bugünkü anlamıyla demokrasi, Eski Yunan çağında başlamıştır. Eski Yunan çağında kadınlar hariç bütün vatandaşlar oylamada hazır bulunurdu. Ancak Eski Yunan sitelerinin ortadan kalkmasıyla demokratik idare de hemen hemen 2.000 yıllık süre için tarihe karıştı ve bundan sonra “mutlakiyet” denen tek elden idareler her yana hakim oldu.

18. yüzyıldan itibaren yeniden demokrasi yolunda adımlar atılmaya başlandı. Amerikada demokratik idare kuruldu. Bunun arkasından Mutlakiyete karşı yapılan büyük bir ayaklanma da Fransız İhtilali olmuştur. İhtilal sonrası İnsan Hakları Beyannamesi yayınlandı ve vatandaşların kanun karşısında eşitliği belirtildi.²

1.1.1. Demokrasinin Temel İlkeleri

Günümüzde dünya üzerindeki en yaygın ve en başarılı yönetim şekli demokrasidir. Demokrasinin ilkelerine yakından bakacak olursak, temel olarak karşımıza 6 başlık çıkacaktır.

- *Milli İrade ve Egemenlik*: Demokrasilerde egemenlik millete aittir. Millet elinde bulundurduğu bu egemenlik hakkını seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullanırlar. Egemenliğin bu şekilde millete

¹ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üzerine**, çev. Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, 3. Baskı, 2015. s. 19.

² “Demokrasi nedir”, <http://www.nedir.com/demokrasi>, (Erişim Tarihi: 23.03.2017).

ait olması fikrini ilk olarak 18. Yüzyılda J.J. Rousseau ortaya atmıştır.

- *Hürriyet ve Fırsat Eşitliği*: Demokrasilerin en önemli ilkesi olan hürriyet ve fırsat eşitliği ile toplumdaki diğer bireylere zarar vermeden bütün bireylerin özgür bir şekilde yaşamasını sağlarken bütün vatandaşlara bir hürriyet sunmalıdır. Yani her bir birey düşünce özgürlüğüne sahip olduğu gibi aynı zamanda düşündüğünü de söyleme hürriyetine sahip olmalıdır. İnanç, ırk, cinsiyet, dil, siyasi düşünce gibi farklılıklara bakılmaksızın herkes için fırsat eşitliği sağlanmalıdır.
- *Temel Hak ve Özgürlükler*: Hak kelimesinin tanımına baktığımızda hukukun insanlara sağlamış olduğu bütün üstünlükleri kapsadığını görürüz. Özgürlükler ise insanların kendi hür iradeleri ile karar verebilme haklarıdır.
- *Seçim ve Temsil İlkesi*: Halkı yönetecek siyasi iktidarın kimler tarafından kullanılacağını belirlenmesi seçimler ile gerçekleştirilir. Bu seçimlere halkın dolaylı ya da doğrudan katılımı şarttır. Demokrasiler için genel, eşit ve gizli oy esas şarttır. Halkın siyasal olarak yönetime katılımı siyasi partiler aracılığıyla yapılır.
- *Çoğunluğun Sınırlandırılarak Azınlığın Korunması*: Bir tek çoğunluğun desteklediği siyasi tarafın desteklenmesi demokrasiyle bağdaşmaz. Karşıt fikirler de çoğunluğu oluşturan fikirler gibi sağlam bir şekilde korunmalı ve temsil edilmelidir. Toplum içinde varolan azınlığa da diğer bireylere olduğu gibi özgürlükleri ve hakları sunulabilmelidir.

- *Genel ve Eşit Oy İlkesi*: Her vatandaşın özgür bir şekilde oyunu kullanabilmesine genel oy hakkı denir. Demokrasinin bu ilkesine göre her kes aynı derecede oy kullanma hakkına sahiptir.³

1.1.2. Demokrasi Araçları

Demokrasinin araçlarını kısaca 5 başlık altında inceleyebiliriz.

- *Parlamento/Meclis*: Parlamento veya meclis, halkın seçtiği vekillerin toplandığı yerdir. Parlamentoların, ayrı ayrı ülkelerde işlevsel birtakım farklılıkları bulunsada, bunların ortak işlevi; buralar, sözde halkın temsilcilerinin teşride bulunmak için bir araya geldikleri teşri meclisleridir.
- *Siyasi Partiler*: Siyasi partiler, demokrasi oyununun oyuncularıdır. Bu oyunu kuranlar, oylarını aldıkları farklı görüşleri bir oyunda toplarlar. Her bir düşüncenin insanı demokraside birleşir. Partiler, demokrasi dininin mezhepleri olarak farklı insanları bir araya getirir ve bir potada eritirler. Böylece tüm partiler, demokrasi dininde “demokrasi kardeşi” olurlar. Bu partiler zamana ve zemine göre oyunu kuranlar tarafından ya arttırılır ya da eksiltir.
- *Anayasa*: Anayasa, kurulan düzenin ve aynı zamanda bu düzenin kurum ve kuruluşlarının nasıl işleyeceğini belirleyen temel kanunları temsil eder. Bu kanunlar hazırlanırken bazılarının değiştirilebilmesine karşılık bazılarının değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek kadar kutsallaştırılır. Laik ve demokrat düşünceyle

³ Hakan Kutluay, “Demokrasinin Temel İlkeleri”, 2016, <https://www.makaleler.com/demokrasinin-temel-ilkeleri>, (Erişim Tarihi: 08.03.2017).

oluşturulan anayasalarda Müslümanların dini olan İslamın kanunlarına yer yoktur.

- *Sivil Toplum Örgütleri*: Sivil toplum örgütleri, insanların bir araya toplaşarak oluşturdukları sosyal yapılardır.
- *Kolluk Kuvvetleri*: Kolluk kuvvetleri, demokratik yapıyı içte ve dışta koruyan asker ve polis gibi silahlı unsurları içerir.⁴

1.1.3. Demokratik Sürecin Kriterleri

Demokrasi, ideal anlamıyla “insanların sadece vicdanlarının sesini dinledikleri, yönetimin kişilerin rızasına dayandığı ve zorlamanın ortadan kalktığı bir sistem” olarak tanımlanır. Klasik elit teorilerine (Pareto, Mosca) ve modern elit teorilerine (Schumpeter’in “rekabetçi elitizm” görüşü ya da Wright Mills’in teorisi) göre, demokrasi ulaşılması imkansız bir idealdir. Mills’e göre modern Amerikan demokrasisinde aslında sistem üçlü bir iktidar odağı (askerler, iş adamları, bürokrat ve siyasetçiler) tarafından yönlendirilmektedir.

Günümüzde Batı demokrasilerinde karşımıza çıkabilecek bazı temel unsurları şöyle sıralayabiliriz;

- Siyasal demokrasilerde rejimin meşruluğu yönetenlerin belli sınırlar ve denetim mekanizmaları içerisinde istekleri yönünde hareket etmesinden kaynaklanır.
- Yönetenlerin meşruluğu, bunların yönetimde kalıp kalmayacaklarının belirli ve makul aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenmesine bağlıdır.

⁴ Esedullah Said, “Demokrasi Nedir”. <http://www.tevhididavet.com/akaid/demokrasi-nedir>, (Erişim Tarihi: 08.03.2017).

- Yönetilenlerin siyasal sürece her düzeyde katılma hakkı ve özgürlüğü bulunmaktadır.
- Siyasete katılma, siyasal tercihleri şekillendirme ve bunları kamuoyuna duyurma, benimsetme, bu tercihleri benimseyen kadroları örgütleme, iktidar yarışına girmek gibi eylemlerin gerçekleşmesi için vatandaşların düşünce ve ifade, haberleşme, toplanma, örgütlenme özgürlüklerine sahip olması.

1.1.4. Samuel P. Huntington'un Söz Etdiği Demokratikleşme Dalgaları

1. Demokrasi dalgası, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile başlamış, 1820'de ABD'de oy hakkının genişlemesiyle ilerlemiş ve 1926'ya kadar 29 demokratik ülkenin kurulmasıyla son bulmuştur. 1920'lerden başlayan otoriter rejim dalgası nedeniyle geriye dönüş başlamış, bunun sonucunda 1942'de demokratik ülke sayısı 12'ye düşmüştür.

2. Demokrasi dalgası, 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayan dekolonizasyon dönemi ile ortaya çıkmış ve 1962'de 36 ülke demokratik rejim haline gelmiştir. 1960-1975 arası dönemde ise yeniden bir geriye dönüş yaşanmış ve demokratik ülke sayısı 30'a inmiştir.

3. 1970'lerin sonlarından başlayan 3. demokrasi dalgası ile onlarca ülke daha demokrasiye geçmiş ve SSCB'nin yıkılması sonrası başladığı iddia edilebilecek olan 4. demokrasi dalgası ile demokrasi tüm eksikliklerine rağmen alternatifsiz bir rejim haline gelmiştir.⁵

⁵ Ozan Örmeci, "Demokratik Rejimler ve Özellikleri", 2014, http://ydemokrat.blogspot.com/2014/07/demokratik-rejimler-ve-ozellikleri_2.html, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).

1.2. FARKLI DEMOKRATİK GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİLER

Demokrasiyle ilgili farklı görüş ve eleştirileri aşağıda 4 ana başlık altında açıklayabiliriz.

1.2.1. Çoğulculuk görüşü (Plüralist)

Çoğulcu bakış açısı Montesquieu ve Locke'a dayandırılır. James Madison'ın Federalist Yazılar da yazdığı makalelerde sistemleşmiştir. Madison'a göre denetimden uzak demokratik sistemin bireysel hakların ihlal edileceği bir "çoğunlukçu" (Majoritarianism) sisteme dönüşebilirdi. Bunu engellemek için güçler ayrılığı ilkesi, federalizm ve iki meclisli bir hükümet biçimi önermiştir. Bu sistem, toplumdaki farklılığın ve "çokluluğun" varlığını tanıdığından ve bu tür bir çokluluk halini istenir gördüğünden dolayı, Madison'ın modeli çoğulcu demokrasinin ilk gelişmiş ifadesidir.

1.2.2. Seçkinlik görüşü (Elitizm)

Bu görüşün en tipik temsilcisi filozof kralların iktidarda olmasını isteyen Platon'dur. Vilfredo Pareto (1848-1923) ve Gaetano Mosca (1857-1941) klasik elitizmin belli başlı teorisyenleridir.

Mosca toplumu "yöneten" ve "yönetilen" olarak iki sınıfa ayırırken Pareto, yönetenin iki özelliğini anlatırken Machiavelli'nin "tilkiler (kurnazlık) ve aslanlar (zor kullanma)" benzetmesine atıfta bulunur.

Modern dönem seçkinlik görüşte, rekabetçi seçkinlik (demokratik elitizm) diğer seçkinlik görüşlere göre daha yaygındır. Buna göre

seçmenler genel oy verirler ama bu, sadece hangi elitin kendilerini yöneteceklerini seçmek içindir.⁶

1.2.3. Marksist görüş

Marksizm toplumu sınıf tabanlı düşünür ve gerçek demokrasinin ancak sınıf farklılıkları kaldırıldığı zaman olabildiğini iddia eder. Yani; demokrasi, için siyasi eşitliğin yeterli olmadığını bunun yanında sosyal eşitliğin de sağlanması gerektiği savunur. Marksist yaklaşım görüşleri itibarı ile halk demokrasisine yakındır. Daha çok liberal demokrasiyi eleştirir ve eleştirilerini liberal demokrasinin siyasi eşitlik vaadi ile kapitalist sistemin oluşturduğu sosyal eşitsizlik çelişkisine dayandırır.

1.2.4. Korporatist görüş

Toplumda temel birim olarak birey ya da sınıfı alan görüşlere karşıt olarak, insanları işbölümü içinde oldukları yere göre ve sahip oldukları mesleğin bütün üyeleriyle birlikte örgütleyen korporasyonların toplumun örgütlenmesinde temel olmasını, bu örgütlerin bireysel ve sınıfsal çıkar çatışmalarının yerine bireyler ve bireyle devlet arasında bir çıkar uyumu ve dayanışma sağlayacağını savunan siyasal öğretilerdir.⁷

1.3. DEMOKRASİ BİÇİMLERİ

Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasiyi 3 başlık altında inceleyebiliriz.

1.3.1. Doğrudan Demokrasi

Demokrasi, halkın kendi kendini yönetme şekli olduğu için doğrudan demokraside yasaların kabulü için bir araya gelerek doğrudan doğruya karar alır. Doğrudan demokraside araya başkalarını almadan

⁶ Andrew Heywood, **Siyaset**, çev. Bican Şahin ve diğerleri, Adres Yayınları, 9. Baskı, 2013, ss. 113-115.

⁷ Vikipedi, “Demokrasi”, 2017, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi>, (Erişim Tarihi: 25.03.2017).

kendi kendini yönetmektedir. Halk yeni yasaları bir araya toplanarak kendi yapmaktadır. Doğrudan demokraside halkın yaptığı iş, bir tür parlamentonun yaptığına benzer iştir. Yani önemli kararlar almak, yasa yapmak ve daha sonra bu alınmış karar ve yasaların yürütülmesini yöneticilere bırakmaktır. Bu demokrasi biçimi eski Yunanda site devletlerinde uygulanmıştır. Günümüzde ise sadece bir kaç İsviçre kantonunda uygulanmaktadır.

1.3.2. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi deyimi doğrudan demokrasi ile arasındaki farkı belirtmek için kullanılmaktadır. Doğrudan demokrasi uygulanabilir olduğunu Rousseau'nun bile düşünmediği bir biçimdir. Rousseau'ya göre kişilere ait olan egemenliğin temsili yolla kullanılmasını tercih ettiren esas etken, büyük topluluklarda bir araya toplanarak karar almasının güçlüğüdür. Bu, temsili demokrasinin uygulanma nedenini ortaya çıkarmıştır. Halkın kendi kendini yönetmesi için bir araya gelerek karar alması güç olduğundan, bu egemenliğini ve karar alma gibi haklarını temsilciler aracılığıyla kullanabilme hakkına sahip olmalıdır. Montesquieu ise akılcı bir yol seçerek, temsili demokrasiyi de bu akılcı temele dayandırmıştır.

Temsili demokrasinin hukuki temeli seçmenler ile seçilenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen temsil yetkisine dayanmaktadır. Temsili demokraside temsil eden (milletvekili) temsil edilenlerin isteklerine uymak zorundadır. Bu isteklere uyulmadığı takdirde seçmenleri kendisini azledebilirdi. Başlangıçta Avrupa'da uygulanan bu tür yetki verme şekline “emredici vekalet” deniliyordu, daha sonra bu anlayışın yerini sınırsız ve toplu temsil etme almıştır.

1.3.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi doğrudan demokrasiyle temsili demokrasinin birleştirilmiş bir biçimidir. Temsili demokraside halk iktidarı tamamen kendi temsilcilerine bırakmaktadır. Temsili demokraside yönetenlerin tekrar seçilmeme gibi bir durumu olsada, yönetilenler tarafından doğrudan kontrol edilmemektedir. Ancak yarı doğrudan demokraside bu haklar halka verilmekte ve halk iktidarı temsilcileriyle paylaşmaktadır. Bu demokrasi biçiminde halk gene temsilcilerini kendisi seçer, ancak bazı önemli konularda, özellikle yasama alanında kendi karar alma yetkisini kullanırlar. Veto, referandum ve teklif hakkı halkın karar alma yetkisinin kullanma yöntemlerine aittir.

1.3.3.1. Veto Hakkı

Yönetenler tarafından alınan bir önlem uygulanmasına karşı koymak için halka verilmiş bir yetkidir. Örneğin, yönetenler tarafından hazırlanmış her hangi bir yasa halkın olumsuz oylamasıyla ortadan kaldırılabilir.

1.3.3.2. Referandum

Yarı doğrudan demokrasinin en esas uygulama yoludur. Referandumdan sözedebilmeyimiz için her hangi bir yasanın halk oyuna sunulması şarttır. Meclislerde hazırlanmış ve kabul görmüş yasanın yürürlüğe girebilmesi için bu yasanın halk oyuna onaylanması gerekmektedir. Referandum zorunlu ve ihtiyari olmak üzere ikiye ayrılır. Zorunlu referandumda bir yasanın yasalaşması için mutlaka halk oyuna sunulması ve onlar tarafından kabul görmesi söz konusudur. İsviçre'deki anayasa değişikliklerini buna örnek olarak gösterebiliriz. İhtiyari referandum ise meclisin yasanın halk oylamasına sunulmasına karar vermesi halinde geçerlidir.

Yukarıda yazdıklarımıza ek olarak, referandumla plebisiti ayırdetmek gereklidir. Referandum bir reformun kabul edilib edilmemesi konusunda halkın irade beyanı olduğu halde, buna karşılık plebisitde bir kişiye güvenini verip vermemesi söz konusudur. Yani referandumda bir metne, plebisitde ise bir kişinin ismine oy kullanılır.

1.3.3.3. Halkın İnsiyatifi (Teklif Hakkı)

Halkın insiyatifi, yönetsel çalışmaya halkın daha da geniş bir katılmasını sağlamaktadır. Teklif hakkı (insiyatif) basit bir denetim yerine hükümetel faaliyetlere doğrudan bir yön verebilmektir.⁸

1.4. DEMOKRASİ MODELLERİ (TÜRLERİ)

Demokrasi siyasal tartışmalarda anlamının çok belirsiz olması ve bütünlüğünü kaybetmesi tehlikesi nedeniyle oldukça güç bir konudur. Demokrasi dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekiller almış, oldukça geniş ideolojik ve siyasal taleplere uyum sağlamıştır. Modern siyasette üzerinde uzlaşılan tek bir demokrasi anlayışından ziyade, her biri “doğru” demokrasi olduğunu iddia eden birçok rakip demokrasi anlayışları mevcuttur.

1.4.1. Liberal Demokrasi

Amerika, Kuzey Amerika, Avustralya gibi dünyanın sanayileşmiş ülkelerinde en yaygın biçimde bulunan yönetim sistemi, liberal demokrasinin bir türüdür. Liberal demokrasiler “rıza dayalı yönetim” fikri üzerinde temellendirilmektedirler. Bu yönetimin varoluş nedeni kişilerin haklarını korumak ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu nedenle vatandaşlar yönetilmeye rıza gösterirler. Liberal demokrasi bir “kapitalist demokrasi” modelidir. Liberal demokrasilerde seçimlerin

⁸ Esat ÇAM, *Siyaset Bilimine Giriş*, DER YAYINLARI, Eren Ofset / Topkapı-İSTANBUL 2011, ss. 399,400,403,404.

gerçekten demokratik olmasının sağlanması için seçim sürecini düzenleyen kurallara büyük önem verilmekteydi. İlk olarak, politikacılar bir kez seçildikten sonra ikinci kez yerlerinden edilebileceklerini bilerek seçmenleri dinlemelerini sağlamak üzere düzenli seçimler yapılmalıdır. İkinci olarak, seçimler seçmenlerin kendi fikirlerini baskı altında kalmaksızın rahatça ifade edebilmelerini sağlamak için özgür olmalıdır. Seçimlerin özgürlüğü de gizli oy ile sağlanır. En önemli olan şey ise bu seçimler yarışmacı olmalıdır. Kısacası liberal demokraside halk sadece kendisini yönetecek kimseleri seçme konusunda yükümlüdür. Bu nedenle modern liberal demokrasi modeli sınırlı ve dolaylı bir yönetim şeklidir.

1.4.2. Halk Demokrasisi

Bu demokrasi modeli “İkinci Dünya” rejimlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Böyle bir sistem ilk defa 1917 yılında Rusya’da ve daha sonra Doğu Avrupa ülkelerinde kurulmuştur. Bu demokrasi şekli, Marksist-Leninist temeller üzerinde temellendirilmektedir.

Marksist demokrasi anlayışı, siyasetin sınıf çıkarlarını yansıttığı inancı üzerine oturtulmuştur. Kapitalist bir toplumda devlet, özel mülkiyetin çıkarlarını ifade eder. Marks’a göre kapitalist bir toplumda devlet, tüm burjuva sınıfının ilişkilerini düzenleyen bir komiteden başka bir şey değildir. Bu nedenle, gerçek demokrasi, sınıf sisteminin yıkılmasını ve Marksın kendisinden sınıfsız, sosyalist bir toplumu anladığı “sosyal demokrasi”nin kurulmasını gerektirir.

Lenin, Marks’ın sınıf analizini kabul etmiş, ancak bununla beraber Marks’ın halk devriminin kaçınılmaz bir şekilde kendiliğinden gerçekleşeceği inancını gözden geçirerek değiştirmiştir. Lenin’e göre, baskı altındaki proleterya kapitalizme karşı kendiliğinden bir devrime

kalkışacak durumda olmayıp, öncü bir partinin liderliğine muhtaçtır. Bütün bunlarla birlikte, Marksist-Leninist demokrasi modeli, istikrarlı ve sorumlu bir siyasal sistem temin etmekte başarısız olmuştur.⁹

1.4.3. Radikal Demokrasi

Demokrasiyi sadece bireysel özgürlükler açısından değil aynı zamanda halkın çıkarlarını gerçekleştirecek bir araç olarak kabul etmektedir. Radikal demokrasi yaklaşımına göre halkın katılımının yüksek tutulması gerekmektedir.

1.4.4. Çoğunlukçu (Mutlak) Demokrasi

Bu anlayış çoğunluk prensibine dayanmaktadır. Çoğunluk prensibi devletin halkın çoğunluğun iradesi ile yönetilmesi gerektiğini ve çoğunluk kararlarının her şeyin üstünde olduğu savunur. Kısaca bu prensibe göre çoğunluğun yönetme hakkı mutlak bir haktır ve bu hakkın azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, kanunların yargısal denetimi gibi kavram ve kurumlarla sınırlandırılmaması gerekir.

1.4.5. Plebistçi Demokrasi

Bu anlayış bir doğrudan demokrasi türüdür. Burada halk referandum veya ona benzer araçlarla yönetim üzerinde belirleyicilik kazanmaktadır. Bu sistem içinde halk siyasi konulardaki kendi düşüncelerini doğrudan yönetime iletebilmektedirler.¹⁰

⁹ Bican Şahin, “Demokrasi Modelleri”, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/08/10-andrew-heywood-demokrasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

¹⁰ Hasan Tunc, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_42.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), ss. 1119-1122.

1.4.6. Klasik (Çoğulcu) Demokrasi

Başka bir deyişle çoğulcu veya batı demokrasisi yönetme hakkının çoğunluğu elde eden iktidara bırakıldığı ve bununla beraber yaş, uyrukluk gibi belli koşullara sahip herkese oy hakkı tanındığı bir demokrasi modelidir. Bu demokraside siyasal iktidar genel seçim yoluyla belirlenmektedir. Burada demokrasi ideoloji değil, yönetim biçimi olarak esas alınır. Kısaca çoğulcu demokraside devletin amacı insanların mutluluğunu demokratik yollarla sağlamaktır.¹¹

1.5. DEMOKRASİNİN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ

1970’lerden başlayarak demokrasi, kriz tartışmalarıyla kamuoyu gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Bu tartışmalarda hem demokrasinin yaşamakta olduğu krizin sebepleri analiz edilmiş, hem de bu krizi aşmak için bazı bir takım önerilerde de bulunulmuştur.

Aslında krizde olanın demokrasi değil, “temsili demokrasi” olduğu ireli sürülmüş ve bu krizin de yeniden demokrasinin güçlendirilerek atlatılacağı belirtilmiştir. Müzakereci demokrasi, katılımcı demokrasi, yerel demokrasi ve başka bu gibi yaklaşımlar bu krizin ortadan kaldırılması için gerekli olan yaklaşımlar arasında sayılabilir. Bu konuyla ilgili olarak demokrasi krizine yönelik çözüm yollarından biri olan, doğrudan demokrasinin yerel düzeyde uygulanış biçimini yani, yerel doğrudan demokrasi uygulamalarını geniş bir şekilde açıklayalım.¹²

¹¹ Hasan Tunc, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_42.pdf (Erişim Tarihi: 21.05.2017), s. 1117.

¹² Oğuzhan Göktolga, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, “Demokrasinin Demokratikleştirilmesi: Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları”, Cilt 4, Sayı 8, 2014, s. 97.

1.5.1. Yerel Demokrasi

Yerel siyaset ve yerel politikalar, vatandaşların günlük yaşantılarını doğrudan etkilediği için, demokrasinin önemli kurumları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, yerel demokrasinin kendisi demokrasi kurumu için büyük öneme sahiptir. Ancak yerel doğrudan demokrasinin tam olarak ne anlama geldiği konusunda net bir tanım bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar yerel doğrudan demokrasinin olması için yerel iktidarın var olması gerektiğini, ancak merkezi iktidardan bağımsız bir yerel iktidar olamayacağı için, yerel demokrasinin de mümkünsüz olacağını belirtirler. Demokratik ilkelerin yerel yönetimler için geçerli olmasından kasıt da belirli bir bölgede yaşayan insanların kendilerini doğrudan etkileyen konularda karar alma hakkına ve sorumluluğuna sahip olmasıdır.

Yerel demokrasimi esas olarak iki açıdan ele alabiliriz: Yerel yönetim kurumları olan belediye başkanları, yerel meclisler, yerel yönetimlerin idari teşkilatlanmaları ve sivil toplumun örgütlenmesi ve faaliyetleri. Bu kurumlar açısından yerel demokrasiyi ele aldığımız zaman hem akademik düzeyde, hem de yerel yönetim örgütlerinin işleyişi düzeyinde önemli gelişmeler yaşandığını görebiliriz. Halk katılımı, sorumluluk, yeterlilik ve kapasite, sürdürülebilirlik, hakkaniyet, meşruiyet ve başka bu gibi kavramlar yerel demokrasinin gelişmesi için önerilen ve uygulanan ilkeler arasında yer alır.

Yerel demokrasinin ikinci boyutu olan sivil toplum örgütlenmesi ve faaliyetleri, daha çok temsili demokrasi çerçevesinde ele alınmış ve yerel doğrudan demokrasi uygulamaları görece daha az rağbet kazanmıştır.¹³

¹³ Oğuzhan Göktolga, a.g.m., ss. 98-100.

1.5.2. Yerel Doğrudan Demokrasi

Yerel doğrudan demokrasiyi anlamak için, öncelikle daha üst bir kavram olan doğrudan demokrasiyi anlamak gerekmektedir. Doğrudan demokrasi, vatandaşların kendi yasama üyelerini ve yöneticilerini seçmek üzere karar vermelerini değil, kendilerini ilgilendiren konularda doğrudan karar verebilmelerini veya düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan bir süreçtir. Bu yolla, egemenliğin gerçek sahibi olan halk, önemli konularla ilgili doğrudan karar verme şansı bulmuş olur.

Doğrudan demokrasi ve yerel doğrudan demokrasi uygulamaları farklı kriterler esas alındığı zaman farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Örneğin Somer, zorunlu referandumlar, otoritelerin referandumları, vatandaşların isteğe bağlı referandumları ve teklif hakları olmak üzere dört temel doğrudan demokrasi kurumu olduğunu söylemektedir. David Altman ise, sürecin kim tarafından başlatıldığına dikkat edildikte doğrudan demokrasi uygulamalarının otomatik, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya uygulamalar olmak üzere üç gruba ayrıldığını belirtmektedir. Altman ikinci sınıflandırma biçimi yani, karakterlerine göre demokrasi uygulamalarını bağlayıcı olan ve bağlayıcı olmayan olarak ikiye ayırmıştır. Bağlayıcı olan dedikte, ilgili yasaların otoritelerin seçimin sonucuna uymakla yükümlü olduğu uygulamalar anlaşılır. Bağlayıcı olmayan dedikte ise, halka rutin seçimler dışında kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme yetkisi veren, ancak seçilen temsilcilerin karar verme yetkilerini sınırlandırmayan uygulamalardır. Altman doğrudan demokrasi uygulamalarını üçüncü bir kriter olarak amaçlarına göre ikiye ayırmıştır. Bunlar proaktif ve reaktif uygulamalardır. Bir demokrasinin proaktif veya reaktif olması, yasal statünün değişmesine veya devamını talep ediyor olmasına bağlıdır.

Yukarıda belirttiğimiz farklı kriterlere bağlı olarak bir doğrudan demokrasi uygulaması, süreci kimin başlattığını dikkate alırsak aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya; karakterine göre bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan; ve amacı gözönünde bulundurduğumuz zaman proaktif veya reaktif olabilmektedir. Örnek olarak, İsviçre’de teklif hakları çoğu zaman aşağıdan yukarıya, bağlayıcı ve proaktif olmaktadır.¹⁴

1.5.3. Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları

Hatırlanacağı üzere David Altman, süreci kimin başlattığı dikkate alındığı zaman, doğrudan demokrasi uygulamalarının otomatik, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olarak 3 temel gruba ayrıldığını belirtmiştir.

1.5.3.1. Otomatik Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları

Otomatik yerel doğrudan demokrasi uygulamalarının başka bir adı da zorunlu referandumdur. Her hangi bir yasanın veya Anayasa değişikliğinin bu tür uygulamalar yapılmadığı takdirde yürürlüğe giremeyeceği durumlarda yapılan referandumlardır. Zorunlu referandum bireylerin isteklerine göre gerçekleşmez. Çoğu zaman bir kanun tarafından ya da Anayasa tarafından, belirlenmiş olan bir zorunluluktur. Zorunlu referandumlar daha çok Anayasa değişikliklerine ilişkin bir süreç olduğu için, yerel düzeyde kullanımı çok yaygın değildir. Ancak örnek olarak, Çek Cumhuriyetindeki belediyelerin bölünmesi, İtalyada da belediyelerin birleşmesi zorunlu referanduma tabidir.¹⁵

¹⁴ Oğuzhan Göktolga, a.g.m., ss. 100-103.

¹⁵ Oğuzhan Göktoga, a.g.m., ss. 103-104.

1.5.3.2. Yukarıdan Aşağıya Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları

Bu tür demokrasi uygulamalarının diğer bir adı da “plebisit” veya “otoriterlerin referandumu”dur. Plebisit zorunlu referandumdan farklı olarak zorunlu değil ve yasama veya yürütme yetkisini haiz otoritelerin isteklerine bağlıdır. Plebisitler, doğrudan demokrasi mekanizması olmaktan çok, iktidardaki siyasi vatandaşlar üzerinde ilave bir iktidar kaynağı gibi kullanılmaktadır.

Plebisitler yerel düzeyde Almanya’da özellikle de eski Doğu Alman eyaletlerinde 1990’larda sıkı şekilde kullanılmıştır. Plebisitler belediye birleşmeleri için kullanıldığından, belediye birleşmeleri azalması sonucu daha az kullanılmıştır. 2009 yılı itibarıyla Almanya’da yerel meclisler tarafından başlatılan plebisitlerin sayısı 546 olmuştur.

1.5.3.3. Aşağıdan Yukarıya Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları

Sürecin başlatılma türüne göre ortaya çıkan üçüncü tür uygulama da aşağıdan yukarıya doğrudan demokrasi uygulamalarıdır. Doğrudan demokrasinin tecelli ettiği uygulamalar da işte bu demokrasi uygulamalarıdır. Bu tür uygulamalar ikiye ayrılmaktadır. İsteğe bağlı referandum ve halk inisiyatifleri.

İsteğe bağlı referandum, belirli sayıdaki vatandaşın, kanun koyucu tarafından benimsenen veya değiştirilmiş bir yasal düzenlemenin veya Anayasal düzenlemenin yürürlüğe girip girmemesini belirlemek için referanduma gidilme isteğini mümkün kılan bir doğrudan demokrasi uygulamasıdır. Diğer bir ifadeyle halka, yasa koyucu tarafından yapılmış bir düzenlemenin yürürlüğe girip girmemesi konusunda son sözü

söyleme yetkisinin verilmiş olmasıdır. Bu tür referandumlar, nihai kararı verme hakkını kanun koyucudan alıp, doğrudan halka sunmaktadır.

Bazı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinin bir kaç eyaletinde bu referandum türünün uygulanması bir kaç şarta bağlanmıştır. Bu şartlardan birisi, referandumla ilgili talepte bulunanların sayısıdır. Bu şarta göre, referandumun yapılması için talep edilen dilekçede gerekli sayıda kişinin imzasının bulunması en önemli husustur. Örnek olarak, Polonya’da Anayasal bir düzenlemeye yönelik bir isteğe bağlı referandum sürecinin başlatılması için en az 100.000 kişinin imzasını taşıyan bir dilekçeyle ilgili makama başvurulmuş olması gerekmektedir.

İsteğe bağlı referandumunun uygulanabilmesi için önemli olan ikinci şart süreye ilişkindir. Yine başlatılmak istenen referandumun yasal ve Anayasal düzenlemeye ilişkin olması, referandum yapılacak yerin nüfusuna bağlı olması ve belirli bir zaman içerisinde referandum talebi başvurusunun yapılması gerekmektedir. Belirtilen sürenin geçmesi durumunda, dilekçede yeterli sayıda imza şartı sağlanmış olsa bile, referandumun yapılması talebi kabul görmemektedir. Örnek olarak, İsviçre’de ulusal düzeyde isteğe bağlı bir referandum başlatılması için, oy verme yeterliğine sahip 50.000 İsviçre vatandaşının imzasının olduğu bir dilekçeyle yasa metninin yayınından itibaren 100 gün içerisinde referandum talebinde bulunulması gerekmektedir.

Aşağıdan yukarıya doğrudan demokrasi uygulamalarının diğer bir çeşidi “halk inisiyatifi” olarak adlandırılan uygulamalardır. Halk inisiyatifi, zaman zaman isteğe bağlı referandumları da kapsayacak bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada halk inisiyatifi belirli sayıda vatandaşın kendi önerilerini doğrudan siyasal gündeme dahil

etmelerine imkan veren bir doğrudan demokrasi aracıdır. Aynı zamanda halk inisiyatifinde halk, kanun koyucuya belirli bir konuyla ilgili yasa çıkarması için teklifte de bulunabilir.¹⁶

1.5.3.4. Yerel Doğrudan Demokrasinin Fayda ve Sakıncaları

Doğrudan demokrasinin temsili demokrasiye oranla bazı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır.

Doğrudan demokraside uygulama sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için referandum sürecinin nasıl başlatıldığı ve oylamanın hangi şekilde yapılacağı, oylamada sorulacak olan sorunun uygun bir biçimde kurgulanıp kurgulanmadığı, oylama konusundaki düşüncelerin ne yoğunlukta olmasıyla ilgili konuların özenle ele alınması gerekmektedir.

Siyasetin işleyişi açısından ele alındığı zaman yerel doğrudan demokrasinin bir çok avantajları olduğunu görebiliriz. Örneğin genel ve yerel seçimlerde partiler ve adaylar üzerinde değerlendirme yapıldığında, doğrudan demokrasi uygulamalarında vatandaşlara kendilerini ilgilendiren spesifik konuları tartışma ve karara bağlama gibi bir şans tanınır. Ayrıca, doğrudan demokrasi uygulamaları vatandaşlara siyasal gündemi belirleme ve siyasal alternatifler sunma suretiyle siyasal sürecin açıklığını arttırmış olur ve şeffaflık ilkesini güçlendirerek hesap verebilirlik ilkesinin işletilmesi ve siyasal elitlerin denetlenebilmesi için daha fazla imkanlar sunar.

Doğrudan demokrasinin avantajlarıyla beraber bazı dezavantajları da olduğu iddia edilmektedir. Öncelikle nüfusun kalabalık olduğu yerlerde doğrudan demokrasi uygulamalarının sağlıklı bir şekilde işletilemeyeceği iddia edilmektedir. Ancak yerel doğrudan demokrasi

¹⁶ Oğuzhan Göktolga, a.g.m., ss. 104-107.

uygulamaları, ulusal düzeydeki uygulamalara oranla, yerelde daha az, nüfus ölçeğinde gerçekleştiği için, bu eleştiri yerel doğrudan demokrasi için, en azından ulusal düzeye oranla, daha az geçerlidir. İkinci eleştiri, vatandaşların kampanyalar vasıtasıyla duygu yoğunluğu yaratarak yönlendirilebilme ihtimali de eleştiri konusu olmuştur.

Doğrudan demokrasi uygulamalarıyla ilgili diğer bir eleştiri, bu demokrasi biçiminin temsili demokrasi kurumlarını ve aktörlerini zayıflatmak suretiyle temsili demokrasiye olumsuz bir etkisinin olacağı şeklindedir. Doğrudan demokrasinin ulusal veya yerel düzeyde uygulandığı ülkelerde insanların yerel ve genel seçimlere ilgisinin az olmasının en başlıca sebebi, siyasal gündeme sadece yerel ve genel seçimlerde müdahil olmayıp, gerekli gördükleri konularda istedikleri zaman gerekli şartları sağlamak koşuluyla müdahale edebileceklerini bilmeleri gereklidir.

Doğrudan demokrasiyle ilgili başka bir eleştiri, tamamen teknik bir meselenin siyasal karar alma sürecine konu olması durumunun ortaya çıkmasıdır. Bu eleştiri ulusal düzeyde yerel doğrudan demokrasi için daha geçerli olmakla beraber, yerel düzeyde kendi geçerliliğini daha da yitirmektedir. Çünkü yerel doğrudan demokrasi uygulamalarında doğrudan halkın gündelik hayatını ilgilendiren ve daha az karmaşık olan konular oylanmaktadır.¹⁷

1.6. KATILIMCI DEMOKRASİ MODELİ

Demokrasinin en saf ve yalın hali olan doğrudan demokrasi modelinin günümüzde tam olarak uygulanamayacağını dikkate alırsak gerçekte demokrasinin “halkın kendi kendini yönetmesini değil, iyi bir biçimde yönetilmesi garantisi” biçimine dönüşmüş olduğunu görürüz.

¹⁷ Oğuzhan Göktoğa, a.g.m., ss. 109-111.

Demokrasinin bu yeni tanımının günümüzde en iyi şekilde sadece katılımcı demokrasiyle sağlanabileceği birçok kişi tarafından kabul görmüştür. Çünkü katılımcı demokrasi modeli egemenlik hakkının halka ait olmasının yanında, yönetenlerin halk tarafından belirlendiği yönetenleri sadece seçim dönemlerinde değil, seçim dönemleri dışında da denetleyebildiği, gerekli gördüğü durumlarda yönetim süreçlerini doğrudan veya dolaylı yollarla etkileyebildiği bir yönetim şeklini ifade etmektedir. Dolayısıyla katılımcı demokrasi yalnız seçilmiş veya seçkinlerin değil, bunun yanında aynı zamanda bütün vatandaşların katılımının sağlanacağı bir demokratik siyasal kültürün oluşturulmasını sağlamaktadır.¹⁸

Katılımcı demokrasideki temel amaç, bireylerin siyasal gruplar içerisinde aktif bir şekilde yer almasını sağlamak, daha fazla vatandaşın iktidarın kullanılmasına katılımını temin etmektir. Bu amaca göre, katılımcı demokrasi modelinin örgütlü bir toplum yapısını temel almış olduğunu söylememiz doğru olur.¹⁹

Katılımcı demokrasinin potansiyel faydaları bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

- Katılım insanların kapasitesini ve moral karakterini geliştirir.
- Katılım sisteme yabancılaşmış yurttaşları tedavi eder ve bireylere kende yaşamları üzerinde kontrol ve özgürlük hissi verir.
- Katılım yoluyla halk kararlara kendi rızasını gösterir ve böylece karar sürecini meşrulaştırır.

¹⁸ Osman Nacak, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, 2014, s. 204.

¹⁹ Osman Nacak, a.g.m., ss. 204-205.

- Katılım güçsüzlere değişim yaratmak ve seslerini duyurmak için bir platform oluşturur ve zenginlerin yoksullar üzerindeki tiranlığını azaltır.
- Katılım, yeni ağlar ve ilişkiler kurma fırsatı vererek insanları birbirine yakınlaştırır, sosyal sermayenin ve toplumsal uyumun gelişimine olumlu yönde etkide bulunur.²⁰

1.6.1. Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim

Bu demokratik model ile seçmenler karar mekanizmalarında yer alır, erk sahibi olur ve kararları etkilerler. Yurttaşlar pasiflikten kurtulup harekete geçerek alternatif ve dengeleyici paralel bir güç oluştururlar. Böylece vatandaşların politikaya olan güvensizlik, ilgisizlikleri aşılabılır; yozlaşmanın önü alınabilir.

Katılımcı demokrasi uygulamaları ile halk öğrenir, bilgisi artar ve böylece genel anlamda politik kültür değişir. Çünkü politik kültürde kalıcı değişim daima aşağıdan başlar. Katılımcı demokrasi, hem bir karar verme aracı hem de bir iyileştirme sürecidir. Katılımcı demokrasi halkın sürekli eğitimini, katılımını ve birlikte karar verip iş yapabilmesini sağlar. Katılımcı demokrasi ortamında seçmenlerin politikayı seçim dışında da etkileme olanağı doğar. Katılımcı demokratik bir ortam vatandaşlara ödev ve sorumluluk yükler; yurttaş olmanın gereklerini kavramalarına yardımcı olur. Temsili demokrasinin yarattığı seçen ile seçilen arasındaki mesafeyi kaldırır. Katılımcı demokrasi sayesinde politikacı ile halkın ilişkisinin kesilmesi önlenir. Katılımcı demokrasi, bir krize girmiş olan temsili demokrasinin pek çok eksiğini tamamlar ve

²⁰ Mustafa Demirci, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, Cilt 19, Sayı 1, 2010, http://www.todaie.gov.tr/resimler/ekler/969d1df60ef4096_ek.pdf?dergi=%C7a%F0da%FE%20Yerel%20Y%F6netimler%20Dergisi, (Erişim Tarihi: 19.05.2017).

onun aşılmasını sağlayarak demokratik gelişimin önünü açar. Aktiv olmak isteyen vatandaşlara, kendilerine ilişkin kararlara katılma olanağı verir.²¹

1.7. SİYASAL KATILIM

Dar anlamda siyasal katılım siyasal sistem içinde vatandaşların doğrudan ya da dolaylı olarak yöneticilerin seçimini ve kararlarını etkilemeyi amaçlayan eylemler bütünüdür. Siyasal katılım, bir toplum üyesi ile o toplumdaki siyasi otorite arasındaki bir bağıdır. Buna karşılık geniş anlamda siyasal katılım ise, bürokrasi ve siyasal karar alma sürecinin her aşamasına katılmaktır. Bireyin otonom karar ve tercihlerinin siyasal otorite üzerinde etkisinden oluşan bir ilişkidir.

Siyasal katılmayı belirleyen önemli ölçütler, siyasal katılımı gerçekleştiren bireylerin özellikleridir. Bireylerin özellikleri de kişisel özelliklerden fiziki özelliklerine hatta değer yargılarına kadar uzanmaktadır.²²

Siyasal katılım kavramının pek çok diğer sosyal kavramlar gibi üzerinde uzlaşmış tek ve ortak bir tanım bulunmayan bir kavram olduğunu da söyleyebiliriz. Ortak ve evrensel bir tanımlamanın yapılamamasını Uysal, 3 temel nedene bağlayarak açıklamıştır. Uysal’a göre “bu durumun nedenlerinden bir kısmı katılmanın hem gelişmekte olan hem de gelişmiş sanayi toplumlarında demokrasinin işlerlik kazanmasıyla ilgili çeşitli çabaları içeren bir süreç olarak kabul edilmesinden doğmaktadır. Diğer bir sorun ise, katılma ile demokrasinin

²¹ Gürcan Banger, “Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim”, 2011, <http://www.duyuguncesi.net/demokrasi-katilimci-demokrasi-ve-yonetisim/>, (Erişim Tarihi: 19.05.2017).

²² Hasan Duran, “Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Araştırma: Tavşanlı-Kütahya Örneği”, <http://docplayer.biz.tr/7161172-Siyasal-katilmayi-etkileyen-faktorler-uzerine-bir-arastirma-tavsanli-kutahya-ornegi-hasan-duran.html>, (Erişim Tarihi: 19.05.2017).

özdeşleştirilmesinden, katılmanın yalnızca demokrasiye özgü bir olgu olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ortak bir tanımın bulunmayışının diğer bir nedeni de günümüzde katılmanın daha çok uygulamaya yönelik olusudur.”

Siyasal katılım kavramını bir davranış türü olarak ele alan tanım grubuna ilişkin, ilk olarak Ersin Kalaycıoğlu’nun siyasal katılım tanımını ele alacağız. Kalaycıoğlu kendi eserinde siyasal katılım kavramını, “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Benzer bir siyasal katılım yaklaşımlarıyla Verba, Nie ve Converse de dikkatleri üzerlerine çekmektedirler. Verba, Nie ve Converse siyasal katılım kavramını, “ vatandaşların hükümet yetkilerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemler” olarak tanımlanmaktadır.²³

Genel olarak siyasal katılma, toplum üyelerinin siyasal sistemde karar alıcıların aldıkları ve alacakları kararları etkilemek için giriştikleri faaliyet ve eylemlerin tümünü içeren kavramdır. Olağan siyasal katılımdan kastedilen, siyasal rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun olan eylemlerdir. Oy vermek, siyaset hakkında başkalarıyla konuşmak, tanışmak, siyasal sistemdeki görevli kişilerle temas kurmak, seçim kampanyalarına katılmak ve siyasal sistemi etkilemek üzere örgütlenmek gibi faaliyetler olağan siyasal katılmanın örnekleridir.²⁴

²³ Selcuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_c67ff.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), ss. 36-37.

²⁴ “Siyasal Katılma”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s/038.htm>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

1.7.1. Siyasal Katılmanın İşlevi

Siyasal katılmanın işlevlerinin başında, siyasal yöneticilerin ve toplumsal istemlerin belirlenmesi gelir. Birçok kez bu iki işlev iç içe girmiş olmakla beraber, sınırlı bir demokrasinin tercih edildiği durumlarda, siyasal katılma ile seçimleri eşdeğerli tutma eğilimi vardır. Seçim yolunu açık tutmakla birlikte, halkın sorunlarını ve eleştirilerini dile getirme olanaklarını kısıtan rejimler, bir tür seçkinler yönetimini istiyorlar demektir. Halkın kendisini yönetecekleri seçmesi, ama gerisine karışmaması gerektiğine dayalı bir mantık, çağdaş demokrasiye ters düşer.

Siyasal katılma, sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştirmiş ve bir anlamda sistemi de güçlendirmiş olur. Siyasal sistemin ve toplumsal düzenin, değişen koşullara göre kendilerini yenilemelerine olanak verir.

Faşist ve komünist rejimlerdeki siyasal katılmanın işlevi ve amacı ise farklıdır. Bu gibi rejimlerde, temsil ve dile getirmeden çok, resmi ideolojinin ve yöneticilerin onaylanmasıyla, halkı belirli yönde harekete geçirme ve seferber etme söz konusudur. Rejimin başarısı, bu işlevin yerine getirilmesine bağlıdır.

1.7.2. Katılmayı Belirleyen Etkenler

Siyasal katılma, bir çok çapraz etkenin ürünü olarak ortaya çıkan bir tutumdur. Bireysel olanlardan başlayarak bu etkenleri şöyle şekilde sıralayabiliriz: Yaş ve cinsiyet, aile, eğitim, meslek, gelir.

Çeşitli araştırmalar, siyasal katılma eğiliminin orta yaş gruplarında diğerlerine oranla daha yüksek olduğunu gösteriyor.

Kadınların siyasete duydukları ilginin erkeklerden daha az olduğunu da daha önce görmüştük. Özellikle çocuk doğurma işlevinin kadında oluşu, onu ev işlerine yönlendirmektedir. Böylece de, siyasal olayların onun ilgi alanı dışına taşması doğallaşmaktadır.

Ailenin çocuğun eğitiminde ve dolayısıyla da temel tutumlarının oluşumundaki önemli rolünü biliyoruz. Özellikle siyasal ilgi düzeyinin yüksek olduğu ailelerde, çocuğun da ailesinin eğilimlerinden etkilenmesi doğaldır. Anne ve babanın eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ailelerde bu etkinin daha belirgin olması beklenebilir. Ama tersi durumlarda ve özellikle de çocuğun yüksek öğrenim yapması halinde, çocuk üzerindeki aile etkisi azalacaktır.

Siyasal katılma eğiliminin doğru orantılı artıp ya da eksildiği bir başka değişken de eğitim düzeyidir. Eğitimin, kişilerin siyasal olaylarla ilgili bilgi edinmelerini, o bilgileri yorumlamalarını, kendi toplumsal durumları ve sorunlarıyla bağlantısını kurmalarını kolaylaştırdığı ölçüde siyasal katılma eğilimlerini arttırması doğaldır. Ama eğitim düzeyinin büyük ölçüde gelir düzeyine bağımlı olduğu da unutulmamalıdır.

Meslek, bir anlamda parayı kazanma biçimidir. Ne var ki, aynı gelir düzeyinde olanlar arasında bile, siyasal katılma eğilimi mesleklere göre farklılıklar gösterebilmektedir. En etkin siyasal katılmanın genellikle serbest meslek gruplarında görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu arada iş çevresi de siyasal katılma açısından önem taşıyabilmektedir. Tüm bu etkenler katılmayı özendirirler.²⁵

²⁵ Ahmet Taner Kışlalı, “Siyasal Sistemler”, http://www.1001kitap.com/Guncel/Ahmet_Taner_Kislali/siyasal_sistemler/ss2_21.html, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).

1.7.3. Siyasal Katılımın Boyutları

ABD’li siyaset bilimcisi Robert Dahl, siyasal katılmanın boyutlarını ilgi, önemseme, bilgi, eylem olarak sıralıyor.

İlgi; siyasal olayları izleme. Önemseme; siyasal olaylara önem verme. Bilgi; olaylar ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olma. Eylem; siyasal olaylara aktif olarak katılma. Bu 4 unsur birbiriyle yakın ilişki içindedir. Bunlar arasında yoğunluk bakımından bir kademelendirme yapmak mümkündür. En altta gazete, dergi vs ile siyasal olayları izleme, mitinglere katılma, özel sohbetlerde siyaset tartışma var. Bu insanlar bir nevi siyasi sahnenin seyircisidir. Bunun daha ötesinde orta kademedeki siyasal olaylar karşısında açıkça vaziyet alarak eyleme geçme durumu söz konusudur. Siyasal katılımın en ileri kademesi doğrudan doğruya olayların içinde bulunmaktır. siyasi parti yöneticiliği yapmak gibi.

Bu davranışlar normal demokratik katılma yollarıdır. Ayaklanma, silahla yönetimi değiştirme, darbe, terör vs ise legal davranışlar içine girmez.

1.7.4. Siyasal Katılmada Farklı Davranışlar

Kişilerin siyasal sistem karşısında davranışlarını etkileyen bir çok unsur vardır. Psikolojik unsurlar içindekilerden en önemlisi etkinlik duygusudur. Bu duygu, kişinin kendi davranışlarıyla çevresindekileri ve olayların akışını etkileyip etkileyemeyeceklerine olan inançlarını tanımlar. Robert Dahl Siyasal katılma açısından toplumu 4’e ayırır:

- siyasal olmayanlar
- siyasal olanlar
- iktidarı isteyenler
- iktidar olanlar

İktidarı isteyenler ve iktidar olanlar azınlık grubu oluşturur. Siyasal olmayanlar ilgisizdirler. Olaylara katılmazlar.²⁶

1.7.5. Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler

Sosyo-Ekonomik Faktörler: Sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmiş, refah düzeyi yüksek, şehirleşmiş, farklılaşmış, karmaşıklaşmış toplumlarda, az gelişmiş, kırsallık özellikleri daha fazla, ekonomik bakımdan daha geri durumdaki toplumlara oranla vatandaşların siyasete katılmaları daha fazladır.

Sosyo-ekonomik gelişme ile siyasal katılma arasındaki ilişkiyi Huntington ve Dominguez beş noktada özetlemişlerdir:

- Toplumlarda sosyal ve ekonomik faktörlerin yükselmesi, gelişmesi siyasal katılma eğilimi lehinde bir etki meydana getirmektedir.
- Sosyo-ekonomik gelişme toplumda örgütlenmelerin çoğalmasına yol açar.
- Sosyo-ekonomik modernleşme toplumsal gruplar arasındaki gerginlikleri ve çatışmaları artırır, yeni gruplar ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak bireyler ve gruplar örgütlenerek siyasete yönelmek zorunda kalırlar.
- Ekonomik gelişme, devletin işlevlerinin artmasına yol açar. İşlevi ve etkisi artan devlete karşı bireyler siyasal hayata katılma eğilimi gösterirler.
- Sosyo-ekonomik gelişme millî bütünleşme çerçevesinde işler.

Psikolojik ve Bireysel Faktörler: Siyasal bakımdan kendini etkin gören bireyler, her türlü siyasal gelişmelere aktif şekilde katılmakta ve

²⁶ Semih Samyürek, “Siyasal Katılma Nedir, Nasıl Olur?”, 02.02.2013, <http://www.derindefter.com/siyasal-katilma/>, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

siyasal otoritelerin kararlarını etkilemeye çalışmaktadırlar. Yabancılaşma ise tersi bir durum yaratmaktadır.

Siyasal ve Hukusal Faktörler: Başta anayasa olmak üzere temel yasalar siyasete belli sınırlar çizmektedir. Vatandaşların siyasal sürece nasıl katılacakları, ne gibi sorumluluk ve haklara sahip oldukları, siyasal haklarını kullanırlarken hangi normlara uymaları gerektiği gibi hususlar yasalarca düzenlenmiştir.

Teknokrasi: teknisyenlerin ve uzmanların belirleyici rol oynadıkları sistem olarak tanımlanabilir. Teknokraside her türlü teknik ve uzmanlık bilgisine sahip bürokratlar, seçilmiş kişilerin önüne geçerek halktan almadıkları bir gücü, sahip oldukları teknik bilgiye dayalı olarak kullanmaktadırlar.

Totaliter sistemlerde siyasal katılma bireysel düzeyde değil toplumsal düzeyde kitlelerin mobilize edilmesinin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷

1.7.6. Bireyin Siyasal Hayata Katılım Biçimleri

Bireyin siyasete katılma biçimlerini yedi gruba ayırabiliriz.

- 1) Politikacılarla ilişkiler kurma yolu ile siyasete katılma
- 2) Seçimlerde oy kullanma ve siyasi partiler için çalışma ile siyasete katılma
- 3) Siyasal literatürü izleme ile siyasete katılma
- 4) Siyasal tartışmalara katılma
- 5) Siyasal örgütlere üye olma yolu ile siyasete katılma
- 6) Siyasal eylemlere katılma

²⁷ Davut Dursun ve diğerleri, **Siyaset Bilimi**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2671, ss. 107-111.

7) Bağışta bulunarak siyasete katılma: Genellikle varlıklı kişilere özgü bir siyasal katılma türüdür.²⁸

1.7.7. Siyasal Katılım Özellikleri

Açıklık: Halk ve yönetim arasında ortaya çıkan sorunlardan birisi, halkın idari işlemler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu bilgiyi teminde zorluk yaşamasıdır. “Yönetmel açıklık, pratikte, vatandaşların kendilerini ilgilendiren belge ve bilgilere ulaşma hakkını içeren nesnel bir hukuki durumu ifade etmektedir. Başka deyişle, genel hukuki düzenlemelerle, belgelerin herkes tarafından görülebilmesinin sağlanmasıdır”.

Saydamlık: İdari sistemin işleyişinde gizlilik; yönetilenlerin ilgisizliklerine neden olmakta ve halkın yönetimde sorumluluk duygularını köreltmektedir. Kararlara katılma, açıklık ve şeffaflık gibi ilkelerin çiğnenmesi; halkın saf dışı bırakılarak, idarenin sistemin işleyişine hakim olmaması ve yerel düzeyde katılımın yok sayılması anlamına gelmektedir. Katılım, halka yönetimde ortaya çıkan gelişmelerden haberdar olma olanağı sağlamaktadır. Bilgi ve belge isteme çerçevesinde geliştirilen yasal düzenlemelerle, “gerçek ve tüzel kişilere, belediye ve il özel idaresi karar organlarının karar ve toplantı zabıtlarının kendilerini ilgilendiren kısımlarını isteme hakkı getirilmektedir”. Halkın, yönetim faaliyetleri, uyguladığı programlar ve kapsamı hakkında iletişim ve medya aracılığıyla halkı ilgilendiren diğer sosyo-ekonomik eylemler kadar bilgilendirilmemesi de, yerel hizmetlerin resmiliği ve gizliliği neden gösterilmektedir. Fakat saydamlık konusunda daha önemli bir nitelik vardır ki bunun; basında,

²⁸ “Siyasete Katılma Yolları”, <http://www.lisansegitim.com/siyasete-katilma-bicimleri.html>, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

halkın yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetenin karşısında edilgen bir konumda olduğu söylenebilir.

Çoğulculuk: Yerel yönetimlerde demokrasinin oluşturulmasında, denetime açık bir yönetim ve halkın siyasal katılımının sağlanması kadar, çoğulculuk ilkesi de önemli bir yer tutmaktadır. Merkezi yönetimin kurumsal yapısı dışında kalan alanda, yerel halkın katılımında aktif olması ve demokrasinin gerekliliği için, siyasal katılımı ve çoğulculuğu zorunlu kılmaktadır. Çünkü çoğulculuk ilkesi ile demokrasi bir karar alma mekanizması meydana getirmekte, toplumun sadece bir kesimini değil tamamı yönetimde söz sahibi olmaktadır. “Toplumun sadece belli bir kesiminin yönetime katılması, baskı gruplarının etkisinde kalarak yanlış ve eksik karar alma; bir hataya sebebiyet verebilmekte, toplumun tamamının bu sürece dahil edilmesi bu olumsuzlukları gidermektedir.”²⁹

1.7.8. Siyasal Katılım Düzeyleri

Bir sistem üzerinde birey az ya da çok katılımında bulunabilir. Bireylerin toplumsal yaşama doğal olarak bir eğilimi bulunduğu görüşünden hareket eden Aristoya göre “insan zoon polizikon”dur. Yani toplumsal-siyasal bir hayvandır.³⁰ Şüphesiz olarak toplum üyeleri olarak bireylerin, her birinin eşit düzeyde siyasal katılımı gerçekleştirilmeleri olanaksızdır. Zira bireylerin, siyasal toplumlaştırma sürecini nasıl geçirdikleri, toplumun Siyasal kültür yapısı, sosyal ve ekonomik yapısı gibi pek çok neden siyasal katılım düzeylerini farklılaştıran faktörler arasında değerlendirilmelidir. Münci Kapaninin de belirttiği gibi, “

²⁹ Rafet ÇEVİKBAŞ, “Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım”,

<http://www.tid.gov.tr/makaleler/rafetcevikbas461.doc>, (Erişim Tarihi: 18.02.2017), ss. 76-78.

³⁰ Selcuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_c67ff.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), s. 39.

katılma basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyetleri kapsar. Toplum üyelerinin hepsi şüphesiz ki siyasete karşı aynı ilgiyi göstermezler.” Dolayısıyla bu yönde yapılan belli başlı birkaç çalışmaya değinmenin bizler için yararı olacaktır.

1.7.8.1. Lester W.Milbrath’a Göre Siyasal Katılım Düzeyleri

Milbrath, zor alandan kolay olmak üzere üç tür siyasal katılım düzeyi olduğunu belirtmiştir. Milbrath a göre bunlar yapılması en zor eylemler, geçiş eylemleri ve yapılması en kolay eylemlerin oluşturduğu izleyici faaliyetler gruplarıdır.

Milbrath in söz konusu siyasal katılım düşüncelerinde bakıldığı zaman, siyasal dürtülere açık olmaktan, siyasallar partide aktif bir görevde bulunmaya kadar bir çok faaliyet ve tutum, bireyin siyasal katılımına dahil edilmektedir. Milbrath söz konusu faaliyetlerinin sıralamasının da seçimden seçime, zamandan zamana veya ülkeden ülkeye değişebileceğinin de altını çizmiştir.³¹ Zira Milbrath kendi gruplandırmasını eylemlerin zorluğuna göre yapmaktadır. Dolayısıyla bireylerin söz konusu davranışları gerçekleştirmeleri, bu açıdan seçim dönemlerine, zamana ve ülkeden ülkeye farklılaşarak kolay, zor ya da geçiş grubuna dahil edilebilecektir.

1.7.8.2. Verba ve Nie’nin Siyasal Katılım Düzeyleri

Verba ve Nie Amerikan vatandaşları üzerinde yaptıkları bir araştırmada kendi sınıflandırma biçimlerini ileri sürmüşlerdir. Bu sınıflandırma

biçiminde Verba ve Nie beş tür katılım düzeyi belirlemektedir. Bunları sırasıyla şu şekilde özetleyebiliriz.

³¹ Selcuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_c67ff.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), ss. 40-41.

- *Siyasal Sürece Hiç Katılmayanlar*: Bu kişiler siyasetle hiç ilgilenmemekte, seçimlerde kendi oylarını dahi kullanmaktan kaçınmaktadırlar.
- *Salt Oy Kullananlar*: Oldukça geniş bir vatandaş kitlesi için siyasal katılma seçimden seçime oyunu kullanmaktan ibaret kalmaktadır.
- *Kişisel Sınırlı Katılmalar*: Bazı kimseler oylarını kullanmaya ek olarak, daha çok kişisel sorunlarını çözmek üzere özellikle devlet memurları bulunmaktadır.
- *Topluluk Düzeyinde Katılmalar*: Bazı vatandaşlar çevresel ya da belirli toplumsal sorunların çözümü için kısmen bireysel olarak fakat genellikle öğretmenler, gruplar aracılığıyla siyasal süreci etkilemeye çalışmaktadırlar.

“Son grup vatandaşlar ise sıraladığımız faaliyetlere ek olarak, siyasal partilerde görev almakta, her türlü siyasal faaliyette bulunmaktadır.”³²

1.7.8.3. Samuel Barnes ve Max Kease’in Yaptığı Sınıflandırma

Bireylerin siyasal yaşama katılımlarının farklı bir sınıflandırmasını Barnes ve Kease in yapmış oldukları ikili ayırmada görebiliriz. Onlar söz konusu faaliyetleri şu şekilde sınıflandırmaktadır.

- *Olağan Siyasal Katılma*: Bunlar seçim süreciyle siyasal rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun eylemlerden oluşur.
- *Olağandışı Siyasal Katılma*: Bireyin siyasal amaçlara, özellikle de siyasal rejimin kural ve normlarına karşı çıkmak suretiyle giriştiği

³² Selcuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_c67ff.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), ss. 41-42.

faaliyetlerden olan, toplu dilekçe, boykot, işgal, grev vb. gibi. Bunlar protesto ve baskı davranışı olarak ikiye ayrılır.³³

1.7.9. Siyasal Rejimler ve Siyasal Katılma

Buradaki esas konu demokratik ve totaliter sistemlerdeki siyasal katılmadır. Bu iki sistem arasında temel farklılıklar vardır. Bu farklılıklar aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

1.7.9.1. Demokrasilerde Siyasal Katılma

“Halk tarafından yönetim” formülünde ifadesini bulan klasik demokrasi teorisi, bütün ergin vatandaşların hür ve eşit iradeleriyle toplum yönetimine katılmaları anlayışına dayanır. Ancak, çağdaş demokrasilerde pratiğin bu ideal demokrasi anlayışıyla tam olarak uygun düştüğü iddiasında olmamız pek doğru olmaz. Gerçekçi gözlemler, teori ile pratik arasında oldukça geniş bir mesafenin olduğunu ileri sürmüştür.

Öncelikle siyasal tercih özgürlüğü üzerinde durmak gerekir. Yapılan araştırmalar, bu tercih özgürlüğünün sınırlı olduğunu ve bir çok kişilerin siyasal tercihlerini başkalarına göre belirlediklerini gösterir. Örneğin, evli kadınların genel olarak kocalarının tercihlerini benimsemeleri gibi.

Öte yandan, siyasal tercihlerin her zaman rasyonel bir düşünce temeline dayanmadığı görülmektedir. Politik alandaki tutum ve davranışlara, akıl ve bilgiden daha çok, duygusal faktörlerin, görenek ve alışkanlıkların yön verdiği ileri sürülmüştür.³⁴

Özellikle siyasal kültür düzeyi düşük olan toplumlarda vatandaş kitlesinin büyük bir kesiminin kendi gerçek çıkarlarının bilincine varmaksızın seçime gittiği söylenebilir. Modern demokratik toplumlarda

³³ Selcuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_c67ff.pdf, (Erişim Tarihi: 21.05.2017), s. 43.

³⁴ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 19. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2007, ss. 153-154.

vatandaşların karşısına çıkan sorunlar gittikçe daha karmaşık ve teknik bir nitelik kazanmaya başlamaktadır. Zaten onlarda da bilgi ve davranışlarını aşan bu sorunlar üzerinde doğrudan doğruya kara almaya çağrılmamakta, sadece karar alacak kişileri seçmekle yetinmektedirler. Günümüzün “partiler demokrasisinde” ise, seçmen kitlesinin parti adaylarının ve programlarının saptanmasında söz sahibi oldukları ileri sürülemez. Böyle bir durumda, seçmenlerin buradaki rolü, partilerce kotarılıp kendilerine sunulan aday listeleri arasında bir tercih yapmaktan ibaret kalmaktadır. Bütün bu olgular aslında demokrasilerde halkın “kendi kendini yönetmediğini” ortaya koyar.

Bununla beraber, demokratik mekanizmanın işleyişine halkın katılmasının sınırlı olması, kişilerin siyasal tercih özgürlüklerinin tam olarak bulunmaması, seçim yoluyla ve diğer yollardan siyasal katılmanın hiçbir değer taşımadığı anlamına gelmez. Bir defa şurası muhakkaktır ki, halkın kendisini yönetecek olanları seçimlerle işbaşına getirmesi ve yöneticilerin yönetme şeklini beğenmediği zaman onları gene seçim yoluyla iktidardan uzaklaştırabilmesi fonksiyonel açıdan büyük bir önem taşır. Halk çoğunluğunun vizesini alarak iktidara gelen bir parti, süresi dolduğunda bu vizeyi yenileyebilmek için programında ve seçim bildirisinde açıkladığı ilkelere fazla uzaklaşmamaya özen göstermek zorunluluğundadır. Böylece halk, seçim yoluyla iktidarın kullanılmasına doğrudan doğruya katılmasa bile, iktidarı kullanan kadroyu hiç değilse belirli aralıklarla kontrol olanağını elinde bulundurur. Bu demokratik rejimi, otoriter ve totaliter rejimlerden ayıran önemli kriterlerden biridir.

Çağdaş çoğulcu demokrasilerde seçim, siyasal katılmanın tek yolu değildir. Vatandaşlar çeşitli siyasal faaliyetlerde bulunmaktadır. Parlamento üyeleri ve liderlerle görüşmekten, mitinglere ve protesto

gösterilerine katılmaya kadar değişik kademelerde ve yoğunlukta kendini gösteren bu faaliyetler genellikle belirli konularda iktidarın tutumunu ve kararlarını etkilemek amacını güder. Bütün bu olayların gözlemi bize açık şekilde şunu gösteriyor ki, toplum üyelerinin ısrarlı çabaları yöneticilerin politikaları üzerinde çoğu zaman olumlu etkiler yaratabilmektedir. Örneğin, ABD de çeşitli vatandaş gruplarının Vietnam Savaşı sırasında giriştikleri protesto hareketleri, Amerikan hükümetinin bu konudaki politikasını değiştirmesinde önemli bir faktör olmuştur.³⁵

1.7.9.2. Totaliter Sistemlerde Siyasal Katılma

Çağımızda demokratik rejimlerde olduğu gibi totaliter rejimlerde de geniş ölçüde halka dayanma iddiasında ve zorunluluğundadır. Halk unsuru her iki yönetim şeklinde de temel unsur haline gelmiştir. Bu bakımdan, halkın siyasal hayata katılımına bugün totaliter sistemlerde de rastlamaktayız. Üstelik bu olay yaygın ve yoğun bir biçimde kendini göstermektedir.

Ancak demokratik rejimlerdeki siyasal katılma ile totaliter rejimlerdeki siyasal katılma arasında önemli farkların bulunduğu şüphe yoktur. Temel olarak bu iki rejim arasında temel nitelik ve yöntem farkı bulunduğunu belirtmek gerekir. Totaliter rejimlerde katılma toplumsal ölçüde kitlelerin “seferber edilmesi” aracı olarak ortaya çıkar. Yöneticiler kadrosu tarafından “güdümlü” olarak düzenlenen bu kitle seferberliğinin esas amacı, ideoloji yayma ve ideolojik destek sağlamaktır. Rejim, “resmi” ideolojinin kitlelere benimsetilmesi ve onlar tarafından desteklenmesi ölçüsünde yeni bir toplum düzeni oluşturabilme hedefine ulaşacaktır. Çoğulcu demokrasilerde en önemli katılma

³⁵ Münici Kapani, a.g.e., ss. 154-155.

yollarından biri olan seçimlerin tek-partiye dayanan totaliter sistemlerde önemli bir fonksiyon taşıdığını söylemek mümkün değildir. Gerçi bu sistemlerde de vatandaşlar oy kullanırlar, hem de seçime katılma, genellikle yüzde 90 nın üstünde bir oran gösterir. Fakat bu oylamalar sonucunda yönetici kadroların değiştiği, baştaki liderlerin iktidardan uzaklaştığı hiçbir zaman görülmemiştir. Bundan başka, totaliter rejimlerde, hangi ölçüde olursa olsun, tercih özgürlüğünün varlığından söz etmeye imkan yoktur. Çünkü toplum üyeleri herhangi bir tercih yapabilme durumunda değildirler, kendilerine hiçbir alternatif sunulmamaktadır.

Her iki sistemde katılma modelleri bakımından diğer bir önemli fark da şu noktada görülür: Demokratik rejimlerde halkın siyasal karar alma sürecine katılması söz konusudur. Yönetilenlerin bu alandaki faaliyetleri, yöneticiler yöneticiler tarafından alınacak her hangi bir kararı etkileme amacına yönelmiştir. Totaliter sistemlerde ise katılmanın başlıca amacı, yöneticilerin kararını etkilemek değil, parti politikasının yürütülmesinde halkın aktif bir şekilde rol oynamasını sağlamaktır. Yani halk kararların alınmasına değil, fakat alınmış kararların yürütülmesine katılırlar. Bunun için liderlerle kitleler arasında doğrudan doğruya temas kurulması büyük önem taşır.³⁶

³⁶ Münci Kapani, a.g.e., ss. 155-156.

BÖLÜM II: DEMOKRASİ ARACI OLARAK REFERANDUM

2.1. REFERANDUM KAVRAMI

Referandum, seçmenlerin önlerine gelen bir yasama tasarrufu veya her hangi bir politik konuyu kabul etmek yada reddetmek suretiyle görüşlerini doğrudan doğruya ifade etmelerini sağlayan bir doğrudan demokrasi aracıdır.³⁷

Referandum ya da plebisit; anayasa değişikliği, yasaların kabulü gibi bazı önemli meselelerde halkın iradesini belirlemek amacıyla yapılan oylamadır. Referandumda halkın iradesi idareye doğrudan doğruya yansımakta olup doğrudan demokrasinin güzel bir örneğidir.³⁸

Referandum kelimesi, geri almak veya getirmek anlamına gelen latince referre kelimesinden ortaya çıkmıştır. Referandum, her hangi bir yasama tasarrufu hakkında halkoyuna başvurma işlemidir. Referandum, önlerine gelen bir yasama tasarrufu veya bir politik kararlar hakkında seçmenlerin kabul etmek veya reddetmek şeklinde doğrudan doğruya görüşlerini ifade etmelerini sağlayan bir araçtır.³⁹

2.1.1. Referandum ve Plebisit Ayırımı

nayasa hukukunda “referandum” ile “plebisit” arasında ayırım yapılır. Plebisit de aslında bir referandumdur; ama özünden saptırılmış, amacından çıkarılmış, kötüye kullanılmış bir referandum. Tabir caiz ise, her halkoylaması bir “referandum” değildir; bazı halkoylamaları bir

³⁷ İlker Gökhan Şen, “Demokrasi ve Siyasal Katılım”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 58.

³⁸ Vikipedi, “Referandum”, 2017, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum>, (Erişim Tarihi: 30.04.2017).

³⁹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, **Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum Türkiye-ABD-Avrupa Uygulama Örnekleri**, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 2, TBMM Basımevi Temmuz 2010 – Ankara, ss. 60–61.

“plebisit”tir. Önce normal kurum olan “referandum”u, sonra da “plebisit”i görelim:

- Referandum: Referandum, en kısa tanımıyla, parlâmento tarafından kabul edilen bir kanun metninin halkın onayına sunulmasıdır. Bu usûlde, parlâmento tarafından kabul edilen bir kanun metninin yürürlüğe girebilmesi için seçmenlerin çoğunluğu tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir.
- Plebisit: Plebisit, belli bir dönemde iktidarı fiilen ellerinde bulunduranların, hazırladıkları anayasa taslağını, bir tartışma ortamı yaratmaksızın, blok halinde ‘evet’ ya da ‘hayır’ ile sonuçlanabilecek bir halkoylamasına sunmalarıdır.

Görüldüğü gibi plebisit, temelinde bir halkoylamasıdır. Bu nedenle, plebisit ile referandumun birbirinden özenle ayrılması gerekir. Referandum ile plebisit arasında, genellikle kabul edildiği üzere şu farklar vardır:

Referandumda bir ‘sorun’, plebisitte ise bir ‘adam’ söz konusudur. Birincisinde bir metin oylanır; ikincisinde ise bir isim. Referandum ile plebisit arasında bir diğer fark ise, demokratiklik bakımından ortaya çıkmaktadır. Referandum, demokratik bir usûldür: Halk etkindir, öznedir; karar alma sürecinin başına, ortasına ve sonuna katılır. Plebisit ise, anti-demokratik bir usûldür: Halk edilgendir, nesnedir; karar alma sürecinin sadece sonuna katılır. Referandumun yapılmasını isteyen, halkın seçtiği temsilcilerdir. Oylanan şey ise, halkın temsilcilerinin hazırladığı metindir. Oysa plebisite başvuranlar, fiilî iktidar sahipleridir. Oylanan şey ise, halkın katılımı olmadan hazırlanan metinler, fiilî yönetimlerin oldubittileri, karar ve eylemleridir. Kısaca plebisit,

diktatörlerin, anti-demokratik yöneticilerin kendilerine meşruluk kazandırmak için başvurdukları bir halkoylamasıdır.⁴⁰

2.1.2. Referandumun Teorik Kökeni ve Tarihi Gelişimi

Referandumun teorik kökeni Jean-Jacques Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" kitabında bahsettiği egemenliğin devredilmezliği kuramına dayandırılmaktadır.

Rousseau, genel iradenin temsil edilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Rousseau'ya göre; "Egemenlik hangi nedenlerden dolayı başkasına aktarılmazsa, yine aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik halktır, başkasına devredilemeyeceği gibi temsilciler aracılığıyla da kullanılamaz. Halkın kararı olmadan, temsilcilerin yaptıkları işlemler geçersizdir. Egemenlik başlıca genel isteme dayanmaktadır, genel istemse temsil olunamaz; ya genel istemdir yada değildir, ikisinin ortası olamaz. Buna göre milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir zaman da kesin karara varamazlar. Halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli değildir ve yasa sayılmaz."⁴¹

Kısacası Rousseau, meclis tarafından kabul edilen yasanın ancak bir taslak niteliğinde olabileceğini, gerçekten yasa niteliğine sahip olması için halkoyuna sunulması gerektiğini belirtmektedir. Temsili demokrasilerde ise bunu gerçekleştirme aracı referandumdur.⁴²

Lijphart ise referandumu, temsili demokrasiyi doğrudan demokrasi yönünde değiştirmenin bir yolu olarak tarif etmektedir. Zira halk,

⁴⁰ Kemal Gözler, "Referandum Mu, Plebisit Mi?", <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

⁴¹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 61.

⁴² Beyza Nur Köroğlu, **Referandum ve Türkiye Uygulaması**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017), s. 29.

yasama ve yürütme organından gelen teklif ve tasarılar üzerinde oy kullanarak yönetimde direk söz sahibi olmaktadır. Ancak Lijpharta göre; yalnız başına referandum, doğrudan demokrasi yolunda atılan çok mütevazı bir adımdır. Seçmenlere kanun teklif etme hakkını tanıyan halk girişimi kurumuyla birlikte kullanıldığında dev bir adım olur.⁴³

Modern dönemde referandumların tarihi gelişimini ele alırken üç ülkeden söz etmemiz gerekir. Bunlar Dünyanın diğer ülkelerini de etkileyen ABD, Fransa ve İsviçre'dir. ABD, Fransa ve İsviçre'nin etkisiyle 20. Yüzyılda bir çok ülke anayasalarına referandumla ilgili bazı hükümler koymuşlardır. 19. Ve 20. Yüzyıl arasında referandumların dünyanın her yerinde sayıca artmıştır. Özellikle 1970'lerden sonra bu artış daha da belirginleşmiş ve artışın olası sebepleri "Dünya Referandum" başlığında ele alınmıştır.

Günümüzde, ulusal düzeyde 111 ülkede referandum aracı kullanılmaktadır. Zorunlu referandumun uygulandığı ülkelere 59 unda referandumla ilgili hükümler anayasada yer almaktadır.⁴⁴

Referanduma, ilk kez, 1830'da İsviçre'de baş vurulmuştur. İsviçre'nin çeşitli kantonlarında zorunlu ve ihtiyari referandum şekillerine rastlanmaktadır. Çağımızda, genellikle kurucu meclislerce hazırlanan yeni anayasaların kabulü referandum yoluyla gerçekleşmektedir. 1919'da Weimar Anayasası için Almanya'da referandum yapılmıştır. Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa Cumhuriyeti için teklif edilen anayasa 1948 referandumu ile

⁴³ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017), ss. 29-30.

⁴⁴ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 63.

reddedilmiştir. Yine aynı ülkede beş ay sonra referandum yoluyla bir başka anayasa kabul edilmiştir.⁴⁵

2.1.3. Referandumun Hukuki Niteliği

Referandumun hukuki niteliği ile ilgili üç görüşten söz edilebilir:

- *Referandum İcazet Niteliğindedir:* Bu görüşe göre meclis yasama yetkisini halkın vekili olarak kullanmaktadır. Halkın referandum sonucunda meclisin İşlemini kabul ve tasdik etmesi icazet niteliğinde bir işlemdir.⁴⁶
- *Referandum Tasvip Niteliğindedir:* Bu görüşe göre referandum alt derecede yer alan idari makamın aldığı bir kararın üst derecede yer alan idari makam veya vesayet mercii tarafından uygun görülmesi niteliğindedir.⁴⁷
- *Referandum Bağımsız Bir İşlem Niteliğindedir:* Hakim bir görüş olan bu görüşe göre, referandum ne bir icazet ne de bir tasviptir. Halk referandumla meclis tarafından yapılmış olan yasama tasarrufuna kendi yasama tasarrufunu eklemektedir. Dolayısıyla meclis ile halkın iradeleri birbirinden bağımsızdır. Bununla beraber yasama işlemi ile referandum sonucunda halkın verdiği karar tek başlarına tam olmayan ve ancak bir araya gelmeleri durumunda hukuken yürürlük kazanabilecek işlemlerdir.⁴⁸

⁴⁵ Davut Dursun, “Referandum”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/r/007.htm>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

⁴⁶ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017), s. 30.

⁴⁷ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017), s. 31.

⁴⁸ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 65.

2.2. REFERANDUMUN TÜRLERİ

Referandumlar hukuki baēlayıcılıēı, yöntemi, konuları, referandumları baēlatan gç ve yönetici elitin tutumu bakımından sınıflandırılabilir.

2.2.1. Baēlayıcılık Aēısından Referandum

Referandum sonucunda, seēmenlerin oylarının hukuken baēlayıcı olup olmaması aēısından yapılan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre referandumlar danıēma referandumu ve onay referandumu olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.1.1. Danıēma Referandumu

Bu tür referandumlarda sonuē, yasama meclisini hukuken baēlamaz. Yasama organı referandum sonucuna uymak yada uymamak konusunda tamamen serbesttir. Bununla beraber bu serbestlik çoēu zaman mutlak bir serbestlik deēildir. Zira referanduma baēvurmakla gözetilen temel amaē, o konuda halkın tutumunu ērenmektir. Demokratik ülkelerde yapılan danıēma referandumlarında, hkmetlerin veya meclislerin çoēu zaman kendilerini sonuēla baēlı hissettikleri görülmektedir. Özellikle lke iēin son derece önemli olan konularda referanduma gidildiyse, danıēma referandumu fiilen baēlayıcı bir niteliēe bürünmektedir. rnek olarak Danimarka, İsveē, İtalya, Norveē ve İngiltere gibi ülkelerde yapılan danıēma referandumları, uygulamada baēlayıcı, onay referandumu niteliēi kazanmıēlardır.⁴⁹

Hukuki aēıdan baēlayıcılıēı olmayan bu referandum sonucunun siyasal aēıdan da baēlayıcı olmadığı söylenemez. Zira temsilcilerin, seēimlerde oy kaybına yol aēması gibi saiklerle halkın ortaya ēıkan

⁴⁹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai ēencan, a.g.e., s. 77.

eğiliminin tersine tavır almaları kolay değildir. Bu nedenle danışma referandumu, halkın, temsilcileri etkileme aracı olarak önemli bir role sahiptir.⁵⁰

2.2.1.2. Onay Referandumu

Yasama organının referandum neticesiyle hukuken bağlı olduğu referandum türüdür. Bu sebepten kabul oyları çoğunlukta ise kanun onaylanmış sayılır ve hukuken bağlayıcılık kazanır. Ret oyları çoğunlukta ise o zaman yasama organınca kabul görmüş bir kanun yürürlüğe giremez.⁵¹

Görüldüğü gibi referandumun bu şeklinde bir yasama işleminin kanunlaşması için iki aşamadan geçmesi gereklidir. Birinci aşama, yasama işleminin parlamento tarafından; ikinci aşama ise, yasama işleminin halk tarafından kabulüdür. Parlamento tarafından kabul edilen bir yasama işleminin, hukuken kanunlaşması için parlamentonun iradesine halkın iradesinin eklenmesi gerekmektedir. Eğer tasarı halk tarafından kabul edilmezse, parlamentonun kabulü hiçbir hüküm ifade etmez. Parlamento halkın kabul ya da ret şeklinde gerçekleşen oyu ile bağlıdır.⁵²

2.2.2. Yöntem Açısından Referandum

Referandumlar başvuru yöntemleri açısından zorunlu ve ihtiyari referandum olarak ikiye ayrılır.

⁵⁰ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/45/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 32.

⁵¹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 78.

⁵² Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/46/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 33.

2.2.2.1. Zorunlu Referandum

Anayasa metninde anayasa tasarısının yürürlüğe girmesi referanduma bağlanmış yada anayasada hangi kanun tasarılarının referanduma sunulacağı belirtilmişse bu zaman zorunlu referandum söz konusudur.

Zorunlu referandum yapmakta temel amaç, siyasi sistemi derinden etkileyebilecek olan anayasa değişiklikleri, ulusüstü kurumlara yetki devretmek ve sınır sorunları gibi önemli konularda çoğunluğun iradesine aykırı karar verilmemesini sağlamaktır.

Genel olarak baktığımızda zorunlu referandumlar, anayasaların kabulü veya değiştirilmeleri ile ilgilidir. Zorunlu referandum, halkın iradesine en çok değer veren bir referandumdur. Çünkü, bu tarz referandumlarda yasama organı tek başına hareket edememekte, değişikliğin kabulü halkın olurlarına bağlanmaktadır.

Bazı ülkelerde yapılan herhangi bir anayasa değişikliği zorunlu referanduma tabidir. Örneğin Andora, Azerbaycan, İrlanda, İsviçre gibi ülkeler bu gruba girmektedir.

Bazı durumlarda da zorunlu referanduma gidilmesi, belli bir şartın gerçekleşmesine bağlı olur. Örneğin Fransa Anayasasına göre, anayasa değişikliği önerisinin parlamento üyelerinden gelmesi durumunda, tasarı metninin meclislerde ayrı ayrı karara bağlanmasından sonra ayrıca referanduma sunulması zorunludur.⁵³

2.2.2.2. İhtiyari Referandum

İhtiyari Referandum belli makamların isteğine bağlı olarak işletilen bir mekanizmadır. Burada kanun parlamento tarafından kabul

⁵³ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., ss. 78-79.

edildikten sonra belli bir süre içinde belli makamların örneğin; belli sayıda parlamento üyesi, cumhurbaşkanı, hükümet veya bir sayıda seçmenin talep etmesi durumunda halkoyuna sunulur. Hükümetler halkın temel siyasi konu ve sorunlar hakkında ne düşündüğünü öğrenmek için veya belli bir konuda hükümet veya iktidar partisi içinde keskin fikir ayrılıkları varsa ihtiyari referanduma gidebilir.⁵⁴

2.2.3. Konu Açısından Referandum

Konu açısından baktığımızda referandum, kurucu referandum, yasama referandumu ve uluslararası referandum olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

2.2.3.1. Kurucu Referandum

Yeni bir anayasanın kabul edilmesi veya anayasa değişikliği sırasında uygulanan referandum, kurucu referandum olarak adlandırılmaktadır. Burada referandum, yeni bir anayasa kurma aracı olarak kullanılmaktadır. Kurucu referandumu daha iyi anlayabilmek için; menşesine inmek ve öncelikle kurucu iktidar kavramını açıklamak gerekir. Anayasaların yapılması aşamasında karşımıza çıkan bir kavram olan kurucu iktidar kabaca; anayasayı yapma ve değiştirme iktidarındır. Bu tanımdaki yapma ve değiştirme unsurlarından hareketle kurucu iktidar; “asli kurucu iktidar” ve “tali kurucu iktidar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan asli kurucu iktidar, yeni bir anayasa yapma; tali kurucu iktidar ise, anayasayı anayasanın öngördüğü usullerle değiştirme iktidarındır.⁵⁵

⁵⁴ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 80.

⁵⁵ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/47/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 34.

Kurucu referandum usulünde anayasa, halkın seçtiği meclis tarafından hazırlanır. Ancak meclis tarafından hazırlanan tasarının, anayasa haline gelmesi için halk tarafından kabul edilmesi gerekir. Bu şekilde referandum ile kabul edilen anayasa, hukuki gücünü meclisten değil, referandumdan alır.⁵⁶

2.2.3.2. Yasama Referandumu

Bir kanun metninin kabul edilmesi ya da reddedilmesi sırasında uygulanan referandumdur. Referandumun beşiği olarak İsviçrede, kantonal düzeyde referandum 19. yüzyılda benimsenmiştir. Federal düzeyde yasaların referanduma sunulması ise 1874 Anayasasıyla olmuştur. Yasama referandumu, 1999 tarihli yeni İsviçre Anayasasında da yer almıştır. Hatta geçerlilik süresi bir yıldan fazla olan ve acil oldukları açıklanmış yasalar için, bir yıl içinde referanduma sunulma şartı kabul edilerek; bu hallerde yasama referandumu zorunlu hale getirilmiştir.⁵⁷

Yasama referandumu kendisi de iptal edici ve ilga edici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İptal Edici Referandum: Parlamentonun kabul ettiği ancak henüz yürürlüğe girmemiş bir kanunun askıya alınması veya iptal edilmesi için yapılan yasama referandumudur. Örneğin Danimarka, Yunanistan, İsviçre, İspanya, İsveç, İrlanda gibi ülkelerde iptal edici referandum uygulamalarına rastlanmaktadır.

İlga Edici Referandum: Yürürlükte olan bir kanunun ilga edilmesi için yapılan yasama referandumudur. Bu tarz referandum uygulamasına

⁵⁶ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/48/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 35.

⁵⁷ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/49/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 36-37.

İzlanda, İsviçre ve İtalya’da rastlanmaktadır.⁵⁸ İlga edici referanduma en çok başvuran ülke İtalya’dır. İtalya Anayasası’nın 75. Maddesine göre, 500.000 seçmen veya beş bölgesel konsey tarafından talep edildiği takdirde, bir kanunun tamamı veya bir bölümünün ilga edilmesini konu edinen bir referendum düzenlenir.⁵⁹

2.2.3.3. Uluslararası Referandum

Diplomatik bir antlaşma ya da sözleşmenin halk tarafından onaylanmasıdır. Uluslararası hukukta buna plebisit de denmektedir.

Uluslararası referandumlara 1. Dünya Savaşından sonra ülke sınırlarının belirlenmesi, 2. Dünya Savaşından sonra sömürgelerin özgürlüklerini kazandıkları dönem sonrasında ve Yugoslavya’nın dağılmasından sonraki dönemde yeni ülke sınırlarının belirlenmesi için başvurulmuştur.

2.2.4. Referandumun Geçerli Olduğu Düzey Bakımından Referandum

Referandumlar geçerli olduğu düzey bakımından 3 yere ayrılmaktadır.

2.2.4.1. Ulusal Referandum

Referandum ülke genelinde yapılıyorsa ulusal referandumdan bahsedilir.

2.2.4.2. Eyalet/Bölge Düzeyinde Referandum

Referandumla eyalet/bölge sınırlarının belirlenmesi veya eyalette/bölgede verilecek kararların referanduma sunulması halinde eyalet/bölge düzeyinde referandum sözkonusu olur.

⁵⁸ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdayi Şencan, a.g.e., ss. 84,86.

⁵⁹ Mehmet Solak, **Ülke Anayasalarında Referandum**, TBMM Araştırma Merkezi, 2011, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (18.05.2017), s. 5.

2.2.4.3. Yerel Referandum

Yerel yönetimlerin sınırlarının belirlenmesi veya yerel yönetimlerle ilgili verilecek kararların referanduma sunulması halinde yerel referandumdan bahsedilir.⁶⁰

2.3. DEMOKRASİ AÇISINDAN REFERANDUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin, üç farklı uygulama biçimini önceki bölümde belirtmiştik. Bunlar; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, ve yarı doğrudan demokrasi idi. Bunlardan yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasinin modern ve kalabalık dünyaya uyarlanmış halidir. Bu sebeple her ne kadar dört farklı şekil ortaya konsa da; özünde devletlerin karşısında demokrasi biçimi olarak iki seçenek vardır; doğrudan doğruya katılımcılık veya sulandırılmamış temsil.

Doğrudan demokrasi savunucularına göre; eğer halkın istekleri, sadece temsilcilerin düşünceleri ve dudakları arasına sıkıştırılırsa bozulma ve çarpıtılmaya elverişli olacaktır. Bu nedenledir ki, halkın istekleri ile uyumlu kararlar verebilmenin yegane yolu bu isteklerin doğrudan doğruya ifade edilebilmesini garanti etmekten geçmektedir. Bu görüşün karşısında yer alanlar ise; doğrudan demokrasi rüyasının, bütün vatandaşların, bütün zamanlarını siyasi kararların alınmasına ayırabilecekleri küçük topluluklarda varlık kazanabileceği görüşündedirler. Oysaki demokrasinin esası, tek bir vatandaşın ya da küçük bir grubun yönetimi yerine; tüm vatandaşların yönetimine dayanmaktadır. Tüm vatandaşların yönetimi ise, seçmenlerin kendilerini temsil edecek temsilcileri, belirli aralıklarla seçmeleri yolu ile

⁶⁰ Mehmet Solak, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 6.

gerçekleştirilebilir. Bir sonraki seçim döneminde de temsilciler, seçmenlere karşı, tekrar seçilip seçilmeme noktasında sorumlu olurlar. Böylelikle temsili sistem, yalnızca demokrasinin temel prensiplerini gerçekleştirmekle kalmaz, ideallerini de ulaşılabilir hedefler haline getirir.⁶¹

Doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin harmanlanmış hali olan yarı doğrudan demokrasi de özünde temsili sisteme dayanmaktadır. Burada yasama yetkisi elinde olan bir temsilciler meclisi mevcuttur. Ancak çok önemli konularda halkın yasama yetkisini, referandum vb. yollarla bizzat kullanması söz konusudur.⁶² Şimdi de farklı başlıklar altında referandumun, demokrasi açısından olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde duracağız.

2.3.1. Referandumun Olumlu Tarafları

Referandum yanlıları, halkın kendi kararı ile yapılan kanunların, meclis kararı ile yapılanlara oranla daha meşru oldukları inancındadırlar. Buna göre; halk, kamu çıkarlarını özel çıkarlar üzerinde tutmaya, temsilcilere oranla daha yatkındır. Temsilciler ise rüşvete, korkutma ve sindirmeye, halka göre daha açıktır. Bu nedenle de halkın oyu ile kanun niteliğini kazanan bir metin, yasama meclisince yapılan bir kanuna göre daha meşru olarak kabul edilmektedir. Seçilmiş temsilcilerin hakir görülmeye başlandığı çağımızda, bu düşünce daha da ağırlık kazanmaktadır.

Referandum taraftarları ayrıca referandum ile halkın, ülkenin siyasal sorunları üzerinde düşünmeye ve çözümünde katkıda bulunmaya

⁶¹ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/49/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 50.

⁶² Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/63/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 50.

çağrılmasının, halkın vatanseverlik duygularını perçinlediğini öne sürmektedirler. Referandumda halk, devletin kaderini belirlediğini hisseder ve böylece sorumluluklarının bilincine varır. Keza, referandum dönemlerinde halk, kitle iletişim araçlarını izleyerek, ülkenin siyasal, ekonomik, sosyal sorunları hakkında bilgi sahibi olur. Böylece referandum, halkın demokratik kültürünün gelişmesini sağlar.

Referandumun bir başka yararı da, parlamentodaki çoğunluk ile halkın çoğunluğu arasında uygunluk bulunup bulunmadığı şüphesini ortadan kaldırması ve bu sayede kanunlara daha büyük bir saygı temin etmesidir. Referandum yoluyla, yapay çoğunlukların yaptığı değişiklikler engellenir ve parlamento çoğunluğu ile ülke genelindeki çoğunluk arasındaki uyumsuzluk ortadan kalkar.⁶³

Aynı zamanda referandum, siyasi partilerin zararlı etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü seçmenler, milletvekillerini seçerken parti programlarının etkisi altında kalır; beğendikleri liderin önerileri doğrultusunda oy kullanırlar. Oysa bir kanun metnini oylarken, partililik düşüncelerinden bir dereceye kadar uzakta kalırlar ve parti çıkarlarını değil, genel çıkarları üstün tutarlar. Referandumun diğer bir yararı da, iktidar partilerinin kendi yandaşlarına sağladığı haksız rekabet koşullarının sebep olduğu antidemokratik uygulamaların da önünü keser. Şöyle ki; iktidar partisi taraftarları devletin sağladığı olanaklardan daha çok faydalanırken, iktidar partisi karşıtı düşünce sahiplerine devletin yönetim organlarında dahi görev verilmez. Referandum yolu açık tutulduğunda; partililik düşüncesinden uzaklaştırılarak, hem vatandaşlara bir dereceye kadar özgürlük kazandırılmış olur, hem de sırf

⁶³ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/65/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 51-52.

particilik yüzünden devlet organlarında görev almış bulunan ehliyetsizler yönetiminin olumsuzlukları düzeltilmiş olur.

Diğer bir yandan da referandum ülkenin barış ve istikrarına katkı sağlar. Zira halk, beğenmediği yasaları oylamada reddederek, doğması muhtemel siyasal gerilimi önleyebilir.⁶⁴

2.3.2. Referandumun Olumsuz Tarafları

Referandum, yapısında demokrasi için büyük bir tehlike barındırır. Bu referandumun kolaylıkla plebisite dönüştürülebilmesi ihtimalidir. Referandum, bir kuvvetli adam heveslisinin elinde, kolayca amacından saptırılabilir. Bu durumda, halk, bir metni onayladığını zannederken; gerçekte bir adama, sınırsız iktidar verir. Bu yolla sınırsız yetkilere sahip olacak bir adamın, muhalefeti sindireceği ve bunun da günümüz demokratik gelişim çizgisine ters düşeceği muhakkaktır.⁶⁵

Referandum aynı zamanda parlamentonun, halk nazarındaki itibarını da düşürmektedir. Yasaları doğrudan oylama hakkına sahip olması halinde vatandaşların, parlamento seçimine ilgisi azalabilir. Oysa bir parlamentonun saygınlığını arttıran unsur, seçimlere gösterilen ilgidir. Aynı zamanda referandum yapılması halinde; parlamento, yaptığı işlemlerin kesin olamadığını görerek; etkinlik ve sorumluluk duygularını kaybedebilir. Bu da parlamentoyu, gereken yasaları değil halkın hoşuna giden yasaları yapmaya yöneltebilir.

Referandumun siyasal istikrarı bozucu etkisi de vardır. Bir kere, sık sık halkoylamasına gitmek, ülkeyi seçim havasına sokar; bu da

⁶⁴ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/65/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 53-54.

⁶⁵ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/65/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 54.

siyasal çekişmenin şiddetlenmesine ve ekonomik dengenin bozulmasına yol açar.

Referandum, pahalı ve masraflı olduğu gibi; kullanımı zor ve ağır işleyen bir yöntemdir. Kaldı ki; referanduma oranla, parlamentolarda daha hızlı çözümler retilenmektedir. Ayrıca referandumların çoğunlukla evet ve hayır biçiminde yapılması, bir bütün halinde oylanana kanun ya da anayasa metnindeki ayrıntıların gözden kaçırılmasına yol açabilmektedir.

Siyasi partiler etkisiyle referandum, amacından kolaylıkla sapabilir; bir güven oylamasına dönüşebilir. Zira her referandumun yapısında bir güven oylaması saklıdır. Referanduma sunulan bir metne bir metne evet/hayır demek, o metni hazırlayan kimseye evet/hayır demekle aynı anlama gelebilir. Referandumun güven oylamasına dönüşmesi; sadece muhalefet partilerinin etkileriyle meydana gelmez. Devlet başkanları da sık sık, eğer halk oylamasından istedikleri sonucu alamazlarsa istifa edeceklerini bildirerek; istifa tehditleri ile referandumun amacını saptırmakta, onu bir güven oylamasına dönüştürmektedir. Bu nedenlerle her referandumun yapısında, bir güven oylamasına dönüşme eğilimi vardır. Sonuc olarak, bütün bunları gözden geçirdiğimizde referandumun bütün gncelliğiyle, hkmetlerin kontrolü altında çok yararlı bir araç olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁶

2.4. DÜNYADA REFERANDUM (ÜLKE ÖRNEKLERİ)

20. yüzyılda dünya genelinde referandumlarda bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu artış özellikle 1970’lerden soma hükümetlerce başlatılan referandumlarla daha belirgin bir hale gelmiştir. 19. yüzyılda sadece bir kaç lkede referandumla ilgili düzenleme bulunurken

⁶⁶ Beyza Nur Köroğlu, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/70/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 54-57.

günümüzde, dünyadaki ülkelerin 111'inde referanduma (zorunlu veya ihtiyari) yönelik düzenleme bulunmaktadır.

Dünya genelinde referandumların artmasına neden olan ana gelişme, Avrupa kıtasında görülen artıştır. Avrupa kıtasındaki artışın ise iki temel sebebi vardır. Bunlar Doğu Avrupa'da yaşanan demokratik devrim ve AB'nin genişleme süreçleridir. Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme sürecinde 27 yeni anayasa yapılmış ve bunların büyük çoğunluğu referandum yoluyla kabul edilmiştir. Ayrıca bu yeni anayasaların neredeyse hepsinde doğrudan demokrasi araçlarına yer verilmiştir.

2.4.1. Referandum Konuları

Dünya ölçeğinde yapılan referandumlar genelde aşağıda belirtilen dört konudan birine girmektedir.⁶⁷

Anayasal Referandumlar Yeni kurulan bir devletin meşruiyetini sağlama yollarından en önemlisi anayasanın onaylanması için referanduma gitmektir. Aynı zaman ayanasada yapılacak değişikliklerin de referanduma sunulması sık rastlanılan bir olgudur.

- *Ülke Sınırlarıyla İlgili Referandumlar:* 1. Dünya savaşıdan sonra Woodrow Wilson'ın ortaya atmış oldığı self-determinasyon hakkı ile 2. Dünya savaşı sonrasındaki dönemde meydana gelen sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması olgusu sınır tartışmalarının referandumla çözülmesini beraberinde getirmiştir. Örnek olarak Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonraki süreçte ülkeler arasındaki sınırların yeniden belirlenmesi konusunda sık sık referandumlara gidilmiştir.

⁶⁷ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 70.

- *Ahlaki Meselerle İlgili Referandumlar:* Alkollü içkilerin yasaklanması, boşanma, kürtaj gibi tartışmalı konularda yapılan referandumlardır.
- *Diğer Konularda Yapılan Referandumlar:* Yukarıdaki konuların dışında kalan, daha çok halkın kanun teklifinde bulunma hakkına sahip olduğu ABD'nin bazı eyaletleri, İtalya ve İsviçre gibi ülkelerde görülen ve trafik düzenlemeleri, vergisel düzenlemeler, av kanunları, gün ışığından tasarruf etme gibi birbirinden çok farklı konularda yapılan referandumlardır.⁶⁸

2.4.2. Hükümetlerce Başlatılan Referandumlar

Laurence Morel'in yapmış olduğu sınırlandırmaya göre, 1970'lerden sonra özellikle Avrupa bütünleşmesi ve nükleer enerji gibi tartışmalı ve toplumları bölen ve siyasal partilerin uzlaşamadıkları konularda yapılan referandumlardır.⁶⁹

2.4.2.1. Bölünmeyi Engelleyen Referandumlar

Bölünmeyi engelleyen referandumlar, iktidar partisi içinde farklı görüşlere sahip olan grupların veya farklı fikirde olan koalisyon partilerinin uzlaşmasını sağlayan veya tartışmalı bir konuda, seçmenlerin olumsuz tepki göstermelerini engellemeyi sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır.

İsveç'te 1955'te trafiğin sağdan akması, Finlandiya'da 1994'te AB üyeliği konularında yapılan referandumlar öncesinde, hem koalisyon partileri kendi aralarında, hem de koalisyonu oluşturan partiler kendi içlerinde fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.

⁶⁸ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., ss. 70-71.

⁶⁹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 72.

Seçmenlerin tepkilerini önleme amaçlı yapılan referandumlara Avusturya ve İsveç'te nükleer enerji konulu referandumlar ve yine İsveç'in AB'ye katılmasıyla ilgili referandum örnek olarak gösterilebilir. Burada esas amaç, tartışmalı konuların seçimler öncesinde referandum yoluyla çözülmesini sağlamak ve bu sorunların seçim sonuçlarını olumsuz yönde etkilemesini engellemektir.⁷⁰

2.4.2.2. Yasama Referandumları

Yasama referandumları, normal parlamenter prosedürler yoluyla kabul edilmesi mümkün olmayan kanunların geçirilmesini sağlamak amacıyla yapılan referandumlardır. Aynı zamanda bu referandumlar başbakan veya cumhurbaşkanı tarafından başlatılmaktadır.

Yasama referandumlarda 2 farklı durumdan söz edebiliriz:

- *Bir azınlık hükümetin varlığı*: Burada azınlık hükümeti, istenen kanunun meclisten geçmesini sağlayamayacağını anladığı zaman referanduma gitmek istemektedir. Fransa'da 1961, Nisan 1962, Ekim 1962 ve 1988 yılında yapılan referandumlar bu gruba dahildir.
- *Temel bir problem üzerinde çoğunluk hükümeti için fikir ayrılıkları olması ve başbakanın normal parlamenter yöntemlerle sonuç alamaması*: Buna örnek olarak Belçika'da 1950 ve İsveç'te 1957 yılında yapılan referandumlar gösterilmektedir. Her iki referandumda da toplum için son derece önemli olan, tartışmalı bir meselede hükümet içinde fikir ayrılıkları olması sebebiyle,

⁷⁰ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 73.

çoğunluk hükümetinin pratikte bir azınlık hükümetine dönüşmesi söz konusudur.⁷¹

2.4.3. Referandumlarla İlgili Dört Yalınış

Butler ve Ranney'e göre referandumlar hakkında doğruyu yansıtmayan dört görüş vardır:

- *Referandumlar alışkanlık yapar:* Bu görüşe göre, bir kere referanduma gidildiğinde, bundan sonra halk hemen her konuda referandum yapılmasını isteyecektir. Bununla beraber birkaç ölkede referandumlara çok sık şekilde gidilmemektedir. Dünya genelinde referandumların sayısı artmaktadır, ancak bu artış bağımsızlığını kazanan ulusların sayısındaki artışla kıyaslandığında çok da yüksek değildir. Örneğin Hindistan, Japonya, İsrail gibi ülkeler ulusal düzeyde referanduma hiç başvurmamışlardır. 20. Yüzyılda dünyanın hemen her yerinde referandumlarla ilgili artış görülsede, bir çok ülkede referandum yaygın bir kullanıma sahip değildir.
- *Referandumlar sonucunda çoğunlukla “Evet-Hayır” oranları birbirine yakın çıkar:* Referandumlar dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde, bu görüşün de geçerli olmadığı görülmektedir. Demokratik ülkelerde yapılan referandumlarda, kesin sonuçlar kural, yakın sonuçlar ise istisnadır. Örnek olarak Avustralya burada bir istisna teşkil etmektedir. Bu ülkedeki referandumların yaklaşık 2/3'ünde yakın oranlar elde edilmiştir. Demokratik olmayan ülkelerde yapılan referandumlarda ise genelde yüzde 90 ve üstü oranlarda “Evet” sonucu çıkmaktadır.

⁷¹ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., s. 74.

- *Referandumlar değişim yönünde kullanılan bir araçtır:* Aslında referandumlar çoğunlukla mevcut durumu muhafaza etme yönünde kullanılmaktadır. Seçmenler çoğu zaman değişim yanlısı değildirler. Örneğin Avustralya’da 42 Anayasa değişikliği referandumunun 36’sı reddedilmiştir. İtalya ve Avusturya’da Nükleer Enerji sınırlandırılmıştır. ABD’de durum biraz farklıdır. Bu ülkede muhafazakar güçlerle liberal güçler hemen hemen eşit sayıda referandum kazanmıştır.
- *Seçmenler referandumu sever:* Referandumlara katılım oranları seçimlere katılım oranlarından çoğunlukla daha düşüktür. Bununla beraber bazı kritik meselelerde yapılan referandumlarda seçimlere katılım oranlarında daha yüksek oranlara ulaşılabilirler. Ancak bu durum istisnai bir durumdur.⁷²

2.4.4. Avusturya

- 1) *Yasama Referandumu:* 43. Maddeye göre Millet Meclisinin karar alması halinde, ya da Millet Meclisi üyelerinin salt çoğunluğunun talep etmesi durumunda, Millet Meclisinin çıkartacağı yasal düzenlemeler, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadan önce, referanduma sunulur.⁷³
- 2) *Anayasa Değişiklikleriyle İlgili Referandumlar:* 44. Maddeye göre Anayasanın tamamı değiştirildiğinde, yapılan bu değişiklik Cumhurbaşkanınca onaylanmadan önce referanduma sunulması şarttır.
- 3) *Cumhurbaşkanı Seçimiyle İlgili Referandum:* 60. Maddenin 1. Fıkrasına göre Cumhurbaşkanı, eşit, doğrudan, gizli ve şahsi oy

⁷² Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., ss. 71-72.

⁷³ Mehmet Solak, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 8.

esasına dayalı olarak halk tarafından seçilmektedir. Sadece bir aday varsa seçim, referandum şeklinde gerçekleştirilmelidir. Burada, şarta bağlı bir referandum öngörülmüştür.

2.4.5. Belçika

Belçika’da ulusal düzeyde referandum uygulamasına anayasada yer verilmemiştir. Ancak yerel düzeyde istişari referandum uygulaması vardır. 41. Maddeye göre: “Belediyelerin veya illerin menfaatlerini ilgilendiren konular ilgili belediye veya ilde referanduma sunulabilmektedir.”

2.4.6. Bulgaristan

- 1) *Ulusal Referandum*: 84. Maddeye göre Millet Meclisi isterse ulusal referanduma gitme kararı verebilir. Bu referandum danışma niteliğindedir.
- 2) *Yerel Referandum*: 136. Maddeyle düzenlenmiştir. Yerel referandum iki şekilde kullanılabilir. 1. Karar verme sürecinde halkın katılımını sağlayan bir araç olarak(İstişari). 2. Yerel yönetim biriminin sınırlarının tespiti için yapılan referandum(Mecburi)⁷⁴

2.4.7. Fransa

- 1) *Cumhurbaşkanının Bazı Kanunları Referanduma Sunma Yetkisi*: 11. Maddeye göre Cumhurbaşkanı, Hükümetin Parlamento toplantı halindeyken yaptığı öneri veya iki meclisin resmi gazetede yayımlanmış olan ortak önergesi üzerine, kamu mercilerinin teşkilatlandırılması yasa tasarılarını, kamunun sosyal,

⁷⁴ Mehmet Solak, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 8-9.

ekonomik ve siyasal reformuna ilişkin tasarılarını ve Anayasaya aykırı olmasa da kurumların işleyişi üzerinde etki yapabilecek bir antlaşmanın onaylanması için izin verilmesine ilişkin her yasa tasarısını referanduma sunabilir. Bu referandum, niteliği itibariyle ihtiyaridir.

- 2) *Belli Sayıda Seçmenin İmzalarıyla Desteklendiği Belli Sayıda Milletvekilinin Bazı Kanunlarla İlgili Olarak Sunduğu Teklifin Referanduma Götürülmesi:* 11. Maddeye göre; yukarıda bahsedilen kanunlara ilişkin referandum, parlamento üyelerinin 1/5'nin seçmen kütüğüne kayıtlı seçmenlerin onda birinin desteğiyle sunacakları teklif üzerine, gerçekleştirilebilir. Bu teklif, Parlamento Üyeleri Tarafından Getirilen Kanun Teklifi Şeklinde olacaktır ve bir yıldan kısa bir süre içinde çıkartılmış bir yasa hükmünün iptali için uygulanmaz. Referandumun yapılma şartları bir organik kanunla düzenlenir. Fransız halkı referandumda kanun teklifi lehine oy kullanmazsa, referandum tarihini takip eden iki yıllık bir dönemin son aşamasına kadar aynı konuda yeni bir referandum teklifi yapılamaz. Referandum sonucunda eğer teklif kabul görürse, Cumhurbaşkanı bunu referandumun sonuçlanmasından itibaren onbeş gün içinde ilan eder.
- 3) *Yerel Referandum:* 72. Maddeye göre; bir mahalli idarenin yetkisine giren bir işlem ya da karar tasarıları, bir organik yasayla belirlenecek şartlar dahilinde, o mahalli idarenin önerisiyle ve referandum yoluyla bu idarenin seçmenlerinin kararına sunulabilir.
- 4) *Anayasa Değişikliğine İlişkin Referandum:* 89. Maddeye göre Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı ve Parlamento üyeleri anayasayı değiştirme gibi bir yetkiye sahiptirler. Değiştirme tasarı

ya da teklifi 42. Maddenin 3. Fıkrasında belirtilen mühlet içinde görüşülmeli ve her iki Meclis tarafından da aynı hükümlerle kabul edilmelidir. Değişiklik, referandumla onaylandıktan sonra kesinlik kazanır.

- 5) *Referanduma Sunulamayacak Konular*: Hükümetin Cumhuriyet niteliği anayasa değişikliği konusu yapılamaz, dolayısıyla referanduma da konu olamaz.⁷⁵

2.4.8. İsveç

- 1) *İstisari Referandum*: 8. Bölüm, 2. Madde 5. fıkraya göre; ulusal düzeyde istisari bir referandum düzenlenmesi ve temel bir kanun hakkında referandum yapılması için öncelikle bu konuda kanun çıkarılması gerekmektedir. İstisari referandum sonucu itibariyle bağlayıcı değildir.
- 2) *Askıya Alınmış Temel Kanun Hakkında Referandum*: Temel kanunlar hakkında referanduma gidilebilmesi için askıya alınmış temel kanun hakkında ve yeni seçimlerden sonra, meclis bütün üyelerinin en az 1/10'unun verdiği referandum önergesi, üyelerin en az 1/3'ü tarafından kabul edilmelidir.

Referanduma katılanların çoğunluğu ret yönünde oy kullanırsa ve bunların sayısı son seçimlerde geçerli oy kullananların sayısının yarsını geçiyorsa askıda bulunmuş olan temel kanun reddedilmiş olur.⁷⁶

⁷⁵ Mehmet Solak, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), s. 13.

⁷⁶ Mehmet Solak, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/ulke_anayasalarinda_referandum.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2017), ss. 16-17.

2.4.9. Azerbaycan

Azerbaycan’da referanduma ilişkin hükümler anayasada bulunmaktadır. Kanunlarda ayrıca bir düzenleme bulunmamaktadır.

Anayasa ve sınır değişiklikleri olması halinde referandum zorunludur. Referandum çağrısı, Cumhurbaşkanı veya Parlamento tarafından yapılır. Ayrıca, 300.000 kayıtlı seçmen imzayla Cumhurbaşkanından bir referandum süreci başlatmasını basit bir şekilde isteyebilir. Azerbaycan’da referanduma sunulacak metinler konusunda bir kısıtlama bulunmamaktadır. Vergilendirmeye, devlet bütçesine, genel ve özel aflara, seçimlere ve atamalara ilişkin konular dışında her konu referanduma sunulabilir. Referandum kampanyasında, metin herkesin erişimine açık olmalıdır. Her vatandaş ya da vatandaşlar grubu kampanyada rol alabilir ama resmi görevliler alamazlar.

Oy verme süresi 1 gündür. Oy kullanmak mecburi değildir. Referandumdan bir kararın çıkması için seçmenlerin en az yüzde 25’inin oy kullanması gerekmektedir. Referandum sonucu yasal olarak bağlayıcıdır. Anayasa değişikliklerine ilişkin meselelerdeki referandum metni taslağını Anayasa Mahkemesi inceler. Bundan başka referandum hakkında olan diğer bilgileri Azerbaycan örneğinde 3. bölümde daha derinden inceleyeceğiz.⁷⁷

⁷⁷ Ercan Durdular, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, a.g.e., ss. 173-174.

BÖLÜM III: REFERANDUM ve AZERBAIJAN UYGULAMASI

3.1. AZERBAIJAN’DA 1991 BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILMIŞ REFERANDUMLAR

1991 yılı 29 Aralık’ta yapılan bağımsızlık referandumundan 17 yıl geçiyor. 17 yıl önce bugün Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet bağımsızlığı hakkında Yüksek Sovyet’in Anayasa Maddesinin kabul edilmesi meselesi konusunda referandum yapılmış ve “Siz Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet bağımsızlığı hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti’nin kabul ettiği Anayasa Maddesine tarafdarsınız mı” soruyu konulmuştu.

MSK sitesinde yer alan resmi bilgilere göre, o zaman referandumda 3 milyon 751 bin 174 kişi veya seçmen listelerine dahil edilmiş vatandaşların yüzde 95,27’i katıldı, səsverənlərin yüzde 99,58’i sorun lehine, yüzde 0,2’i ise karşı oy verdi.

29 Aralık referandumu Azerbaycan tarihindeki ikinci halk oylamasıydı. İlk referandum 1991 yılı 17 Mart tarihinde yapılmış ve SSCB’nin korunması konusuna ithaf edilmişti. Referandumda böyle bir soru vardı: “Siz her milletten insanın hak ve özgürlüklerine tam güvence vererek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin eşit egemen ülkelerin yenilenmiş federasyon olarak tutulmasını gerek biliyor musunuz?”. Resmi rakamlar referandumda 2 milyon 903 bin 797 vatandaşın iştirak ettiğini, sorunun lehine 93,3, aleyhine 5,83 oranında oy verildiğini gösteriyor.

1993 yılı 29 Ağustos tarihinde cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey’e güven gösterilmesi meselesi hakkında halk oylaması oldu. MSK 3 milyon 767 bin 928 kişinin katıldığı halk oylamasında yüzde 92,02’nin E.Elçibey’e güven duyulması hakkında karşı oy verdiğini açıkladı.

1995 yılı 12 Kasım'da yapılan referandum Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulü meselesine ithaf edildi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1995 yılında kabul olunmuş Anayasası bağımsız Azerbaycan'ın ilk Anayasasıydı. Bağımsız Azerbaycan'ın ilk Anayasasının Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet yapılanmasının temellerini atmıştır. Azerbaycan'ın yeni Anayasası 5 bölümden, 12 bölümden ve 158 maddeden oluşuyor.⁷⁸

Referandumun sonuçları özetlerken belli oldu ki, 3 milyon 556 bin 277 kişin katıldığı halk oylamasında yüzde 91,9'i anayasanın kabul edilmesi yönünde, yüzde 6,63'i karşı oy verdi. Azerbaycan Anayasasının başlıca özelliği “güçlü yürütme” ilkesinden hareket ederek, geniş yetkilerle donatılmış bir başkanlık sistemini getirmesidir. Yeni anayasada Azerbaycan devletinin nitelikleri demokratik, laik, hukuki ve üniter Cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Seçme hakkı, halkın doğrudan katılımıyla düzenlenen seçimler aracılığıyla halka verildi. Anayasal bir değişikliğin ya da ülke sınırlarında değişiklikler öngören konularının karara bağlanmasında yine halkoylamasına gidilmesi kararı alındı.⁷⁹

Bundan 7 yıl sonra, 24 Ağustos 2002 yılında anayasaya ek ve değişiklikler için referandum yapıldı. 2002 yılında yapılan referanduma ülke muhalefetinin itirazı oldu. Muhalefet partileri referanduma karşı protesto gösterileri de yapmışlardı. Buna rağmen iktidar anayasaya etmek istediği ek ve değişiklikleri 24 Ağustos'ta referandum yaparak gerçekleştirmişti. Anayasa'nın bazı maddelerine yapılan ilave ve değişikliklere göre vatandaşlara ombudsman'a, Anayasa Mahkemesi'ne

⁷⁸ “Azerbaycan Respublikasının Kontitusiyası”, http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

⁷⁹ Vikipedi, “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası”, 2017, https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan_Cumhuriyeti_Anayasas%C4%B1 Erişim Tarihi: 21.05.2017)

başvuru hakkı sağlanmış, ayrıca Ulusal Meclisin yetkileri netleştirilerek ona ombudsman'ın seçilmesi, İstinaf Mahkemesine hakimlerin atanması hakkı verilmişti. Bu değişikliklerin bir grubu mahkemenin rolünün artırılması, savcılığa yasal girişimi hakkının verilmesi ile ilgili idi. Muhalefetin daha çok itiraz ettiği değişiklik ise nispi temsil seçim sisteminin iptal edilmesi, parlamento ve yerel seçimlerin yalnız çoğunluk seçim sistemi ile düzenlenmesinin kabulü idi. 24 Ağustos referandumuna kadar ülkenin ikinci kişiyi Milli Meclis başkanıydı. Bu referandumda anayasada yapılan değişikliğe göre, bu statü başbakana geçti. Muhalefet o zaman bu değişikliğe de karşı isyan ediyordu.

Sonraki referandum 2009 yılı 18 Mart tarihinde yapıldı. Bu referandumun ise özelliği şu oldu ki, anayasada aynı kişinin iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilmesine konulan yasak iptal edildi. Ülke muhalefeti bu yasağının kaldırılmasına karşı çıkmış ve referandumun önlenmesi için birkaç anti-referandum teşvik grupları oluşturmuştu. Buna rağmen referanduma engel olamamışlardı.

Merkezi Seçim Komisyonu eski üyesi, Müsavat Partisi Merkez Yürütme İdaresi başkanı Gülağa Aslanlı “Yeni Müsavat” a açıklamasında, iktidarın 7 yılda bir anayasaya istediği değişiklikleri referandum adıyla gerçekleştirdiğini söylemiştir. Sanki kendileri için kabul etmişler ki, her 7 yılda bir anayasada değişiklik yapılmalıdır: Yapılan referandumlara halkın katılmadığı da her defasında belli oldu. Anayasada yapılan değişikliklere ve eklemelere gelince, en katı hal 2002 yılında nispi temsil seçim sisteminin kaldırılması, 2009 yılında ise aynı kişinin iki defadan fazla başkan seçilmesini anayasa yasağının kaldırılması oldu. Aslında bu referandumlar bu değişikliklerin ve ilavelerin hayata geçirilmesine hizmet etti. Şimdi geçirmeyi planladıkları

referanduma da teklif edilebilir anayasa değişiklikleri anne kanunun mürtecileşmesine, demokrasiden daha uzak düşmeye hizmet ediyor.⁸⁰

Anayasaya ilk ek ve değişiklikler 24 ağustos 2002 yılında, son ek ve değişiklikler ise 26 eylöl 2016 yılında referandum yoluyla edildi. 24 Ağustos 2002 yılında Anayasa'nın 22 maddesine toplam 31, 2009 yılı 18 Mart tarihinde yapılan referandumla Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 29 maddesine toplam 41 ilave ve değişiklik yapılmıştır.

Azerbaycan'da en son referandum ise 26 Eylül 2016 yılında gerçekleştirilmiştir. 2016 Eylül 26'de yapılan referandumla Anayasa'nın 23 maddesine ekleme ve düzeltmeler, ayrıca yeni 6 madde ilave edildi. Bu konuyu en sonda daha derinden inceleyeceğiz.⁸¹

3.2. AZERBAIJAN ANAYASASINDA REFERANDUM

Referandum halk oylaması formu olup, halkın kendi hakları ve çıkarları ile ilgili olan her sorunun bu yolla çözmek olanağıdır. Referandum çeşitli özelliklerine göre tasnif edilebilir. Toprak sınırlarına göre referandumlar yayın yapan ve yerel referandumlara ayrılır. Yayın yapan referandum bütün cumhuriyet sınırlarına ait olan herhangi bir konunun halk oylamasına snulmasıdır. Yerli referandumlar arazi sınırları dahilinde yapılan yargı sorgudur. Referanduma sunulan eylemin karakterine bağlı olarak referandum aşığıdaki türlere ayrılır: Yasama olan ve yasama olmayan referandumlar.⁸²

⁸⁰ Etibar Seyidağa, "Referendumların Tarixi Statistikası", 2016, http://musavat.com/news/olke/azerbaycanda-referendumların-tarixi-statistikasi_365957.html, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

⁸¹ "Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası", http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html, (Erişim Tarihi: 22.05.2017).

⁸² KAYZEN, "Referendum Ümumxalq Sesvermesidir", 2012, <http://kayzen.az/blog/law/10128/referendum-%C3%BCmumxalq-s%C9%99sverm%C9%99sidir.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

Referandum dedikde, cumhuriyetin devlet ve sosyal hayatında oluşan biraz daha önemli konularda yapılan halk oylaması anlaşılır. Referandumun yapılması kuralı Seçim Yasası ile gerçekleştirilir.

Azerbaycan halkı onun hak ve çıkarlarına ait olan her konuyu referandumla çözebilir. Referandumun konusu çeşitli konular olabilir (yeni yasanın kabul edilmesi, mevcut yasanın değiştirilmesi veya kaldırılması vs). Örneğin 2002 yılı 24 Ağustos tarihinde yapılan referandumun konusu kendi görevlerini icra edemediği durumlarda cumhurbaşkanının yetkilerinin hükümet başkanına (Nazirler Kurulu başkanı'na) geçmesi konusu olmuştur. Halk kendi iradesi ve arzusuna uygun olarak referandum yoluyla devlet önemli konulara yönelik tutumunu ortaya koyuyor ve böylece, egemenlik hakkını hayata geçiriyor.

Referandumda çözülebilir konular şunlardır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının kabul edilmesi ve anayasada değişiklikler yapılması;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sınırlarının değiştirilmesi ve benzer maddeler.⁸³

Anayasa'nın 3 maddesinin 3. fıkrasında yer alan referandumda çözümü yasaklanan konular şunlardır:

- vergiler ve devlet bütçesi
- af ve affetme
- seçilmesi, atanması veya onaylanması uygun bulunan yasama veya yürütme organlarının yetkilerine ait edilmiş görevli kişilerin seçilmesi, atanması veya tasdik edilmesi.

⁸³ Prof. S. S. Allahverdiyev, **Azerbaycan Respublikası Konstitusiyasının ve Hüququnun Əsasları**, Digesta nəşriyyatı, 5-ci nəşr, Bakı – 2008. s. 18-19.

Referandumun düzenlenmesi günü 18 yaşına ulaşmış Azerbaycan Cumhuriyeti'nin her vatandaşının referandumda katılma hakkı vardır. Referandum sırasında hiç kimse kendi görüşünü bildirmeye veya ondan feragat etmeye zorlanamaz. Referanduma hazırlık ve onun geçirilmesi konuları geçirilmesi konuları referandum komisyonları tarafından çözülür. Azerbaycan Cumhuriyetinde referandum komisyonları sistemine aşağıdaki komisyonlar aittir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkezi Referandum Komisyonu
- Bölge referandum komisyonu
- Birim referandum komisyonu

Referandum komisyonları işine Merkezi Referandum Komisyonu başkanlık ediyor. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na göre referandum tayini hakkı Milli Meclise ve cumhurbaşkanına aittir.

Seçim Kanunu'nun 121. Maddesi referandum yapılmasını yasaklayan durumları belirler:

- Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında askeri veya olağanüstü hal ilan ettiğinde;
- Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde 25'den fazlasında askeri veya olağanüstü hal ilan ettiğinde
- Askeri veya olağanüstü hal sırasında
- Askeri veya olağanüstü durumun iptal edilmesinden sonra 3 ay içinde.⁸⁴

⁸⁴ KAYZEN, "Referendum Ümumxalq Sesvermesidir", 2012, <http://kayzen.az/blog/law/10128/referendum-%C3%BCmumxalq-s%C9%99sverm%C9%99sidir.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

3.3. AZERBAJCANDA 1991 YILI, 29 ARALIK TARİHİNDE YAPILMIŞ REFERANDUM

Azerbaycanın Bağımsızlık günü Azerbaycan tarihinin en önemli günlerinden biridir. Her yıl 18 ekim’de kutlanmaktadır.

20. Yüzyılın sonlarında SSCB’nin dağılması ile oluşan tarihi koşullar sonucunda Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır. 1991 yılı 8 Ekim’de Azerbaycan Yüksek Kurulu’nun çalışmaya başlayan olağanüstü toplantısı 4 gün görüşmeler yaptı. Nihayet 1991 yılı 18 Ekim’de Yüksek Sovyet’in toplantısında tarihi belge “Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa maddesi” kabul edildi.

O zaman eylemin lehine Yüksek Sovyet’in 360 milletvekilinden 258’i oy veriyor, geriye kalanlar ya oturuma katılmadı ya da onun aleyhine oy verdiler. Anayasa Maddesinde gösterilmiştir ki, bağımsız Azerbaycan devleti 1918-1920 yılları arasında mevcut olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin yasal varisidir. Azerbaycan Anayasası 6 bölüm ve 32 maddeden ibarettir.⁸⁵

1991 yılı 15 Kasım tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet bağımsızlığı üzere Azerbaycan Cumhuriyeti referandumunun düzenlenmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti’nin kararı kabul edildi. Kararın 1 maddesi şöyle idi: “Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet bağımsızlığı hakkında” 1991 yılı 18 Ekim’de Anayasa Maddesinin kabul edilmesi ile ilgili olarak kararı alıyor: 1. 1991 yılı 29 Aralık’ta Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet bağımsızlığı meselesi için referandum yapılsın”. 1991 yılı 29 Aralık’ta

⁸⁵ Vikipedi, “Milli müstəqillik günü”, 2016, https://az.wikipedia.org/wiki/Milli_m%C3%BCst%C9%99qillik_g%C3%BCn%C3%BC, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

halk referandumunda konu tartışmaya açıldı ve nüfusun yüzde 95'i oylamaya katılarak ülkenin egemenliğine ve bağımsızlığına oy verdi. Bu bakımdan Azerbaycan halkının referandum ile bağımsızlığını ilan ettiğı tarih olarak 29 Aralık tarihi de en az 18 Ekim tarihi kadar değerlidir. Ancak 30 Ağustos'ta bağımsızlığın restorasyonu hakkında parlamento tarafından karar kabul edildiğı ve 18 Ekim tarihli kararda da 30 Ağustos tarihli belge bağımsızlığın kazanıldığı belge olarak kabul edildiğı için sonuç değişmiyor.⁸⁶ Kısacası 1991 yılı, 29 Aralık'ta gerçekleştirilmiş referandum, bağımsızlık referandumudur. Azerbaycan'ın bağımsızlığı sağlandıktan sonra devlet bayrağı, marşı ve arması hakkında da yasalar kabul edildi.

3.4. 1993 YILINDA YAPILMIş REFERANDUM VE CUMHURBAşKANLIğI SEÇİMLERİ

1993 yılı Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı seçimleri - Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı postuna yapılan 3. Resmi seçimlerdir. Seçimler 3 ekim 1993 tarihinde yapıldı. Ebulfez Elçibey'in istifasından sonra olağanüstü yapılan seçimlerdir. Seçimlerde Yeni Azerbaycan Partisi'nin lideri Haydar Aliyev büyük üstünlükle galip geldi.

3. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin düzenlenmesi de Azerbaycan'daki siyasi gerginliğin sonucu olarak yaşandı. 4 haziran Gence isyanından sonra cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey Bakü'yü terk ederek Ordubat'ın Keleki köyüne gitti, sonuçta fiili hakimiyetini kaybetti. Ağustos ayında gerçekleşen referandum Elçibey'in de-facto iktidarsızlığına de jure son verdi. Ekim ayına atanan cumhurbaşkanlığı seçimlerine 3 aday katıldı - Yeni Azerbaycan Partisi başkanı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin başkanı olarak

⁸⁶ Araz Aslanlı, "Azerbaycanın müstəqillik günü hansı gündür?", 31.08.2013, <http://modern.az/az/news/43799>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

cumhurbaşkanı yetkilerini kullanan Haydar Aliyev, siyasi çevrelerde çok az tanınan Kerrar Ebilov ve işadamı Zakir Tağıyev. 1993 ekim 3’de yapılan ve Haydar Aliyev’in tam üstünlüğü ile sona eren oylama Azerbaycan cumhurbaşkanlığı seçimleri tarihinin 2 rekorunu vurdu. Resmi verilere göre Haydar Aliyev’e seçmenlerin yüzde 98,8’i oy verdi, seçmen etkinliği ise yüzde 97,6 düzeyine ulaştı. Başkanlık seçimleri tarihinin bu rekorları hala değişmez kalıyor.⁸⁷

3.5. 1995 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA BAĞIMSIZ AZERBAIJAN CUMHURİYETİNİN İLK ANAYASASININ KABULÜ

1995 yılı 12 Ekim tarihinde Azerbaycan’da halk referandumu ile bağımsız devletin tüm parametrelerini içeren Anayasa kabul edildi. 5 bölme, 158 madde ve geçici hükümlerden oluşan Anayasanın önemli özelliklerinden biri de vatandaş hak ve özgürlüklerine geniş yer ayrılması idi. Esas Yasanın yaklaşık üçte biri (3. Bölüm, 48 madde) esas olarak bu alanı kapsıyor.

Anayasanın metni 1995 yılı 27 Kasım tarihinde Ulusal Meclis tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in kararnamesi ile 12 Kasım Anayasa günü ve resmi devlet bayramı (gayri iş günü) ilan edildi. 2006 yılında resmi bayramların kutlanmasını düzenleyen mevzuata (Emek Yasası) yapılan ilave ve düzeltmeler sonucunda Anayasa gününün resmi bayram statüsü tutulsa da, 12 Kasım iş günü ilan edildi.

1995 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Temel Kanunun kabulü sadece ülkede yeni hukuki altyapının oluşturulması demek değildi. Bu,

⁸⁷ Vikipedi, “Azerbaycan Respublikası Prezident Seçkileri (1993)”, 2016, [https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Prezident_se%C3%A7kil%C9%99ri_\(1993\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Prezident_se%C3%A7kil%C9%99ri_(1993)), (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

mahiyet itibariyle Azerbaycan'da bağımsız devlet kuruculuğu tarihinde niteliksel olarak yeni bir sayfanın açılması idi. Bağımsızlığın ilk yıllarından siyasi çekişmeler, iktidar krizi, isyan ve darbe girişimleri ile uyanan Azerbaycan için yeni Anayasanın kabulü hem de çoktan beklenen iç istikrarın sağlanması demekti.

1995 yılı 5 Haziran tarihinde cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in başkanlığında Anayasa komisyonu'nun ilk toplantısı yapıldı. Temel Kanunun bazı hükümleri, daha sonra tasarı metni kamuoyunun tartışmasına açıldı. Birkaç ay içinde basında bu konuda müzakereler gitti, farklı konular dahil Anayasada devlet dilinin adının (Azerbaycan dili) nasıl tespit edilmesi ile ilgili geniş uzman kitlesinin katılımıyla toplantılar düzenlendi. Son olarak referandum öncesi bir kez daha toplanan Anayasa komisyonu projenin nihai versiyonunu razılaştırarak onu referanduma çıkardı.

1995 yılı 12 Kasım tarihinde kabul edilen Azerbaycan Anayasasının metninde demokratik gelişme, hukuk devlet, iktidar paylaşımı, insan haklarına güvence vb. konulara ilişkin ilerici dünya birikiminin başlıca başarıları yankı bulmuştu. Aynı zamanda bu, Azerbaycan'ın bağımsız devletçilik tarihinin ilk Temel Kanunu oldu.⁸⁸

Azerbaycan halkının yüzlerce yıllık devlet geleneklerini sürdürerek, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı hakkında" Anayasa Belgesinde yer alan ilkeleri esas alarak, tüm toplumun ve herkesin refahının sağlanmasını isteyerek, adaletin, özgürlüğün ve güvenliğin sağlanmasını isteyerek, geçmiş, şimdiki ve gelecek kuşaklar önünde

⁸⁸ Vüqar Orxan, 525-ci Qəzet, "12 Noyabr Azərbaycan Konstitusiyası Günüdür", 12.11.2009, <http://www.azerbaycanli.org/az/page451.html>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

kendi sorumluluğunu anlayarak, egemenlik hakkından yararlanarak, aşağıdaki niyetlerini beyan ediyor:

- Azerbaycan devletinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
- Anayasa çerçevesinde demokratik yapıya güvence vermek;
- Sivil toplumun sağlanması sağlamak;
- Halkın iradesinin ifadesi olarak kanunların üstünlüğünü sağlayan, laik hukuk devletini kurmak;
- Adil ekonomik ve sosyal kurallara uygun olarak herkesin hak ettiği hayat düzeyini sağlamak;
- Evrensel değerlere bağlı olarak tüm dünya halkları ile dostluk, barış ve huzur içinde yaşamak ve bu amaçla karşılıklı faaliyet göstermek.

Yukarıda sıralanan ulvi amaçlarla halk oylaması - referandum yoluyla bu Anayasa kabul edilir.⁸⁹

3.6. 2002 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA ANAYASAYA YAPILMIŞ EK VE DEĞİŞİKLİKLER

Zamanla tüm alanlarda reformlar yapıldığı gibi Anayasanın değiştirilmesine de ihtiyaç duyuluyordu. Milli lider Haydar Aliyev'in ulusal mevzuatımızın daha da geliştirilmesi, ülkemizin Avro-atlantik mekana entegrasyonunu daha da hızlandırmak amacı ile 2002 yılı 22 Haziran tarihinde imzaladığı Kararname işte bu amacı taşımakla,

⁸⁹ “Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası”, <http://www.president.az/azerbaijan/constitution>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

Anayasada değişiklikler yapılması konusunda referandum yasası'nın taslağını halk oylamasına çıkarmıştır. Bu, yüce önder Haydar Aliyev'in derin felsefi düşüncelerinin mantıksal sonucu olarak öncelikle yapımızın, demokratik kural ve ilkelerin daha da güçlendirilmesine yönelmiştir.

2002 yılı 24 Ağustos tarihinde nüfusun büyük çoğunluğu referandum yasasına ses vererek Yüce önder Haydar Aliyev'in yönetimi ile ülkede yapılan yasal reformları desteklediğini bildirdiler. Anayasa'nın bazı maddelerine yapılan ilave ve değişikliklere göre vatandaşlara Ombudsman'a, Anayasa mahkemesi'ne başvuru hakkı sağlanmış, ayrıca Ulusal Meclisin yetkileri netleştirilerek ona Ombudsman'ın seçilmesi, İstinaf Mahkemesine hakimlerin atanması hakkı verilmiştir. Bu değişikliklerin bir grubu mahkemenin rolünün artırılması, Savcılığa yasal girişimi hakkının verilmesi ile ilgili idi. Ülkenin ana belgesine edilmiş değişiklik Azerbaycan Cumhuriyeti gerçeği yansıtmakla halkımızın, devletimizin gelecekteki kalkınmasına hizmet ediyordu. Hiç de rastlantı değildir ki, parlamento bu konuyla ilgili kendisinin 2002 yılı 29 Temmuz tarihli mesajında Ulu önder Haydar Aliyev'in hukuk politikası alanındaki bu girişimini desteklediğini net bir şekilde ifade etmiştir. Bu, Haydar Aliyev ve parlamento iş birliğinin en parlak örneklerinden biriydi.⁹⁰

Azerbaycan Cumhurbaşkanının 22 Haziran 2002 tarihli 722 sayılı kararnamesine göre “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasasında değişiklikler yapılması hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti referandum yasasının aşağıdaki projesi 24 Ağustos 2002 yılına atanmış halk oylamasına (referanduma) çıkarılmıştır.

⁹⁰ Yeni Azerbaycan Partiyası, “24 Avqust 2002-ci il – Referendum”, <http://www.yap.org.az/az/view/pages/68>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

2002 yılında referandum yoluyla Anayasaya yapılmış ek ve değişiklikler şunlardır:

I. 3. maddeye aşağıdaki içerikte üçüncü bölüm eklensin:

“III. Aşağıdaki konularda referandum yapılamaz:

1 vergiler ve devlet bütçesi;

2 af ve affetme;

3 seçilmesi, atanması veya tasdik edilmesi uygun olarak yasama ve yürütme organlarının yetkilerine ait edilmiş görevli kişilerin seçilmesi, atanması veya tasdik edilmesi”.

II. 27. maddenin dördüncü bölümünden “olağanüstü ve sıkıyönetim sırasında yetkili şahsın verdiği emrin yerine getirilmesi” sözleri çıkarılsın.

III. 71. maddenin üçüncü bölümünden “sadece” kelimesi çıkarılsın.

IV. 76. maddenin ikinci bölümünde “alternatif askeri hizmetle” sözleri “alternatif hizmetle” sözleriyle değiştirilsin.

V. 83. maddede “ve nispi temsil seçim sistemleri” sözleri “seçim sistemi” sözleriyle değiştirilsin.

VI. 88. maddenin birinci bölümünün birinci paragrafında “iki sonraki oturuma” sözleri “iki sonraki yaz ve sonbahar toplantılarına” sözleriyle karşılık edilsin; İkinci, üçüncü ve dördüncü paragraflar çıkarılsın; Altıncı paragrafında “şubatta 1’a” sözleri “martta 10’a” sözleriyle eklensin.

VII. 89. maddenin birinci bölümünden altıncı fıkra çıkarılsın.

VIII. 95. maddede:

Birinci bölümünün 6 ve 19’uncu maddeleri aşağıdaki şekilde verilsin:

“6) Azərbaycan Cumhurbaşkanı'nın önerisi ilə Azərbaycan Cumhuriyeti'nin kamu Denetçilerinin seçilməsi”;

“19) Af”.

Üçüncü bölüm aşağıdaki şəkilde verilsin:

“III. Bu Anayasada Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin yetkilerine aid olan digər konulara, Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin çalışmaları dñzenlenmesi ilə ilgili konulara, Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin ilişkinin bildirilməsi zorunlu olan konulara dair de qərarlar qəbul edilir”.

IX. 96. maddenin birinci bölümünde “Yüksek Mahkemesi'ne” sözlerinden sonra, “Azərbaycan Cumhuriyeti Başsavcılığına” sözleri, 2 ve 4'üncü bölümlerinde “Yüksek Mahkemesi'nin” sözlerinden sonra, “Azərbaycan Cumhuriyeti Savcılığının” sözleri, V bölümünde ise “Yüksek Mahkemesi” sözlerinden sonra, “Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Savcısı” sözleri eklensin.

X. 101. maddede:

İkinci bölümde “üçte iki oy çokluğu ilə” sözleri “yarısından fazlasının oy çokluğu ilə” sözleriyle dəyiştirilsin;

dördüncü bölümdən “basit” keliməsi çıxarılsın.

XI. 102. maddede “7” rəqəmi “14” rəqəmi ilə dəyiştirilsin.

XII. 105. maddede:

Birinci bölümde “Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı” sözleri “Azərbaycan Cumhuriyeti'nin başbakanı” sözleriyle dəyiştirilsin;

İkinci bölümde “Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı istifa ettiğinde” sözleri “Azərbaycan Cumhuriyeti'nin başbakanı istifa

ettiğinde” sözleriyle, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başbakanı icra ediyor” sözleri ise “Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı icra ediyor” sözleriyle değiştirilsin.

Üçüncü bölümde “Azerbaycan Cumhuriyeti başbakanının” sözleri “Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanının” sözleriyle değiştirilsin.

XIII. 109. maddenin 14’üncü bölümü aşağıdaki şekilde verilsin:

“14) Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kamu Denetçilerinin seçilmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Meclisine sunum veriyor”;

XIV. 95, 109, 125 ve 128’inci maddelerde “İktisat Mahkemesi” sözleri “İstinaf mahkemeleri” sözleriyle değiştirilsin.

XV. 125. maddenin dördüncü bölümünde “Anayasa icraatı hariç, adalet hükmünün uygulanmasında” sözleri “Suç mahkeme icraatında” sözleriyle değiştirilsin.⁹¹

XVI. 130. maddede:

III bölümünün 7’inci paragrafı çıkarılsın, 8 ve 9’uncu maddeleri gereğince 7 ve 8’inci maddeler değerlendirilsin;

V, VI ve VII parçalar uygun olarak VIII, IX ve X parçalar düşünölsün;

Aşağıdaki yazıda beşinci, altıncı ve yedinci bölümler eklensin:

“V . Herkes onun hak ve özgürlüklerini ihlal eden yasama ve yürütme organlarının normatif eylemlerinden, belediye ve mahkeme tutanaklarından kanunla belirlenmiş şekilde bu maddenin üçüncü bölümünün 1-7’inci maddelerinde gösterilen konuların Azerbaycan

⁹¹ “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla 24 Ağustos 2002 yılında yapılan halk oylamasının (referandumun) sonuçları hakkında”, <http://e-qanun.gov.az/framework/16449>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından çözülmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasa Mahkemesi'ne bozulmuş insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması amacıyla şikayet verebilir.

VI. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanunları ile belirlenmiş şekilde mahkemeler insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesi konuları ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının ve kanunlarının yorum yapılması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesine başvurabilirler.

VII. Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan hakları ombudsmanı insan hak ve özgürlüklerini ihlal eden yasama ve yürütme organlarının normatif eylemlerinden, belediye ve mahkeme tutanaklarından kanunla belirlenmiş şekilde bu maddenin üçüncü bölümünün 1-7'inci şıklarında gösterilen konuların Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından çözülmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasa Mahkemesi'ne anket verebilir”.

XVII. 131. maddenin birinci kısmında “o, kanunla belirlenmiş muhakemeleri usulü kurallarda ortak ve uzman mahkemelerin işine kontrolü gerçekleştiriyor” sözleri “o, temyiz mercii adalet muhakemesini yapar” sözleriyle değiştirilsin.⁹²

XVIII. 132. madde aşağıdaki şekilde verilsin:

“Madde 132. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin istinaf mahkemeleri

I. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin istinaf mahkemeleri kanunla onların yetkilerine ait edilmiş işler üzere yukarı derece mahkeme.

⁹² “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla 24 Ağustos 2002 yılında yapılan halk oylamasının (referandumun) sonuçları hakkında”, <http://e-qanun.gov.az/framework/16449>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

II. Azərbaycan Respublikasının istinaf məhkəmələrinin hakimlərini Azərbaycan Cumhurbaşkanı'nın önerisi ilə Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi belirliyor”.

XIX. 133. maddenin birinci kısmında “şəkilde” sözündən sonra “ve durumlarda” sözləri eklensin; “Aynı tür və dürüst” sözləri çıxarılsın.

XX. 134. maddəyə aşağıdakı içerikte altıncı bölüm eklensin:

“VI. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Meclisine Azərbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı tarafından təqdim edilir və Anayasa Kanunu ilə təsdiq edilir”.

XXI. 142. maddenin üçüncü bölümü aşağıdakı şəkilde verilsin:

“III. Bələdiyyələrin statusünün təməlləri bu Anayasa ilə, bələdiyyələrə seçimlərin quralları isə kanunla belirlənir”.

XXII. 149. maddenin üçüncü bölümündə “valiliği” sözləri “yasama, yürütmə” sözləri ilə dəyiştirilsin.

XXII. 155. maddədə “dəyişikliklər” sözündən sonra “və ya onların iptal” kəlimələri ilavə edilsin; “Maddələrin” sözü “insan və vətəndaş hakları və özgürlüklərinin iptali və ya Azərbaycan Cumhuriyeti'nin tərəf olduğu uluslararası anlaşmalara öngörüldüyündən daha fazla dərəcədə” sözləri ilə dəyiştirilsin.

XXIV. 158. maddə aşağıdakı şəkilə verilsin:

“Maddə 158. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasasına ilavələrin təklif edilməsi girişiminin kısıtlanması

Bu Anayasanın birinci bölümünde yansıtılmış maddelerle ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ilaveler teklif edilemez".⁹³

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Referandum Komisyonu'nun yetkilerini gerçekleştiren Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu halk oylamasının (referandumun) belirtilen tarihte yapılmasını sağlamıştır.

Merkez Seçim Komisyonunun 24 temmuz 2002 tarihli 92/343 sayılı kararına uygun olarak referandum yasasının projesi gruplandırıldı, 8 parçaya bölünerek oyla bültenine dahil edilmiştir.

Halk oylaması sona erdikten sonra Azerbaycan Cumhuriyeti yüksek Seçim Kurulu referandum çevreleri bölge seçim komisyonlarının oyların hesaplanması hakkında protokollerine göre tespit etmiştir ki, ülke çapında 100 referandum dairesinden (42 sayılı Hankendi referandum dairesi istisna edilmekle) 99'de səsverənlər listelerine dahil edilmiş seçim hakkı olan 4449260 Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşından 3731051 kişiyi veya yüzde 83,86'sı referandumda katılarak oy vermiştir.⁹⁴

3.7. 2009 YILINDA REFERANDUM YOLUYLA ANAYASAYA YAPILMIŞ EK VE DEĞİŞİKLİKLER

12. maddenin birinci bölümüne "özgürlüklerinin" sözünden sonra, "Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına hak ettiği yaşam düzeyinin" sözleri eklensin.

⁹³ "Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla 24 Ağustos 2002 yılında yapılan halk oylamasının (referandumun) sonuçları hakkında", <http://e-qanun.gov.az/framework/16449>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

⁹⁴ "Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla 24 Ağustos 2002 yılında yapılan halk oylamasının (referandumun) sonuçları hakkında", <http://e-qanun.gov.az/framework/16449>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

15. maddenin ikinci bölümüne “temelinde” sözünden sonra “sosyal” sözleri eklensin.

17. madde “Aile, çocuklar ve devlet” adlandırılsın, maddeye aşağıdaki içerikte 3, 4, 5 ve 6’ncı bölümler ilave eklensin:

“III. Ebeveynleri veya velileri olmayan, ebeveyn ilgisinden mahrum kalan çocuklar devletin himayesindedir.

IV. Çocukları onların yaşamına, sağlığına veya maneviyatına tehdit eden faaliyetlere teşvik etmek yasaktır.

V. 15 yaşına gelmeden çocuklar işe alınamaz

VI. Çocuk haklarının hayata geçirilmesine devlet denetler”.

18. maddenin ikinci bölümünde “dinlerin” sözünden sonra (dini akımların) sözleri ilave edilsin.

19. maddenin ikinci bölümünde “Milli” kelimesi “Merkezi” sözü ile değiştirilsin. 95. Maddenin 15’inci fıkrasındaki “Milli” kelimesi “Merkezi” sözü ile değiştirilsin.

109. maddenin birinci bölümünün 10’uncu fıkrasında “Milli” kelimesi “Merkezi” sözü ile değiştirilsin, bende aşağıdaki kelimeler eklensin:

“Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeleri arasından Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası başkanını tayin ediyor”.

25. maddeye aşağıdaki içerikte dördüncü ve beşinci bölümler eklensin:

“IV. Kimseye bu maddenin 3’üncü bölümünde gösterilen esaslara göre zarar verilemez, indirimler ve ayrıcalıklar verilemez veya indirimlerin veya imtiyazların verilmesinden imtina edilemez.

V. Hak ve yükümlülüklerle ilgili kararlar kabul eden devlet organları ve devlet iktidarı yetkililerle ilişkilerde herkesin eşit haklar sağlanır”.

29. maddenin dördüncü bölümünden “veya sosyal ihtiyaçlar” sözleri çıkarılsın.⁹⁵

142. maddede:

İkinci bölümünün ikinci cümlesinde “kişisel yaşama” sözleri “özel ve aile hayatına” sözleriyle değiştirilsin ve bu kısma aşağıdaki içerikte cümle eklensin:

“Herkesin özel ve aile hayatına kanunsuz müdahaleden savunma hakkı vardır”;

Üçüncü bölüme aşağıdaki içerikte cümle eklensin:

“Kanunla belirlenmiş durumlar hariç, hiç kimse onun haberi olmadan veya itirazına bakmadan izlenemez, video ve fotoğraf çekimi, ses kaydı ve diğer bu tür hareketlere maruz bırakılamaz”;

Aşağıdaki şekilde beşinci fıkra eklensin:

“V. Kanunla belirlenmiş durumlar hariç, herkes onun hakkında toplanmış bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Herkesin onun hakkında toplanmış ve gerçeğe uygun olmayan, tam olmayan, ayrıca kanunun taleplerini ihlal ederek, elde edilmiş bilgilerin düzeltilmesini veya çıkarılmasını (iptal edilmesini) talep etme hakkı vardır”.

149. maddeye aşağıdaki içerikte üçüncü ve dördüncü bölümler eklensin:

“III. Kimse çevreye, doğal kaynaklara kanunla belirlenmiş sınırdan fazla tehlike oluşturmaz veya zarar veremez.

⁹⁵ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi,
<https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

IV. Devlet ekoloji dengenin korunmasına, yabani bitkilerin ve vahşi hayvanların kanunla belirlenmiş türlerinin korunmasına garanti veriyor”.⁹⁶

48. maddəyə aşağıdakı şəkildə 5. fıkra eklensin:

“V. Hiç kimse kendi dini inancını və düşüncesini ifadə etməyə (sergileməyə), dini törenləri yerinə getirməyə və ya dini törenlərdə katılmaya zorlanamaz”.

50. maddəyə aşağıdakı içerikte üçüncü bölüm eklensin:

“III. Herkesin kitle iletişim araçlarında yayınlanan ve onun haklarını çiğneyen veya çıkarlarına habel getiren bilgiyi tekzip etmək ya da ona cevap vermek hakkına teminat veriliyor”.

71. maddədə:

İkinci bölüme aşağıdakı içerikte cümle eklensin:

“Herkesin hak ve özgürlükleri bu Anayasada ve yasalarda belirlenmiş esaslarla, ayrıca başkalarının hak ve özgürlükleri ilə məhdudlaşır”.

Aşağıdakı içerikte 9 və 10’uncu bölümlər eklensin:

“IX. Herkes kanunla yasaklanmayan hərəkətləri edə bilər və hiç kimse kanunla öngörüləməyən hərəkətləri etməyə zorlanamaz.

X. Devlet organları sadece bu Anayasa temelinde, kanunla belirlenmiş şekilde ve sınırlarda faaliyet gösterebilirler”.

72. maddənin birinci bölümünə aşağıdakı içerikte cümle eklensin:

“Herkesin üzerine görevlər sadece bu Anayasa ilə və ya kanunla konulabilir”.

⁹⁶ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

75. maddenin mevcut metni birinci bölüm düşünölsün, maddeye aşğıdaki şekilde ikinci bölüm eklensin:

“II. Devlet sembollerine saygısızlık etmek kanunla belirlenmiş sorumluluğı neden olur”.⁹⁷

84. maddenin birinci bölümüne aşğıdaki içerikte cümle eklensin:

“Savaş ortamında askeri operasyonların yapılması Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Ulusal Meclisi’ne seçimlerin yapılmasını mümkün et Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi’nin görev süresi askeri operasyonların sonuna kadar uzatılıyor. Bu konuda karar seçimlerin yapılmasını (referandumun) sağlayan devlet biriminin başvurusu doğrultusunda Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilir”.⁹⁸

88. maddeye aşğıdaki içerikte dördüncü bölüm eklensin:

“IV. Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi oturumlarının toplantıları açıkça yapılıyor Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi’nin 814 milletvekilinin talebi ile veya Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın önerisi ile Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi toplantısının kapalı toplantısı yapılabilir”.

92. maddede “daimi ve diğer” sözleri “komiteler ve” sözleriyle değiştirilsin.

95. maddenin birinci bölümüne aşğıdaki içerikte 20’inci madde eklensin:

“20) belediyelerin raporlarının dinlenilmesi”.

⁹⁷ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

⁹⁸ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

146. maddeye aşağıdaki içerikte dördüncü bölüm eklensin:

“IV. Kanunla belirlenmiş durumda ve şekilde belediyeler kendi faaliyetleri hakkında Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Ulusal Meclisi’ne rapor sunuyorlar”.

96. maddede:

Birinci bölüme “Yüksek Mahkemesi’ne” sözlerinden sonra “Azərbaycan Cumhuriyeti seçim hakkı olan 40 bin vətəndaşına,” sözleri, 2 ve 4’üncü bölümlərinə “Yüksek Mahkemesi’nin” sözlerinden sonra “Azərbaycan Cumhuriyeti seçim hakkı olan 40 bin vətəndaşının,” sözleri eklensin;

Üçüncü bölümde “organın” sözü “birimin” sözü ilə dəyiştirilsin;

Aşağıdaki içerikte 6 ve 7’inci bölümlər eklensin:

“VI. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin seçim hakkı olan 40 bin vətəndaşının yasal girişimi hakkını kullanması şəkli kanunla belirlənir.

VII. Yasa ve karar təsarıları dayandırılmalı və onların kabul edilmesinin amaçları göstərilməlidir”.⁹⁹

109. maddenin birinci bölümünde:

114’inci paragrafta “Yürütme Aygıtını” sözleri “İdaresini” sözü ilə dəyiştirilsin;

17’inci paragrafta “devletlararası uluslararası” sözleri “devletlararası və Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarından farklı kurallar öngören hükümetlararası” sözleriyle dəyiştirilsin, 95. Maddenin dördüncü bölümünün 4’üncü fıkrasında “devletlararası” sözünden sonra “ve Azərbaycan Cumhuriyeti kanunlarından farklı kurallar öngören hükümetlararası” sözleri eklensin.

⁹⁹ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi,
<https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

125. maddeye aşağıdaki içerikte yedinci bölüm eklensin:

“VII. Mahkeme icraatı gerçeğin tespit edilmesini sağlamalıdır”.

129. maddenin mevcut metni bir bölüm düşünölsün, maddeye aşağıdaki içerikte 2 ve 3’üncü bölümler eklensin:

“II. Mahkeme kararının uygulanmaması kanunla belirlenmiş sorumluluğa neden olur.

III. Mahkeme kararı yasaya ve kanıtlara dayanmalıdır”.

140. maddenin dokuzuncu bölümüne aşağıdaki içerikte cümlə eklensin:

“Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin kararları yayınlanmalıdır”.

141. maddeye aşağıdaki içerikte üçüncü bölüm eklensin:

“III. Azərbaycan Cumhuriyeti Yösek Mahkemesinin kararları yayınlanmalıdır”.

146. maddenin mevcut metni beşinci bölüm düşünölsün, maddeye aşağıdaki içerikte 1, 2 ve 3’üncü bölümler eklensin:

“I . Belediyeler yetkilerini kullanmakta bağımsızdırlar, bu ise belediye bölgesinde yaşayan vatandaşlar karşısında onların sorumluluğunu göz ardı etmiyor. Belediye üyelerinin seçilmesi, yetkilerinin durdurulması veya yetkilerinin sona erdirilmesi, belediyelerin erken bırakılması halleri ve şekli kanunla belirlenir.

II. Belediyelerin yetkilerini bağımsız şekilde hayata geçirmesi Azərbaycan devletinin egemenliğine haled getiremez.

III. Devlet belediyelerin faaliyetine kontrol ediyor”.

149. maddeye aşağıdaki içerikte 8’inci bölüm eklensin:

“VIII. Yasal düzenlemelerin yayınlanmalıdır. Hiç kimse yayınlanmamış normatif eylemin icrasına (ona riayet edilmesine) mecbur edilemez ve böyle düzenlemenin uygulanmamasından dolayı (ona riayet olunmamasına) sorumluluk taşımaz. Düzenleyici yasal düzenlemelerin yayınlanması şekli Anayasal kanunla belirlenir”.¹⁰⁰

Ülke genelinde seçmenlerin etkinliği yüzde 70,83 oranında olmuştur. Halk daha çok sıralanan Anayasa değişikliklerinin lehinde oy kullanmıştır ve sonuç itibarıyla gerçekleştirilmiş referandum başarıyla sonuçlanmıştır.

3.8. 26 EYLÜL 2016 YILINDA YAPILMIŞ SON REFERANDUM

2016 yılı 26 Eylül tarihinde Anayasaya yeni 6 madde eklenmiş, varolan 23 maddede ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Yüzde 69,7% seçmenin bu oylamaya katıldığı belirtilmiştir.

3.8.1. Azerbaycan’ın Referanduma Hazırlanış Süreci

Azerbaycan’da referandumla ilgili bilgilendirme kampanyasına başlandı. Ülke siyasetinin gündemini oluşturan referandumla ilgili açıklama yapan Sivil Toplum Referandum Grubu’nun vekili, Reformcu Gençler Birliği Başkanı Ferit Şahbazlı, yapılacak referandum Azerbaycan halkının iradesinin ifadesidir olarak nitelendirdi. Ferit Şahbazlı, “Anayasaya bir takım değişiklikleri öngören halk oylaması modern dönemin çağrılarının ortaya çıkardığı bir taleptir. Genel olarak, Anayasa reformlarının yapılması tüm demokratik toplumlara özgü bir özelliktir. Anayasanın dünyada ve ülkede yaşanan süreçlere uygun bir şekilde gelişmesi kanunlara uygundur. 26 Eylül’de Anayasaya önerilen değişiklikler insan hak ve özgürlüklerinin korunması, siyasi yönetim kuruluşlarının faaliyetlerinin geliştirilmesi gibi önemli alanları

¹⁰⁰ Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

kapsamakla, oldukça ilerici bir adımdır. Bu değişiklikler Azerbaycan’da siyasi ve ekonomik istikrarın sürekliliğini sağlamak, dünyada yaşanan oldukça karmaşık olayların ışığında devletimizin ulusal güvenliğini korumak açısından oldukça büyük önem taşıyor” ifadelerini kullandı.

Azerbaycan, 26 Eylül’de yapılacak Anayasa değişikliklerine ilişkin referanduma gidiyor. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 18 Temmuz’da imzaladığı kararnameyle, anayasanın 29 maddesinde değişiklik yapılmasına yönelik çalışmalar başlatıldı. Anayasaya değişikliğiyle, cumhurbaşkanının görev süresinin 5 yıldan 7 yıla çıkartılması, cumhurbaşkanı seçilme yaşındaki “en az 35 yaş” kısıtlamasının kaldırılması, cumhurbaşkanına erken cumhurbaşkanlığı seçimi ilan etme yetkisinin verilmesi öngörülüyor. Değişiklikler arasında “cumhurbaşkanı birinci yardımcılığı” ve “cumhurbaşkanı yardımcıları” makamları da oluşturulacak. Bu makamlara atamalar ve görevden almalar cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilecek. Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı dokunulmazlık hakkına sahip olacak. Cumhurbaşkanının olmadığı durumlarda tüm yetkileri birinci yardımcısına geçecek.. Değişiklik önerilerini inceleyen Anayasa Mahkemesi, maddelerin anayasaya uygun olduğunu yönünde görüş bildirdi. Azerbaycan’daki yasal süreç gereği, anayasa değişikliklerini içeren maddeler halkın onayına sunulacak.¹⁰¹

3.8.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti MSK Raporu

2016 yılı 26 Eylül tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla halk oylaması (referandum) yapıldı. Referandum resmen ilan edildikten sonra 27

¹⁰¹ Kamil Nadirli, “Azerbaycan Referanduma Hazırlık görür”, 10.09.2016, <http://www.iha.com.tr/haber-azerbaycan-referanduma-hazirlaniyor-586297/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

Temmuz'da MSK kararıyla Takvim Planı onaylandı ve öngörülen tüm projeler ve etkinlikler Takvim Planına uygun gerçekleştirildi.

Halk oylamasının (referandumun) özgür, adil ve şeffaf yapılması için referandum sürecinin önemli aşamaları olan seçmenler listesinin kesinleştirilmesi, hukuksal temelinin pekiştirilmesi, seçmenler de dahil olmak üzere, referandum birimlerinin aydınlatılması, referandum üzere teşvik gruplarının oluşturulması ve kayda alınması, eşit şartlara dayanan referandum öncesi teşvik imkanının oluşturulması, gözlemciler ve basın mensuplarının faaliyeti için serbest. Ve engelsiz ortamın sağlanması ve Seçim Kanununda öngörülen tüm diğer görevlerin icrasına dikkatle yaklaşıldı.¹⁰²

Belirtmek gerekir ki, Merkez Seçim Komisyonu daha 2016 yılının başlarından itibaren bir dizi geniş kapsamlı projelere başladı. Nitekim Seçim Yasasına göre her yıl olduğu gibi bu yıl da ocak ayından mayıs sonuna seçmen listelerinin kesinleştirilmesi işlemi gerçekleştirildi. Bu süre içinde faaliyet gösteren bölge seçim komisyonlarının üyeleri kendi birimlerinin seçmenlerin listesini açıkladılar. Sonradan bu bilgiler alan seçim komisyonlarına aktarıldı ve onlar da ilçe seçim kurullarından girmiş seçmen listelerini inceleyerek, ilgili kurumlardan girmiş istatistik verilerle karşılaştırmalı şekilde bir kez daha analiz ettiler. Sonraki aşamada MSK seçmenlerin dahil olduğu bilgi altyapısını toplayarak listelerde bulunan mümkün tekrar ve şekilde seçmenlerin bilgilerinin kalite ve sayısal analizi için özel program aracılığıyla yokladı ve sonra seçmen listelerinin dürüst seçeneğini DİK takdim etti. Seçmen listelerinin bu süre zarfında netleştirilmiş son seçeneğinin bir nüshası

¹⁰² "AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MERKEZ SEÇİM KOMİSYONU RAPORU", 2016, <http://www.msk.gov.az/az/hesabat-2016/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

evre seçim komisyonlarında, diğerk nüşhası ise MSK’da saklanılmış, aynı zamanda son nüsha MSK’nın internet sayfasında yerleştirilmiştir.

Ülke sınırları dışında halk oylamasının düzenlenmesi ile ilgili 2 eylül’de Merkez Seçim Komisyonu Dışışleri Bakanlığı ile ortak seminer düzenledi. Etkinlikte ölkemizin sınırları dışında yaşayan veya uzun süreli geçici görevlendirmede olan vatandaşların halk oylamasında (referandumda) katılımının ve oy hakkının sağlanması için gerekli diplomatik temsilciliklerde ve konsolos müdürlüklerinde oluşturulan seçim bölgelerinde oy teşkili ile ilgili konular ele alındı. Seminerde MSK Sekreterliği’nin yönetimi ve çalışanları, Dışışleri Bakanlığı yetkilileri ve yabancı ölkelerde oylamanın teşkili ile ilgili alakası yapı kurumlarının çalışanları, ayrıca uygun bölge seçim komisyonlarının başkanları katıldı. Kitle iletişim araçları tarafından geniş aydınlatılan etkinlikte katılımcılara seçim bölgelerinin oluşturulması, oylama günü ile seçim kurulları üyelerinin rol ve görevleri, referandum sürecinde açıklık ve şeffaflık, oylama günü prosedürleri ve süreçte istisnai durumlar, oyların hesaplanması ve sonuçların belirlenerek evre seçim komisyonu’na gönderilmesi vb. konular açık şekilde detaylı izah edildi ve onları ilgilendiren sorular cevaplandırıldı.

MSK referandum birimlerinin eğitilmesi programı çerçevesinde polisin referandum sürecinde rolü hakkında bilginin artırılması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile ortak 5-15 eylöl tarihlerinde başkent Bakü’de ve bölgelerde (Gence, Şirvan ve Şeki) seminer-toplantı’lar yaptı. Referandum sürecinde polisin mevzuatta öngörölün görevlerinin uygulanmasının daha da geliştirilmesine ithaf edilen etkinliklerde MSK üyeleri, Sekreterlik çalışanları ve İçişleri Bakanlığı yetkili kişileri tarafından sunumlar yapıldı. Ayrıca etkinlik

katılımcılarına MSK ve İçişleri Bakanlığı tarafından ortak hazırlanan “Polis çalışanlarının referandumda katılımına dair Hafıza Defteri” takdim edildi.¹⁰³

Referandumla ilgili diğer bir bilgilendirme etkinlikleri 14 eylül’de Adalet Bakanlığı’nın Yargı hizmetinde yapıldı. Referandum sırasında kapalı tesislerde oylamanın teşkili ile ilgili yapılan seminer söz konusu kurumun çalışanlarına MSK temsilcileri tarafından kapsamlı bilgi verildi ve oylama günü prosedürleri kapsamlı şekilde izah edildi.

MSK halk oylaması (referandum) tayin edildikten sonra referandumun hazırlanıp geçirilmesi üzere temel eylem ve etkinliklerin Takvim Planını onayladı. Mevzuatta öngörülen temel eylem ve etkinliklerin düzenli ve kaliteli gerçekleştirilmesi, referandum birimlerine metodolojik yardım yapılması ve referandum sürecindeki faaliyetlerinin kolaylaştırılması amacıyla hazırlanmış Takvim planı yayımlandı, aynı zamanda Azerbaycan ve İngilizce hazırlanarak tüm referandum birimlerinin kolaylıkla elde etmelerinden için MSK’nın resmi internet sayfasında yerleştirilmiştir.

Referandum ilan ettiği günden komisyonun toplantıları ve organize edilmiş önlemler konusunda basında 900’den fazla çeşitli nitelikteki malzeme yayımlandı. Ek olarak Medyada MSK başkanı, Komisyon üyelerinin, ayrıca Sekreterlik yetkililerinin 89 açıklaması yansıtılmıştır. Elektronik ve basılı iletişim araçları MSK’nın toplantılarına, düzenlenen etkinliklere ve kabul edilmiş belgelere geniş yer ayırdı. Basın organlarında MSK’nın faaliyeti ile ilgili basın bültenleri, açıklamalar ve makaleler yayımlandı, ayrıca Seçim Kanununa

¹⁰³ “AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MERKEZ SEÇİM KOMİSYONU RAPORU”, 2016, <http://www.msk.gov.az/az/hesabat-2016/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

uygun olarak MSK'nın kararları ve onayladığı diğer hukuksal belgeler "Azerbaycan" gazetesinde yayınlandı ve MSK'nın resmi internet sayfasında yerleştirilmiştir. Toplam MSK tarafından gerçekleştirilen etkinlikler Medya tarafından devamlı olarak ışıklandırılmıştır.¹⁰⁴

3.8.2. Vekil Aydın Abbasovun 26 Eylül'deki Referandumu Değerlendirmesi

Sputnik'e konuşan Abbasov şöyle konuştu: "Referanduma seçmenlerin yaklaşık yüzde 70'i katıldı. Bu, çok yüksek bir katılım oranı. Bu da Azerbaycan halkının ülkesinin geleceğini belirlemeye hazır olduğunu kanıtlıyor. Muhalefetin çeşitli boykotlarına rağmen, halkımız referandumda geleceği için "Evet" dedi. Azeri halkı muhalefetin boykotlarına aldırmadı."

Abbasov değerlendirmesine göre, referandumla ilgili olarak katılımcıların yüzde 90'ı Anayasa'da önerilen değişikliklere 'Evet' dedi. Bunlar Cumhurbaşkanlığı süresinin 5 yıldan 7 yıla çıkarılması ve cumhurbaşkanı adaylığındaki yaş limitinin kaldırılması ile ilgili maddeler. Halkımız Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in söz konusu inisiyatiflerini destekledi. Çünkü, halk Sayın Aliyev'e güveniyor ve onu destekliyor. Yüzde 90 oranda evet oyunun olması bunu kanıtlıyor. Halk Azerbaycan'ın parlak geleceği için böyle bir oy verdi. Bu referandum sayesinde Azerbaycan çok önemli adımlara imza atacak.¹⁰⁵

¹⁰⁴ "AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MERKEZ SEÇİM KOMİSYONU RAPORU", 2016, <http://www.msk.gov.az/az/hesabat-2016/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

¹⁰⁵ Fuad Safarov, "Azerbaycan halkı referandumda geleceği için evet dedi", 28.09.2016, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201609281025034076-azerbaycan-anayasa-referandumu-aliyev/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

3.8.3. 2016 Yılı 26 Eylül Tarihinde Yapılmış Referandumun Sonuçları

Merkez Seçim Komisyonu (MSK) Azərbaycan Anayasası'na ilave ve değişikliklerle ilgili 26 Eylül'de halk oylamasına çıkarılmış referandum yasaı tasarısı üzere oyların hesaplanması ilk sonuçlarını açıkladı.

Oylamanın ilk sonuçları aşağıdaki gibidir:

1. 9. maddenin birinci bölümü aşağıdaki yazıda verilsin:

“I . Azərbaycan Cumhuriyeti kendi güvenliğini ve savunmasını sağlamak amacı ile Silahlı Kuvvetler yaratır. Silahlı Kuvvetler Azərbaycan Ordusundan ve başka silahlı bileşiklerden ibarettir” - lehine (% 84,8), aleyhine (% 8,6), itibarsız (% 6,69);¹⁰⁶

2. 24. maddede:

2.1. I ve II parçalar, ilgili olarak, II ve III parçalar düşünölsün ve aynı maddeye aşağıdaki içerikte I bölüm eklensin:

“I . İnsan onuru korunmaktadır ve ona hürmet edilir”;

2.2. III kısma aşağıdaki içerikte ikinci kez eklensin:

“Haklardan suiistimale yol verilmiyor” - lehine (% 84,9), aleyhine (% 8,5), itibarsız (% 6,6);

3. 25. maddede:

3.1. Üçüncü bölümün ilk cümlesinde “ulus” kelimesi “etnik kimliğine” sözleriyle, ikinci cümlesinde “milli” kelimesi “etnik” kelimesinin yerine edilsin;

¹⁰⁶ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayiseli Təqdimat kitabçası**, 2016, s. 2. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

3.2. Aşağıdaki içerikte VI bölüm eklensin:

“VI. Fiziksel ve akli bozuklukları olanlar, onların kısıtlı imkanlarına göre uygulanması zorlaşan hukuk ve görevlerden başka, bu Anayasada tespit edilmiş tüm haklardan faydalaniyor ve görevleri taşırlar” - lehine (% 85), aleyhine (% 8,4), itibarsız (% 6,6);¹⁰⁷

4. 29. maddede:

4.1. V bölüm VII bölüm düşünölsün;

4.2. Aşağıdaki içerikte V ve VI bölömler eklensin:

“V . Özel mülkiyet sosyal yükömlölöklere neden oluyor.

VI. Sosyal adalet ve toprakları verimli kullanımı amacıyla toprak üzerinde mülkiyet hakkı kanunla sınırlandırılabilir mi” - lehine (% 85,2), aleyhine (% 8,3), itibarsız (% 6,4);

5. 32. maddeye aşağıdaki içerikte VI, VII ve VIII bölömler eklensin:

“VI. Kanunla belirlenen haller dışında, üçöncü şahıslar hakkında bilgi almak amacıyla elektronik ortamda veya kağıt üzerinde yapılan bilgi kaynaklarına girmek yasaktır.

VII. Bilginin ait olduğı kişinin buna rızasını açık ifade ettiğı haller, ayrımcılığa izin vermemek koşuluyla anonim nitelikteki istatistik verilerin işlenmesi ve kanunun izin verdiğı diğör durumlar hariç, bilgi teknolojilerinden özel hayata dahil inanca, dini ve etnik kimliğe dair bilgilerin açıklanması için kullanılamaz.

¹⁰⁷ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, ss. 2-3. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

VIII. Kişisel bilgilerin dairesi, ayrıca onların imalatı, toplanması, aktarılması, kullanılması ve korunması şartları kanunla belirlenir” - lehine (% 85,2), aleyhine (% 8,3), itibarsız (% 6,4);¹⁰⁸

6. 36. maddede:

6.1. II bölümden “ve diğer silahlı birliklerde” sözleri çıkarılsın;

6.2. Aşağıdaki içerikte IV bölüm eklensin:

“IV. Kanunla belirlenmiş durumlar hariç, lokavt yasaktır” - lehine (% 85,3), aleyhine (% 8,2), itibarsız (% 6,4);

7. 47. maddenin III bölümünde “sosyal” kelimesinden sonra “ve herhangi başka bir kritere dayalı” sözleri eklensin- lehine (% 87,3), aleyhine (% 7,2),

8. 49. maddenin ikinci bölümünde “etmekle” sözünden sonra, “toplumsal düzenini veya toplumsal ahlakı bozmamak şartıyla”, sözleri eklensin - lehine (% 84,4), aleyhine (% 8,7), itibarsız (% 6,9);

9. 53. maddenin birinci bölümünden “hiçbir halde” sözleri çıkarılsın ve “vatandaşlığından” sözünden sonra (onun kanunla belirlenmiş kaybetme durumları hariç) sözleri eklensin - lehine (% 87,2), aleyhine (% 7,2), itibarsız (% 5,6);

10. 56. maddenin 3. kısmında “seçimlere katılmak” sözleriyle “seçilmek” sözü ile değiştirilsin - lehine (% 87,4), aleyhine (% 7,2), itibarsız (% 5,5);

11. 57. maddenin 1. kısmına aşağıdaki içerikte ikinci kez eklensin:

¹⁰⁸ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, ss. 5-6. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

“Askeri memurlar bu haktan sadece bireysel şəkildə istifadə edə bilərlər” - lehine (% 87,3), əleyhinə (% 7,2), itibarsız (% 5,5);

12. 58. maddenin IV. bölümünün birinci cümlesi aşağıdaki yazıda verilsin:

“Azərbaycan Cumhuriyyəti’nin tüm topraklarında və ya hər hansı bölümündə yasal dövlət iktidarını zorla devirmək məqsədilə, suç sayılan digər məqsədlər güdən və ya suç yolları istifadə edən birliklər qadaqandır” - lehine (% 87,4), əleyhinə (% 7,2), itibarsız (% 5,4);

13. 59. maddədə:

13.1. Maddenin metni I bölüm düşünölsün və eyni bölümdən “kanunla öngörölen şəkildə” sözləri çıxarılsın;

13.2. Aşağıdaki şəkildə ikinci bölüm eklensin:

“II. Dövlət girişimçilik alanında sadəcə dövlət çıxarlarının, insan həyatı və sağlığının qorunması ilə ilgili tənzimləmələri yapıyor” - lehine (% 86,1), əleyhinə (% 7,7), itibarsız (% 6,2);¹⁰⁹

14. 60. maddə aşağıdaki yazıda verilsin:

“Maddə 60. Hak və özgürlöklərin idari və yargı təminatı

I. Hər kəsin hak və özgürlöklərini idari şəkildə və məhkəmədə savunmaya güvencə verilir.

II. Hər kəsin hakkı var ki, onun işinə önyargısız yəqləşmələri və bu işə idari işləm və məhkəmə sūrecində məkul sūredə bəkiləsin.

III. Hər kəsin idari işləm və məhkəmə sūrecində dinlənmə hakkı vardır.

¹⁰⁹ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, ss. 6-7. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

IV. Herkes devlet organlarının, siyasi partilerin, tüzel kişilerin, belediyelerin ve görevli kişilerin hareketlerinden ve hareketsizliğinden idari şekilde ve mahkemeye şikayet edebilir”- lehinde (% 83,5), aleyhinde (% 9,2), itibarsız (% 7,3);

15. 68. maddede:

15.1. Maddenin adı aşağıdaki yazıda verilsin:

“Keyfilikten savunma ve vicdanlı davranış hakkı”;

15.2. I ve II parçalar, ilgili olarak, II ve III parçalar düşünölsün;

15.3. Aşağıdaki içerikte I. ve IV bölümler eklensin:

“I . Herkesin devlet organlarının bu nedenle keyfiliğı istisna eden vicdanlı tavrına hakkı vardır”;

“IV. Devlet, devlet memurları ile birlikte, devlet memurlarının kanuna aykırı eylemleri ve hareketsizliğı sonucunda insan hak ve özgürlüklerine verilen zarar için ve onların güvenliğınin bozulmasına göre sivil sorumluluk taşıyor”- lehine (% 83,2), aleyhine (% 9,3), itibarsız (% 7,5);¹¹⁰

16. 71. maddenin ikinci bölümüne aşağıdaki içerikte üçüncü cümle eklensin:

“Hak ve özgürlüklerin kısıtlanması devlet tarafından beklenen sonuca orantılı olmalıdır”- lehine (% 87,3), aleyhine (% 7,2), itibarsız (% 5,5);

17. 85. maddenin birinci bölümünün “yaşı 25’den aşağı olmayan” sözleri “seçimlere katılmak hakkına sahip olan” sözleriyle değiştirilsin -lehinde (% 88,3), aleyhinde (% 6,6), itibarsız (% 5,2);

¹¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, s. 8. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

18. 89. maddenin birinci bölümünün birinci kısmında nokta işareti noktalı virgül işareti ile değiştirilsin ve aynı maddeye aşağıdaki içerikte 6 ve 7'inci kısımlar eklensin:

“6) bu Anayasanın 93. maddesinin III kısmının talebini bozunca;

7) milletvekili için kanunla belirlenmiş etik davranış kurallarını kaba biçimde bozunca”- lehine (% 87,2), aleyhine (% 7,2), itibarsız (% 5,6);

19. Aşağıdaki içerikte 98. madde eklensin:

“Madde 98. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi’nin feshedilmesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi’nin aynı çağrını bir yıl içinde iki kez Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu’na güvensizlik gösterdiğinde veya Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın talebi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulunun kollegial faaliyeti için gerekli olan sayıda onlara üyeliğe adayları iki kez sundu. Edildikten sonra, kanunla belirlenmiş sürede atan, ayrıca bu Anayasanın 94 ve 95 maddelerinde, 96 maddesinin II, III, IV ve V. bölümlerinde, 97 maddesinde gösterilen görevlerini ortadan kaldırılabılır bilmeyen sebepler yüzünden icra et, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi bırakıyor”- lehine (% 87,4), aleyhine (% 7,1), itibarsız (% 5,5);

20. 100. maddeden “Yaşı otuz beşten aşağı olmayan”, sözleri çıkarılsın. lehinde (% 91), aleyhinde (% 4,8), itibarsız (% 4,2)

21. 101. maddenin Birinci bölümünde “5” rakamı “7” rakamı ile değiştirilsin ve aşağıdaki içerikte ikinci kez eklensin:

“Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olağanüstü Azərbaycan Cumhurbaşkanı seçimlerini ilan edebilir”- lehinde (91,2), aleyhinde (% 4,7), itibarsız (% 4,5).

22. Aşağıdaki içerikte 103. madde eklensin:

“Madde 103. Azərbaycan Cumhuriyeti’nin başkan yardımcıları

I. Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Birinci başkan yardımcısı ve başkan yardımcısı Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından göreve atar veya görevden alır edilirler.

II. Azərbaycan Cumhuriyeti başkan yardımcısı görevine seçimlere katılmak hakkına sahip, yüksek eğitimli, diğer devletler karşısında yükümlülüğü olmayan Azərbaycan Cumhuriyeti vatandaşı atanır”- lehine (% 89,3), aleyhine (% 5,8), itibarsız (% 4,9)¹¹¹

23. 105. maddede:

23.1. Birinci bölümün ilk cümlesinde “üç ay boyunca” sözleri “60 gün içinde” sözleriyle, ikinci cümlesinde “Başbakanı” sözleri “Birinci başkan yardımcısı” sözleriyle değiştirilsin;

23.2. İkinci bölümde “Başbakanı” sözleri “Birinci başkan yardımcısı” sözleriyle, “yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı” kelimeleri “belirlediği sırayla Azərbaycan Cumhuriyeti başka yardımcısı Birinci başkan yardımcısı statüsü almış oluyor ve Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini” sözleriyle değiştirilsin;

23.3. Üçüncü bölüm aşağıdaki yazıda verilsin:

¹¹¹ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, ss. 8-12. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

“III. Bu maddenin İkinci bölümünde gösterilen nedenler yüzünden Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Birinci yardımcının icra etmesi mümkün olmazsa, Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Başbakanı icra ediyor”;

23.4. Aşağıdaki içerikte IV. bölüm eklensin:

“IV. Bu maddenin ikinci bölümünde gösterilen nedenler yüzünden Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Başbakanı’nın icra etmesi mümkün olmazsa, Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı icra ediyor. Bu nedenlerden dolayı Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanının icra etmesi mümkün olmazsa, Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Azərbaycan Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin başka görevli kişi tarafından uygulanması hakkında karar kabul ediyor”- lehine (% 88,7), aleyhine (% 6,8), itibarsız (% 5,4).¹¹²

24. Aşağıdaki içerikte 106. madde eklensin:

“Madde 106. Azərbaycan Cumhuriyeti başkan yardımcılarının dokunulmazlığı

I. Görev süresi boyunca Azərbaycan Cumhuriyeti’nin başkan yardımcısının kimliği dokunulmazdır.

II. Azərbaycan Cumhuriyeti başkan yardımcısı cinayet başında yakalanma hallerinden başka yakalanabilir, ceza sorumluluğuna

¹¹² Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, s. 12. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

edilemez, onun hakkında mahkeme yolunda idari uyarı önlemleri tatbik edilemez, arayışa maruz kalabilir, özel muayene edilemez.

III. Azerbaycan Cumhuriyeti başkan yardımcısı cinayet başında yakalanırsa, yakalanabilir. Böyle olunca onu tutan organ bu konuda hemen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Başsavcısına haber vermelidir.

IV. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkan yardımcısının dokunulmazlığına sadece Azerbaycan Cumhuriyeti Baş savcının talebi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından erdirilebilir"- lehine (% 87,8), aleyhine (% 6,8), itibarsız (% 5,4);

25. Aşağıdaki içerikte 108. madde eklensin:

“Madde 108. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Birinci yardımcının teminatı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Birinci yardımcısı ve onun ailesi devlet hesabına sağlanır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Birinci yardımcının ve ailesinin güvenliğini özel güvenlik hizmetleri sağlar” - lehine (% 87,8), aleyhine (% 6,8), itibarsız (% 5,4);

26. Aşağıdaki içerikte 110. madde eklensin:

“Madde 110. Uluslararası anlaşmalar yapmak hakkının verilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı uluslararası anlaşmalar yapmak hakkını yardımcıya, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu üyelerine ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın belirlediği diğer kişilere verebilir”- lehine (% 87,9), aleyhine (% 6,7), itibarsız (% 5,3);

27. 121. maddenin metni aşağıdaki yazıda verilsin:

“Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Başbakanı, Başbakan yardımcısı, bakan, diğer merkezi yürütme organı başkanı görevine seçimlere katılmak hakkına sahip, yüksek eğitilmiş, diğer devletler karşısında yükümlülüğü

olmayan Azərbaycan Cumhuriyeti vətəndaşı təyin edilir”- lehine (% 88), aleyhinə (% 6,7), itibarsız (% 5,3);

28. 126. maddenin I kısmında “Yaşı 30’dan aşağı olmayan, seçimlərdə” sözləri “Seçimlərdə” sözü ilə dəyiştirilsin - lehine (% 84,2), aleyhinə (% 8,9), itibarsız (% 6,9);

29. Aşağıdakı içərikte 146. maddə eklənsin:

“Maddə 146. Bələdiyyələrin sorumluluğu

Bələdiyyələr, bələdiyyə memurları ilə birlikdə, bələdiyyə memurlarının kanuna aykırı eylemləri və hərəketsizliyi sonucunda insan hak və özgürlüklərinə verilən zarar için ve onların güvenliğinin bozulmasına göre sivil sorumluluk taşırlar” - lehine (% 84,4), aleyhinə (% 8,8), itibarsız (% 6,7).¹¹³

¹¹³ Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası, **Müqayisəli Təqdimat kitabçası**, 2016, ss. 13-15. Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

SONUÇ

Büyük nüfusları sebebiyle egemenliğin vatandaşlar tarafından bizzat kullanılması imkansız olduğundan, ideal yönetim biçimi olarak görülen doğrudan demokrasi, günümüz modern devletleri için bir ütopya olarak kalmaktadır. Bu gerçeklik, halk adına egemenliği kullanmak üzere temsilciler seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak egemenliğin temsilciler aracılığıyla kullanılması yanında, halkın yönetime katılmasını sağlamak üzere halk vetosu, halk girişimi ve referandum gibi kurumların da kabulü gerekmektedir. Yarı doğrudan demokrasi olarak isimlendirilen bu sistemle saf temsili sistemin doğuracağı sakıncalar bertaraf edilip, ideal demokrasiye biraz daha yaklaşılacaktır. İşte referandum kurumu, bu görevi yerine getirmek amacıyla sık bir şekilde kullanılan yarı doğrudan demokrasi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde yarı doğrudan demokrasi kurumlarına yeterince yer verildiği söylenebilir. Bunun temel nedeni Azerbaycan'da referanduma sunulacak metinler konusunda bir kısıtlama bulunmamasıdır. Vergilendirmeye, devlet bütçesine, genel ve özel aflara, seçimlere ve atamalara ilişkin konular dışında her konu referanduma sunulabilir. Bununla birlikte ülkenin bağımsızlığı, anayasanın kabulü, anayasada değişiklikler yapılması gibi konularda ülke referandum yapmıştır ki, bu da demokrasi yolunda atılmış önemli adımlardan biri olmuştur.

Yarı doğrudan demokrasi kurumlarının ve özellikle referandumun başarıyla uygulanması için önemli bazı şartlar gerekmektedir. Azerbaycanın nüfusu bu açıdan, yarı doğrudan demokrasi modeline uygun gelmektedir. Ayrıca referandumun pahalı bir yöntem olması onun uygulanma sıklığını etkileyebilmektedir. İsviçre ve Amerika gibi yarı doğrudan demokrasiyi başarıyla uygulayan ülkelerde bile yarı doğrudan

demokrasi, önemli bazı istisnalarla uygulanmaktadır. Nitekim, bu ülkelerde acil çıkması gereken kanunlar referanduma konulmamaktadır.

Kaldı ki; demokratik bir toplumun oluşturulması, demokratik kurumların varlığından daha elzemdir. Demokratik bir anlayışın yerleşmediği toplumlarda demokratik kurumlardan hangisi getirilirse getirilsin, ne kadar sıklıkla kullanılırsa kullanılsın ideal bir demokrasiyi kurmak ve yaşatmak mümkün değildir. Demokratik kurumlara sahip olmadan önce demokrasinin, yurttaşların bilincinde yer edeceği bir eğitim sisteminin yerleştirilmesi gerekir. Zira demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmediği toplumlarda, referandum uygulamalarında çok dikkatli olunması gerekir. Çünkü bu uygulamaların, bir çoğunluk egemenliğine dönüşerek, toplum düzeninin bozulmasına yol açması mümkündür.

Bünyesinde birtakım olumsuzluklar barındırmasına, kuvvetli bir iktidar sahibinin elinde her an bir plebisite dönüşme ihtimali olmasına rağmen, referandum uygulamaları dünyada gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Referanduma sunulacak konu üzerinde tartışmalara izin verildiği ve halkın iradesi üzerinde baskı yapmaktan uzak durulduğu takdirde plebisite dönüşme ihtimali bertaraf edilecektir. Ayrıca referandum uygulamalarının yönetsel ve yasama konularıyla sınırlı tutularak; temel hak ve özgürlüklerin referandum kapsamına dahil edilmemesi, bu kurumun demokrasiye zarar verme ihtimalini de ortadan kalkacaktır.

Referandum; konusu, hukuki bağlayıcılığı, yapılış usulü, kaynağı ve halkın gerçek iradesini yansıtması açısından beş sınıfa ayrılarak incelendiğinde; kendi içerisinde on dört farklı referandum türü ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan'da referanduma ilişkin hükümler anayasada bulunur. Kanunlarda ayrıca bir düzenleme bulunmamaktadır.

Azerbaycan'da anayasa ve sınır değişiklikleri olması halinde referandum zorunlu nitelik taşımaktadır. Referandum çağrısı, Cumhurbaşkanı veya Parlamento tarafından yapılır. Oy süresi 1 gündür ve aynı zamanda oy kullanmak mecburi değildir. Referandumdan bir kararın çıkması için seçmenlerin en az yüzde 25'inin oy kullanması gerekmektedir. Referandum sonucu yasal olarak bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Anayasa değişikliklerine ilişkin meselelerdeki referandum metni taslağını Anayasa Mahkemesi inceler. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kazanması konusunda gerçekleştirilmiş referandumdan başlayarak, günümüze kadar gerçekleştirilmiş bütün referandumlara halk aktif bir şekilde katılmıştır. 2016 yılında yapılmış referandumda resmi olarak ülke genelinde seçmenlerin etkinliği yüzde 69,7 olmuştur ki, bu da halkın referanduma aktif katılımının bir kanıtıdır.

KAYNAKÇA

Kitablar

ALLAHVERDIYEV, Prof. S. S., **Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və Hüququnun Əsasları**, Digesta nəşriyyatı, 5-ci nəşr, Bakı – 2008.

Azərbaycan Cumhuriyyəti'nin Mərkəzi Seçim Komissiyonu, **Müqayiseli Təqdimat kitabçası**, 2016 s. 2-15.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, DER YAYINLARI, Eren Ofset / Topkapı-İSTANBUL 2011.

DURDULAR, Ercan, Mehmet Solak ve Hüdai Şencan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, **Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum Türkiye-ABD-Avrupa Uygulama Örnekleri**, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 2, TBMM Basımevi Temmuz 2010 – Ankara.

DURSUN, Davut ve diğerleri, **Siyaset Bilimi**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2671.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, çev. Bican Şahin ve diğerleri, Adres Yayınları, 9. Baskı, 2013.

KAPANI, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 19. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2007.

ROBERT, DAHL, **Demokrasi Üzerine**, çev. Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, 3. Baskı, 2015.

SOLAK, Mehmet, **Ülke Anayasalarında Referandum**, TBMM Araştırma Merkezi, 2011.

Makaleler

AKINCI, Selcuk, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Dergisi**.

GÖKTOLGA, Oğuzhan, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, “Demokrasinin Demokratikleştirilmesi: Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları”, Cilt 4, Sayı 8, 2014.

MUSTAFA, Demirci, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, 2010.

NACAK, Osman, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 32, 2014.

ŞEN, İlker Gökhan, “Demokrasi ve Siyasal Katılım”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

TUNC, Hasan, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**.

İnternet Kaynakları

“Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında değişiklikler yapılması amacıyla 24 Ağustos 2002 yılında yapılan halk oylamasının (referandumun) sonuçları hakkında”, <http://e-qanun.gov.az/framework/16449>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

“AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MERKEZ SEÇİM KOMİSYONU RAPORU”, 2016, <http://www.msk.gov.az/az/hesabat-2016/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017.).

“Demokrasi nedir”, <http://www.nedir.com/demokrasi>, (Erişim Tarihi: 23.03.2017).

“Siyasal Katılma”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s/038.htm>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

“Siyasete Katılma Yolları”, <http://www.lisansegitim.com/siyasete-katilma-bicimleri.html>, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

ASLANLI, Araz, “Azerbaycanın müstəqillik günü hansı gündür?”, 31.08.2013, <http://modern.az/az/news/43799>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası, http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html, (Erişim Tarihi: 22.05.2017).

Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası, <http://www.president.az/azerbaijan/constitution>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

BANGER, Gürcan, “Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim”, 2011, <http://www.duyguguncesi.net/demokrasi-katilimci-demokrasi-ve-yonetisim/>, (Erişim Tarihi: 19.05.2017).

ÇEVİKBAŞ, Rafet, “Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım”, <http://www.tid.gov.tr/makaleler/rafetcevikbas461.doc>, (Erişim Tarihi: 18.02.2017).

DURAN, Hasan, “Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Araştırma: Tavşanlı-Kütahya Örneği”, <http://docplayer.biz.tr/7161172-Siyasal-katilmayi-etkileyen-faktorler-uzerine-bir-arastirma-tavsanli-kutahya-ornegi-hasan-duran.html>, (Erişim Tarihi: 19.05.2017).

DURSUN, Davut & ALTUNOĞLU, Mustafa, **Siyaset Bilimi**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Kitaplık, 27.09.2014. <http://sozriko.blogspot.com/2014/09/siyasal-katlm.html>, (Erişim Tarihi: 30.03.2017).

DURSUN, Davut, “Referandum”, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/r/007.htm>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

GÖZLER, Kemal, “Referandum Mu, Plebisit Mi?”, <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

KAYZEN, “Referendum Ümumxalq Sesvermesidir”, 2012, <http://kayzen.az/blog/law/10128/referendum-%C3%BCmumxalq-s%C9%99sverm%C9%99sidir.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

KIŞLALI, Ahmet Taner, “Siyasal Sistemler”, http://www.1001kitap.com/Guncel/Ahmet_Taner_Kislali/siyasal_sistemler/ss2_21.html, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).

KÖROĞLU, Beyza Nur, **Referandum ve Türkiye Uygulaması**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2009, <http://ulusaltezmerkezi.com/refereandum-ve-turkiye-uygulamasi/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

KUTLUAY, Hakan, “Demokrasinin Temel İlkeleri”, 2016, <https://www.makaleler.com/demokrasinin-temel-ilkeleri>, (Erişim Tarihi: 08.03.2017).

Mərkəzi Seçki Komissiyası İnformasiya Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

Mərkəzi Seçki Komissiyası Məlumat Mərkəzi, <https://www.infocenter.gov.az/archive/referendum2016.aspx>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

NADİRLİ, Kamil, “Azerbaycan Referanduma Hazırlanıyor”, 10.09.2016, <http://www.ih.com.tr/haber-azerbaycan-referanduma-hazirlaniyor-586297/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

ORXAN, Vüqar, *525-ci Qəzet*, 12.11.2009, “12 Noyabr Azərbaycan Konstitusiyaya Günüdür”, <http://www.azerbaycanli.org/az/page451.html>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

ÖRMECİ, Ozan, “Demokratik Rejimler ve Özellikleri”, 2014, http://ydemokrat.blogspot.com/2014/07/demokratik-rejimler-ve-ozellikleri_2.html, (Erişim Tarihi: 11.03.2017).

SAFAROV, Fuad, “Azerbaycan halkı referandumda geleceği için evet dedi”, 28.09.2016, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201609281025034076-azerbaycan-anayasa-referandumu-aliyev/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

SAİD, Esedullah, “Demokrasi Nedir”, <http://www.tevhididavet.com/akaid/demokrasi-nedir>, (Erişim Tarihi: 08.03.2017).

SAMYÜREK, Semih, “Siyasal Katılma Nedir, Nasıl Olur?”, 02.02.2013, <http://www.derindefter.com/siyasal-katilma/>, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

SEYİDAĞA, Etibar, “Referendumların Tarixi Statistikası”, 2016, http://musavat.com/news/olke/azerbaycanda-referendumların-tarixi-statistikasi_365957.html, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

ŞAHİN, Bican, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/08/10-andrew-heywood-demokrasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

Vikipedi, “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası”, 2017, https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan_Cumhuriyeti_Anayasas%C4%B1, (Erişim Tarihi: 21.05.2017).

Vikipedi, “Azerbaycan Respublikası Prezident Seçkileri (1993)”, 2016, [https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Prezident_se%C3%A7kil%C9%99ri_\(1993\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Respublikas%C4%B1_Prezident_se%C3%A7kil%C9%99ri_(1993)), (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

Vikipedi, “Demokrasi”, 2017, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi>, (Erişim Tarihi: 25.03.2017).

Vikipedi, “Milli müstəqillik günü”, 2016, https://az.wikipedia.org/wiki/Milli_m%C3%BCst%C9%99qillik_g%C3%BCn%C3%BC, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).

Vikipedi, “Referandum”, 2017, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Referandum>, (Erişim Tarihi: 30.04.2017).

Yeni Azərbaycan Partiyası, “24 avqust 2002-ci il – Referendum”, <http://www.yap.org.az/az/view/pages/68>, (Erişim Tarihi: 24.05.2017).